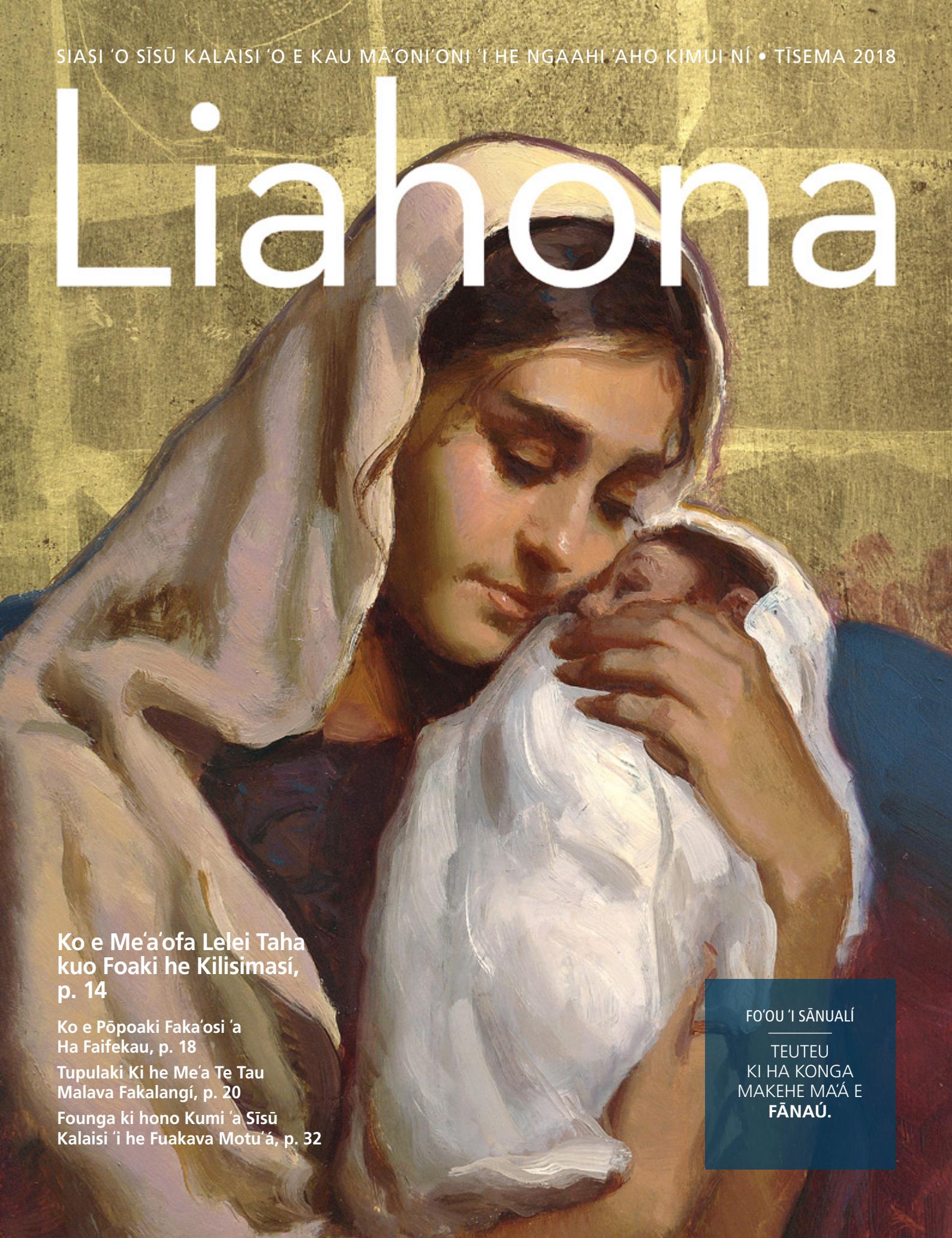

SIASI 'O SISU KALAISSI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NÍ • TISEMA 2018

Liahona

Ko e Me'aofa Lelei Taha
kuo Foaki he Kilisimasí,
p. 14

Ko e Pōpoaki Faka'osi 'a
Ha Faifekau, p. 18

Tupulaki Ki he Me'a Te Tau
Malava Fakalangí, p. 20

Founga ki hono Kumi 'a Sisū
Kalaisi 'i he Fuakava Motu'á, p. 32

FO'OU I SĀNUALÍ

TEUTEU
KI HA KONGA
MAKEHE MA'A E
FĀNAÚ.

'OKU
'I HENI
'A E SIASÍ

La Pasi Polivia

'Oku hoko e Mo'unga 'Ilimaní 'a ia 'oku kāpui 'e he sinoú ko ha puipuitu'a faka'ofo'ofa ki he kolo piliki kulokula, mo mā'olunga ko La Pasí, 'a ia 'oku fa'a tala ko e senitā pule 'o Poliviá koe'uhí ko e tu'u ai ha konga lahi e ngaahi 'ofisi 'o e kau taki fakapule'angá.

Na'e tū'uta e ongo faifekaú ki he Misiona Andes 'i Poliviá 'i Nōvema 1964 pea fakahoko ha fakataha mo ha kakai 'e toko 19 ne kau atu ki ai. Na'á na papitaiso mo hilifakinima 'a e 'uluaki papi uluí hili ha māhina 'e taha. 'I he 'ahó ni, kuo laka hake he toko 203,000 'a e mēmipasipi 'o e Siasí 'i Poliviá 'i ha ngaahi fai'anga lotu 'e 255 mo ha ngaahi misiona 'e 5. 'Oku tu'u e temipale ofi tahá 'i Kosapamipā, maile 'e 145 (kilomita 'e 233) mei ai, 'oku lele me'aalele houa 'e 7 ia mei La Pasi.

'Oku 'iloa e Siasí 'i Polivia he ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakaetangata fakakoló, kau ai e foaki ha ngaahi salio te mo ha nāunau faka-faito'o ki he kau pēpē valevalé; kau 'i he to'o totó, poupou'i e ngoué, ngoue'i 'o e 'apí, mo e ngaahi ngāue fakalakalaka ki he koló; mo hono fokotu'utu'u 'o e ngaahi tokoni 'i he ngaahi taimi 'o e faingata'á.

- 'Oku lotu e Kāingalotu 'o e Siasí 'i he feitu'u kolo 'o La Pasí 'i ha ngaahi feitu'u kehekehe 'e 40.
- Ko e lea 'oku lahi taha hono faka'ao-nga'i ko e lea faka-Sipeiní, ka ko ha tokolahí 'oku nau lea faka-Kuesua, faka-'Aimala, pe faka-Kualani.
- Na'e uiui'i 'a e fuofua faifekau ngāue taimi kakato mei Poliviá 'i he 1967.
- Na'e fakamanatua 'i Tīsema 'o e 2014 e ta'u 50 'o e Siasí 'i Poliviá. Na'e fakahoko 'e he kāingalotu 'i La Pasí ha fakafiefia fakakolo 'i Sānuali 'o e 2015.

"Ko e hā 'Okú Ke Loto Ke Mau Faí?!"

Ihe taimi na'e kole ai 'e he timi fa'u nāunau 'a e Siasí ki ha kau mēmipa ke nau 'ahi'ahi'i 'a e nāunau fo'ou 'o e Ha'u, 'o Muimui 'Iate Au ki he 2019, na'a mau toutou fanongo ki he fehu'i ko 'ení, fakataha mo ha ngaahi fakamatala peheni: "Ne u tomu'a pehē "Oku fakavalevale 'eni!" Na'e 'ikai ke u fakapapau'i pe 'e 'aonga." Ka na'e faka'au pē 'o fetongi e ngaahi hoha'a ko 'ení 'aki ha fakapapau "kuo liliu mo'oni 'emauako e folofolá" pe "Oku 'aonga ia!"

Ko e hā 'oku mahu'inga ai kiate koe 'a 'enau ngaahi a'usiá? Koc'uhí he ko e nāunau fo'oú ma'au mo ho'o fāmilí 'i homou 'apí kae 'ikai ma'á e faiako pē 'i he lotú.

'I hono fokotu'u mai 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí, 'oku fakamatala'i 'i he makasini 'o e māhina ní e ngaahi tefito'i mo'oni 'i he puipuitu'a 'o e nāunau fakalēsoni fo'ou Ha'u, 'o Muimui 'Iate Aú—'a ia 'oku hoko mai pē 'i he nāunau fakalēsoni 'a e to'u tupú ne toe vakai'i 'o tukuange mai 'i he 2013, *Ko e Faiako i he Founga a e Fakamo'uí* 'i he 2016, pea mo e nāunau fakalēsoni 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí mo e Fine'ofá 'a ia ne kamata he 2018

Kamata 'i he peesi 20, 'oku 'omi ai 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani, 'a ia na'á ne fai e fakahinohino ki hono fa'u 'o e

nāunau fakalēsoní, ha ngaahi fakakaukau kapau 'e faka'ao-nga'i, te ne lava 'o liliu kitautolu 'i ha ngaahi founga kāfaka mo ta'engata. 'Oku 'ikai ko ha nāunau fakalēsoni pē ia ka ko ha founga ki hono ako faka'aho mo mo'ui 'aki 'o e ongoongoleleí.

'I he'eku vakai ki hono tataki 'e he kau palōfita, kau tangata kikite, mo e kau tangata ma'u fakahaá hono fa'u e nāunau fakalēsoni fo'ou 'oku fakatefito 'i 'api mo poupou'i 'e he Siasí, kuó u ofo he founga 'oku fenāpasi ai mo e ngā'unu 'a e Siasí ki ha founga faingofua ange hono mo'ui 'aki e ongoongoleleí, 'o fakaafe'i kitautolu ke tau fatongia lahi ange 'aki 'etau tupulaki fakalaumālie fakatāutahá. 'I he'etau fai iá, 'oku ou tui te tau ma'u ha maama mo ha mo'oni lahi ange pea 'e tupulaki hotau ivi malava ke muimui 'ia Sīsū Kalaisí mo si'aki e tokotaha koví (vakai, T&F 93:29–40), pea 'omi ai ha melino ki he'etau mo'ui mo ha lelei ki he māmaní.

*Michael Magleby
Talēkita 'o e Va'a Fa'u Nāunau Fakalēsoní*

Ngaahi Talanoa Lalahí

8 Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí: Fakahaa'i 'Okú ke Tokanga

Ako ha ngaahi founga te ke lava ai ke fakahaa'i ho'o 'ofá kiate kinautolu 'okú ke ngāue fakaetauhí ki aí.

14 Ko e Me'a'ofa 'o e Melinó 'a e Fakamo'uí

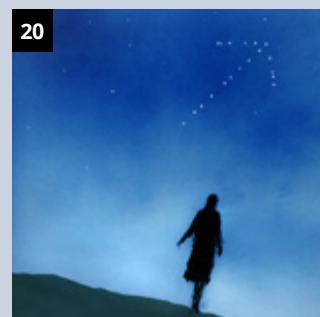
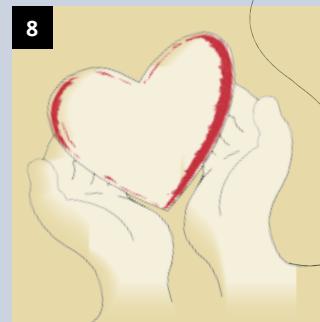
Fai e Eletā L. Whitney Clayton
'Oku ako'i kitautolu e Sīsū Kalaisí ki he founga ke tau ma'u ai e melinó 'i he ngaahi taimi faingata'á.

20 Ngaohi Ho'o Mo'uí ko ha Hala Fononga Fakalaumālie 'o e Tupulaki Fakatāutahá

Fai e Eletā Jeffrey R. Holland
'E lava 'e he naunau fo'ou 'o e Ha'u, 'o Muimui 'Iate Au, 'o tokoni'i kitautolu ke tau fakalakalaka ki hotau tu'unga malava fakalangí.

32 "Ko Aú, Ko e Ko Au": Ngaahi Fakataipe 'o Sīsū Kalaisí 'i he Fuakava Motu'á

Fai e Stephen P. Schank
'Oku hanga 'e he ngaahi fakataipe 'o e Fakamo'uí he kuonga mu'a 'o a'ko'i ha ngaahi me'a mahu'inga fekau'aki mo Hono fatongiá pea mo hotau vā fetu'utaki mo lá.

To'u Tupú

46 Hoko 'o Taha: Ko ha 'Uhinga ke Fakafiefia

Fai 'e Dallin H. Oaks

Ko e taha 'o e ngaahi liliu mahu'inga 'o e fakahā 'i he 1978 fekau'aki mo e lakanga fakatalula'eikí, ko e ui fakalangi ko ia ke tau si'laki e ngaahi 'ulungaaga 'o e tāufehi'á.

51 Hoko 'o Taha: Langa ha Ngaahi Hala Fakakavakava

Fai 'e Palesiteni Russell M. Nelson

'Oku 'ikai mahu'inga 'a e ngaahi faikehekehe 'i he anga faka-fonuá, leá, tangata pe fefiné, matakálí, mo e fótunga 'o e matá ki he fononga 'i he hala 'o e fuakavá.

52 Ko e Ngāue Fakaetauhi 'o Hangē ko ia Ne Fai 'e he Fakamo'uí

Fai 'e Eric B. Murdock

Kuo fokotu'u 'e Sisū Kalaisi 'a e sīpinga haohaoa 'o e founiga ke 'ofa mo tokoni'i ai e tokotaha fakafo'ituitui kotoa pē.

56 Ngaahi Founiga 'e Fitu ke Ma'u ai e Laumālie 'o e Kilisimasí

Fai 'e Charlotte Larcabal

60 Tānaki atu e Ngaahi Me'afoaki 'o e Laumālié ki Ho'o Lisi 'i he Kilisimasí

Fai 'e David Dickson

Kuo maau ha ngaahi me'afoaki fakalaumālie ma'atautolu ke tau ma'u 'o kapau 'oku tau loto fiemālie ke kole ia.

62 Ngaahi Fehu'í mo e Talí

'Oku 'ikai ke u ongo'i taau ke 'ofeina au 'e he Fakamo'uí. Te u ikuna'i fefé e ongo ko 'ení pea fakatokanga'i hoku mahu'ingá?

64 Pousitā: Ko e Me'a'ofa 'Okú ne 'Ai Ke Malavá

65 Ko e Fakaafe 'a e Palōfitá:

Kau Mai Ki He Kau Tau 'A E 'Eikí Ke Tokoni Ki Hono

Tānaki Fakataha 'O 'Isilelí.

Fai 'e Palesiteni Russell M.

Nelson

'I HE TAKAFÍ
Pō Mālū, 'e Michael Malm.

Fānaú

66 Me'a'ofa Kilisimasí 'a Kalí

Fai 'e Julianne Tenney Doman

Na'e ma'u 'e Kali e me'a'ofa lelei taha ma'a hono fāmilí 'i he pongipongi Kilisimasí.

68 Keiti mo Kuinisí

Fai 'e Evan Valentine mo Marissa Widdison

Na'e 'ilo 'e Kuinisí e founiga ke fakafiemālie'i ai hono kaungāme'a.

70 Ko e Loto 'Apasiá Ko e 'Ofa

Fai 'e Luaiopou W.

Na'e hanga 'e he'eku manatu'i ko ia ke u 'apasiá 'o 'ai au ke 'oua na'a ku manavasi'i.

71 Fakahaofoi mei he Pelepelá

Eletā Adilson de Paula Parrella

'I he taimi na'e maumau ai e ngaahi 'api homau kaungā'api 'i he pelepelá, na'a mau 'ilo ne fie ma'u ke mau tokoni'i kinautolu.

72 'Oku Fakamo'oni 'a e Kau 'Aposetoló kia Kalaisi

Fai 'e Eletā Quentin L. Cook

73 Ko 'Etau Pēsí

74 Fakaulo Ho'o Māmá:

Ongo Tautehina 'Okú na

Fakamaama 'a e Māmaní

Ne hanga 'e he ongo tautehina ko 'ení mei Kaná 'o vahevahe 'ena māmā mo kinautolu ne nau feohí.

76 Ngaahi Talanoa Mei he Folofolá: Ko Siona mo e Tofua'á

Fai 'e Kim Webb Reid

79 Peesi Valivalí

*Fekumi angé pe te ke lava 'o ma'u e Liahona 'oku fufū he makasini ko 'ení. Ki'i tokoni:
"Oku sai ange 'a e _____ 'i he tangutu fakalongolongo peé."*

Ngaahi Laukonga Nounou

5 Ko e 'Uluaki Fononga Kilisimasí

Fai 'e Christina Crosland

6 Ngaahi 'Ata 'o e Tuí:

Palanikā Sōlisi—'Asanisioni,
Palakuai

12 Ko e Fē 'Eku Ongo Faiako

Faka'apí mo e Faiako 'A'ahí?
Fai 'e Jean B. Bingham

18 Ki'i Lelei Ange 'i he 'Aneafí

Fai 'e Luis Omar Cardozo

30 'I he Tu'unga Malangá:

Ngaahi Filí mo e Ngaahi Maná:
Pea Kuó U 'Ilo 'Eni
Fai 'e Irina V. Kratzer

36 Ngaahi Fakakaukaú:

Ko ha Fo'i 'Uhila Kulokula 'e Taha
Fai 'e Lori Ries

37 Ko e Ngāue 'i he Siasí:

Tupulaki 'i he Ngāue Tokoní
Fai 'e Po Nien (Felipe) Chou mo
Petra Chou

38 Le'o 'o e Kau Mā'oní'oni 'i he

Ngaahi 'Aho Kimui Ní

80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fakataha

Mai: 'Ilo'i a Kalaisi 'o fakafou 'ia
Siosefa Sāmitá

Fai 'e Eletā Bruce R. McConkie

Kakai Lalahi Kei Talavoú

42 Ko ha Kihí'i Le'o Si'i 'i ha Ngaahi Fili Lalahi

Fai 'e M. Joseph Brough

Muumui ki he ngaahi ue'i fakalaumālié
pea falala ki he 'Eikí koe'uhí ke Ne tataki
ho ngaahi 'alungá.

KUMI KE LAHI ANGE

I he Gospel Library pea mo e liahona.lds.org, te ke lava ai 'o:

- Ma'u 'a e makasini lolotongá.
- Ma'u e ngaahi me'a 'oku ma'u faka'ilekitulöni ka peé.
- Kumi e ngaahi makasini kumu'á.
- Fakahū ho'o ngaahi talanoá mo e fakamatalá.
- Totongi pe foaki ha totongi ko ha me'a'ofa.
- Fakatupulaki ho'o ako 'aki e ngaahi nāunau faka'ilekitulöni ká.
- Vahevahe e ngaahi talanoa mo e ngaahi vitiō manakoá.
- Download pe paaki e ngaahi talanoá.
- Fanongo ki he ngaahi talanoa 'okú ke manako aí.

FETU'UTAKI MAI KIATE KIMAUTOLU

↑ Īmeili mai ho'o ngaahi fehu'i mo e fakamatalá ki he liahona@ldschurch.org.

Fakahū mai ho'o ngaahi talanoa langaki tuí ki he liahona.lds.org meili'i ki he:

✉ Liahona, fl. 23

50 E. North Temple Street
Salt Lake City, UT, 84150-0023, USA

Ti sema 2018 Vol. 42 Fika 12
LIAHONA 14797 900

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'en'i a e Siasi 'o Stū Kalaisi'ō e Kau Mā'ononi i he Ngaahi Aho Kimui Nī

Ko e Kau Palesitenis'i Uluaki: Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, Henry B. Eyring

Ko e Kōlomu'ō e Kau' Apesotolo' e Toko Hongofulu Mā Uā: M. Russell Ballard, Jeffrey R. Holland, Dieter F. Uchtdorf, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen, Ronald A. Rasband, Gary E. Stevenson, Dale G. Renlund, Gerrit W. Gong, Ulisses Soares

Etītā: Hugo E. Martinez

Kau 'Etiwaisā: Brian K. Ashton, Randall K. Bennett, Becky Craven, Sharon Eubank, Cristina B. Franco, Randy D. Funk, Donald L. Hallstrom, Erich W. Kopischke, Lynn G. Robbins

Talekita Pulē: Richard I. Heaton

Talekita 'o e 'O Makasini'ā e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisinist: Garff Cannon

Etīta Pulē: Adam C. Olson

Tokoni 'Etīta Pulē: Ryan Carr

Tokoni Faipāki: Francida Olson

Timi ki he Tohi mo e Etītā: Maryssa Dennis, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flinton, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jon Ryan Jensen, Charlotte Larcabal, Michael R. Morris, Eric B. Murdoch, Sally Johnson Odekirik, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Mindy Selu, Chakell Wardleigh, Marissa Widdison

Talekita Pule Faipāki: Scott Krudsen

Talekita Faipāki: Todd R. Peterson

Fokotūtu'ū: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus,

Mandie Bentley, C. Kimball Bott, Thomas Child,

David Green, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan

Lofgren, Scott M. Mooy, Emily Chieko Remington,

Mark W. Robinson, Brad Teare, K. Nicole Walkenhurst

Kou'otineita'ō e Intellectual Property: Collette

Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha'i o e Makasini: Jane

Ann Peters

Fakatahataha'i: Ira Glen Adair, Julie Burdett,

Thomas G. Cronin, Bryan W. Gygi, Ginny J. Nilson,

Derek Richardson

Kimū'pea Pākī: Joshua Dennis, Ammon Harris

Talekita Faipāki: Steven T. Lewis

Talekita Tufākī: Troy R. Barker

NGAAHI TALANOA 'OKU MA'U FAKA'ILEKITULÖ- NIKA PEÉ

Ngaahi Me'a 'e 3 ke Manatu'i i he Taimi 'Okú Ke Ongō'i Tōnouonou Ai

Fai 'e Leah Barton

Ongō'i fihia? Ko e founiga 'eni ke ke foki mai ai pea toe kamata ke fakalakalaká.

'Uhinga 'Oku 'Ikai Ke U Toe Fehu'i Ai Hono "Uhingá?" Hili e Pekia Hoku Tuonga'ané

Fai 'e Ximena Cardozo Corbalán

Ko e fakamatala'i 'e Simena e founiga na'a ne ma'u ai ha nonga hili e pekia hono tuonga'ané 'i he'ene ngāue fakafafekaú. 'Oku ma'u e talanoa 'ene tangata'eikí 'i he peesi 18 'o e makasini ko 'ení.

Pulukālia, Sepuano, Siaina, Siaina (fakafingofua), Kolōesia, Seki, Tenima'ake, Holani, Pilitānia, 'Esitōnia, Fisi, Finilani, Falanise, Siamane, Kalisi, Hungali, 'Aisileni, 'Initonésia, Itali, Siapani, Kilipati, Koleá, Letiví, Lifutoné, Malakasi, Masesili, Mongokolá, Noaué, Pólani, Potukali, Luménia, Lüsia, Haramoá, Silovénia, Sipeini, Suisalani, Suéteni, Suhili, Takaloká, Tahiti, Tali'eni, Tongá, 'Iukuinei, 'Eitu mo e faka-Vietnemini. (Oku kehekehe pē' e a tolu hahonu pulus,' o fakataku mo e lea fakafonuá.)

© 2018 e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paiki i he funaitei Siti'i 'o Ameliká.

Fakamatala Ma'u Mafai Pulusí: E lava 'e ha nīli fakafotuitu'ō hiki ha tatou 'o e Liahona kā hanau faka'ongai fakataautauha 'oku 'ikai fakamoksiale (kau ai ki he ngaahi uiuti faka-Siasi), tuku kehe 'o ka toki fakahā atu. 'E malava ke fakata'eaongai e totonu ko eni'ī ha fahinga talim pē. He 'ikai lava ke hiki ha tatou 'o hanau fakatā 'oku fakahā atu ai hano fakataputapi i he tafā'aki 'oku hā ai e tokotaha 'oku'āna'ē e fakatā. 'Oku totonu ke fakata'āla'sā 'a e ngaahi fehu'fakau'aki mo e ma'u mafai pulusí ki he Intellectual Property Office, 50 E. North Temple St., FL 13, Salt Lake City, UT 84150, USA; fimeili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada: December 2018 Vol. 42 No. 12. LIAHONA (USPS 311-480) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah.

Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Post Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UUA to CMS (see DMM 5071.5.2). NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES:

Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

KO E 'ULUAKI FONONGA KILISIMASÍ

Oku tau
fakahoko e talanoa kilisimasí
he ta'u kotoa pē, ka ko e hā
hono tu'o lahi 'etau fakakau-
kauloto ki he fononga na'e
fakahoko 'e Mele mo Siosefa?
'Oku hoko 'ena tuí mo e
ngaahi feilaulaú ko ha ngaahi
konga mahu'inga 'o e talanoá.

1. Luke 1:26-27, 30-31

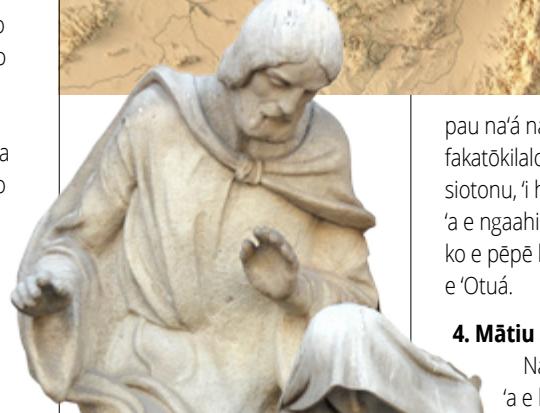
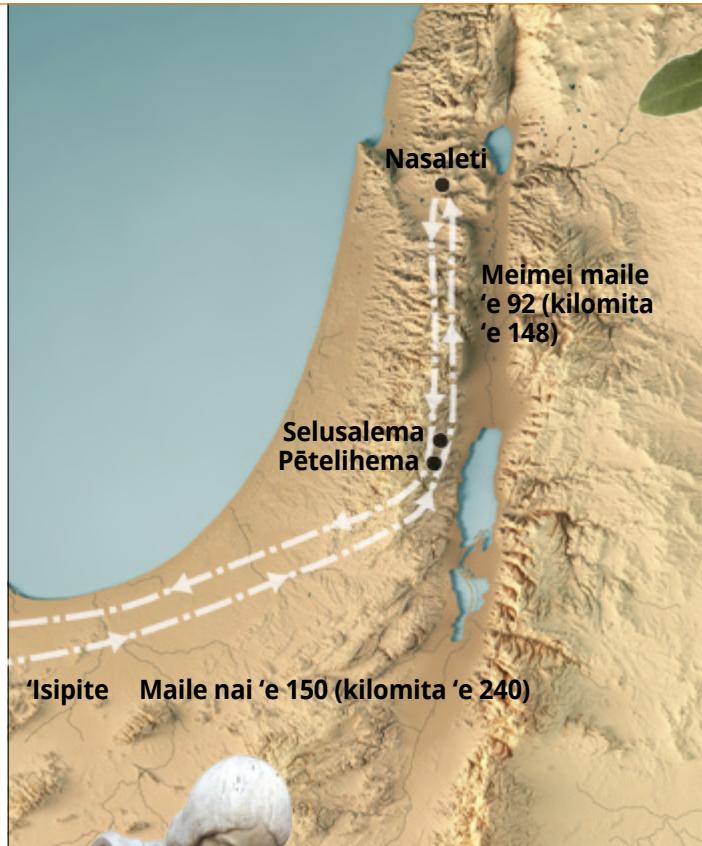
Ko Melé mei Nāsaleti, ko ha kolo 'oku fe'unga hono tokolahí mo ha kakai 'e toko 400-500.¹ Ki he māmaní, ko ha ki'i ta'ahine mo'ui fakatōkilalo mo faka'ofa pē. Ka na'a ne tali mo Siosefa hona tutakangá ke ohi hake e 'Alo 'o e 'Otuá.

2. Luke 2:4-5

Na'e mei 'aho 'e fā ki he nima 'a e fononga ki Pētelihemá,² pea 'oku 'ikai 'omi 'e he folofolá ha fakamatala 'o ha 'asi na'a ne fakafe'ao kinaua 'i he ngaahi tafungofunga makamaká. Neongo na'e "feitama," ka na'e fakahoko 'e Mele mo Siosefa e fononga na'a ne fakakakato 'a e kikite: 'e 'alo'i 'a e Mīsaia 'i Pētelihemá (vakai, Maika 5:2).

3. Luke 2:7-11

Na'e 'ikai ma'u 'e Siosefa mo Mele ha 'api pe mohenga pēpē i Pētelihemá ke tuku ai e Tu'i 'o e ngaahi tu'i. 'Oku

pau na'a na ongo'i ha lotofakatōkilalo mo'oni 'i he'ena siontonu, 'i he 'alo'i masiva ko 'ení, 'a e ngaahi faka'ilonga mahino ko e pēpē ko 'ení ko e 'Alo ia 'o e 'Otuá.

4. Mātiu 2:13-14

Na'e pau ke mavahé 'a e ki'i familí mei honau

koló mo e fonuá, 'o 'ikai ha toe fakatokanga. Kimu'a pea ta'u ua e pēpē ko Kalaisí, na'e fakamanamana'i 'Ene mo'ui (vakai, Mātiu 2:16). Ka na'e fakalotolahi'i 'a Mele mo Siosefa 'e he māteaki mo e 'ofa ki hona Fakamo'uí, ke na fakahoko e fononga lōloa ki 'Isipité.

5. Mātiu 2:19-23

Na'e fakahoko 'e Siosefa mo Mele 'ena fononga lōloa tahá, 'i he hili ha vaha'ataimi 'o 'ena 'i he fonua fo'oú. Ka 'oku pau na'e ngali nounou ange 'a e ngaahi mailé, he ko e taimi ko 'ení, ko 'ena foki ki 'api. Ka na'a na falala ki he 'Otuá 'i he'ena a'u ki aí, mo ohi hake 'a la 'e "ui ko e Nasa-liné" (Mātiu 2:23).

Hangé ko Mele mo Siosefa, **'OKU TAU FONONGA FOKI MO KITAUTOLU 'I HOTAU FONONGA'ANGÁ MO SÍSÚ KALAI.**

Neongo e mama'o mo faingata'a 'a e fonongá, ka 'oku tākiekina kitautolu 'e he fo'i laka kotoa pē 'i he tuí ke tau ofi ange ki he mo'ui ta'engatá—ko ha me'a'ofa ne foaki mai 'e hotau Fakamo'uí 'ofá, 'a e na'e 'ai 'e He'ene fonongá ke ma'u 'a e fakamo'uí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, James E. Strange, "Nazareth," *Anchor Bible Dictionary*.

2. Vakai, D. Kelly Ogden, "The Road to Bethlehem," *Tambuli*, Dec. 1993, 41.

*I he taimi ne puke ai e husepāniti mo e
fine'eiki 'a Palanikaá pea 'ikai ke na lava
'o tokanga'i kinauá, na'e pau ke li'aki 'ene
ngāué ke tokanga'i taimi kakato kinaua.
I he falala 'a Palanikā ki he 'Eikí, na'á ne
ma'u ai ha ivi na'e mahulu hake 'i ho'oná.*

CODY BELL, TAHA FAITAÁ

Palanikā Sōlisi

Asanisioni, Palakuai

'Oku 'ikai te u fo'i au he lotu mo kole ki he 'Eikí ha ivi ke kei hoko atú. 'Oku ou lotu kiate la he taimi kotoa pē. Kuo tokoni e me'a kuo foua 'e hoku fāmilí ke u 'ilo'i kuo fai fononga fakataha e 'Eikí mo au he me'a kotoa pē. 'Okú Ne foaki mai kiate au 'a e faingamālie ke toe hoko atú. 'Oku fakaofo 'a e lahi 'o e ivi 'oku foaki mai 'e he 'Eikí ma'akú.

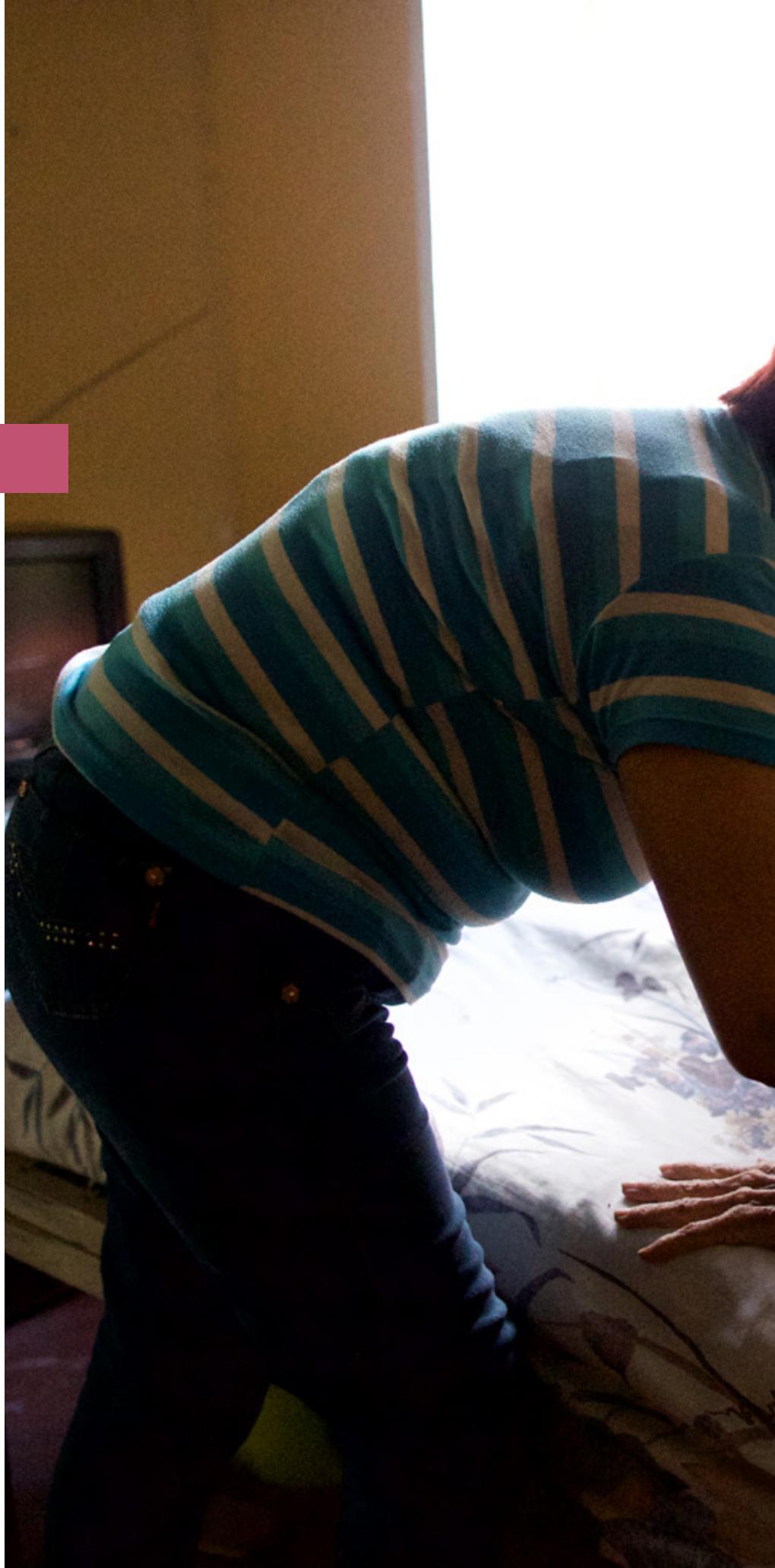
Kuo te'eki ke u fehu'i, "Ko e hā 'oku hoko ai kiate aú?" Kuó u fakakaukau ma'u pē 'oku 'i ai pē hono 'uhinga. 'Oku ou falala ki he 'Eikí mo tali e ngaahi me'a 'okú Ne foaki maí. Kuó Ne poupou'i au 'i he'eku foua e ngaahi taimi fai-ngata'a, pea kuo fakaivia au.

KUMI KE LAHI ANGE

Fie ma'u tokoni ko ha tokotaha tauhi mahaki? Vakai, lds.org/go/12186.

Ako lahi ange fekau'aki mo hono tokanga'i 'o e ngaahi 'ofa'anga toulekeká i he lds.org/go/12187.

Ma'u ha Ngaahi 'Ata lahi ange 'o e Tuí i he lds.org/go/18.

Ngaahi Tefito‘i Mo‘oni ‘o e Ngāue Fakaetauhí

FAKAHAA‘I ‘OKÚ KE TOKANGA

‘Oku lahi ha ngaahi founiga te tau lava ‘o fakahaa‘i ai ‘oku tau ‘ofa, tautaufito ‘i he taimi Kili simasí. Té tau lava ke lea ‘aki ia, text, tohi ha pōpoaki, foaki, vahevahe, lotua, ta‘o ha me‘a, hiva‘i, fā‘ofua, tā ha fo‘i hiva, tō ha fu‘u ‘akau pēfakahoko ha ngāue fakama‘a. ‘Ahi‘ahi fakahoko ia.

Ko e uho ‘o e ngāue fakaetauhí ke fakahaa‘i e ‘ofá ki he ni‘ihi kehé. Na‘ pehē ‘e Sisitā Sini B. Pingihemi, ko e Palesiteni Lahi ‘o e Fine‘ofá: “‘Oku tokī fakahoko pē ‘a e ngāue fakaetauhí mo‘oní ‘i he a‘utonu fakatāutaha ki aí ‘o fakalotoa ‘e he ‘ofá. . . . ‘I hono fakalotoa ‘e he ‘ofá, ‘e hoko ha ngaahi mana, pea te tau ‘ilo ha ngaahi founiga ke ‘omi ai hotau kāinga kuo ‘pulf’ ke talitali lelei mo fālute ‘e he ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí.”¹

Ko hono fakahaa‘i ko ia ki he ni‘ihi kehé ‘etau tokangá ko ha konga mahu‘inga ia hono fakatupulaki ‘o e ngaahi vā fetu‘utaki fakatāutahá. Ka ‘e kehekehe pē ‘a e ongo ‘e ma‘u ‘e he kakaí takitaha. ‘E founiga fēfē leva ha‘atau fakahaa‘i ‘etau ‘ofa ki he ni‘ihi kehé ‘i ha ngaahi founiga ‘e mahino mo nau fakahounga‘i? Ko ha ngaahi founiga ‘eni ke fakahaa‘i ai ‘oku tau tokanga, fakataha mo ha ngaahi fakakaukau ke kamata ‘aki.

‘Oku fakataumu‘a ‘a e “Ngaahi Tefito‘i Mo‘oni ‘o e Ngāue Fakaetauhí” ke tokoni‘i kitautolu ke tau ako ke fetauhi‘aki—kae ‘oua ‘e vahevahe ko ha pōpoaki ‘i he lolotonga ‘o e ngaahi ‘a‘ahí. ‘I he‘etau ‘ilo‘i e ni‘ihi kuo vahe mai ke tau tokoni‘i, ‘e ue‘i kitautolu ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oní ke tau ‘ilo‘i e pōpoaki te nau fie ma‘ú, makehe mei he‘etau tokangá mo e manava‘ofá.

Lea 'Aki ia

Taimi 'e ni'ihi he 'ikai ke 'i ai ha me'a 'e toe lelei ange 'i ho'o lea 'aki e ngaahiongo 'okú ke ma'u fekau'aki mo ha taha. Neongo 'e ala 'uhinga 'eni ke ke talaange ai ki ha taha 'okú ke 'ofa 'iate ia, ka 'oku kau foki ai ha'o vahevahe e me'a 'okú ke sai'ia ai 'iate kinautolú pe fakahoko ha fakahikihi'i mo'oni. 'Oku tokoni 'a e fakamahino ko 'ení ke fakamāloha hotau vā fetu'utakí. (Vakai, 'Efesō 4:29.)

- Kumi ha faingamālie ke fakahā ai ki he tokotahá 'okú ke sai'ia ha taha 'o hono ngaahi mālohungá.
- 'A'ahi ki ai, telefoni ki ai, pe 'imeili, text, pe 'ave ha kaati 'o fakahaa'i ange 'okú ke fakakaukau kiate kinautolu.

'A'ahi

Ko e tuku ko ia ha taimi ke talanoa mo fakafanongo ki ha tahá, ko ha founiga lelei ia ke fakahaa'i ai e lahi ho'o fakamahu'inga'i iá. Neongo pe 'okú mo talanoa 'i 'api, lotú, pe ha toe feitu'u, ka 'oku tokolahī ha kakai 'oku nau fie ma'u ha taha ke nau talanoa mo ia. (Vakai, Mōsaia 4:26; T&F 20:47.)

- Fokotu'u ha'o taimi 'a'ahi 'o fakatatau mo e fie ma'u 'a e tokotaha ko iá. Tuku ha taimi ke ke fakafanongo mo'oni ai mo mahino hono ngaahi tūkungá.
- 'I he ngahi feitu'u 'e faingata'a ai ke 'a'ahi ki he ngaahi 'apí koe'uhí ko e vā-mama'ō, ngaahi tūkunga fakafonuá, pe ha toe ngaahi tūkunga pē, fakakaukau ke kumi ha taimi ke mou fakataha ai 'i he hili e ngaahi fakataha'anga 'a e Siasi.

Tokoni 'aki ha Taumu'a

Manatu'i 'a e ngaahi fie ma'u 'a e fakafo'iituituú mo e fāmilí. 'Oku fakahaa'i 'e he ngāue tokoni 'uhingamālié, 'okú ke 'ofa. 'Okú ne fakataha'i e me'a'ofa mahu'inga 'o e taimí mo e ngāue fakapotopotó. Na'e pehē 'e Sisitā Pingihemi, "Oku lava e fanga ki'i ngāue tokoni faingofua 'o hoko ko ha ivi tākiekina mālohi ki he ni'ihī kehē."²

- Fai ha ngaahi ngāue tokoni 'okú ne fakamālohisina 'a e fakafo'iituituú pē ngaahi fāmilí, hangē ko e tokoni ki hono tokanga'i e fānaú kae lava e mātu'á 'o ō ki he temipalé.
- Kumi ha ngaahi founiga ke fakama'ama'a ai e ngaahi kavengá 'i he taimi 'oku lōmekina ai e mo'uí, hangē ko hono fufulu e ngaahi matapā sio'atá, luelue mo e kulií, pe tokoni 'i honau 'apí.

'E tokoni 'etau fanongo ki he ni'ihī kehē ke tau 'ilo ai 'a e ngaahi founiga ke fakahaa'i ange 'etau tokanga kiate kinautolú. Vakai ki he fakamatala ki he "Ngaahi Tefitoí Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí: Me'a 'e Nima 'Oku Fai 'e he Kau Fakafanongo Leleí," 'i he makasini Liahona 'o Sune 2018.

Fai Fakataha ha Ngaahi Me'a

'Oku 'i ai ha ni'ihī 'oku 'ikai fai ha fetaulaki lelei 'i he ngaahi talanoa fakamātoató. Ko ha kakai 'e ni'ihī, 'oku hoko 'a e fetu'utaki 'i hano kumi ha ngaahi me'a 'oku tau mahu'inga'ia tatau ai pea faka'aonga'i ha taimi 'i hono fai fakataha e ngaahi me'a ko iá. Kuo na'ina'i mai e 'Eikí ke tau "iate kinautolu mo fakamālohisina" (T&F 20:53) hotau kāingá.

- Mou ō 'o luelue, palani ha pō va'inga, pe fokotu'u ha taimi tu'u pau ke mou fakamālohisina fakataha ai.
- Ngāue fakataha 'i ha ngāue tokoni 'a e koló pe Siasí.

Foaki ha Me'a'ofa

'I he taimi 'e ni'ihī 'oku si'isi'i e taimi pe ngaahi faingamālie ke feohí. 'I ha ngaahi 'ulungaanga fakafonua lahi, 'oku hoko e foaki me'a'ofa ko ha faka'ilonga 'o e 'ofa mo e tokangá. 'E lava foki mo e toutou foaki ha ki'i me'a'ofa ke fakahaa'i ai ho'o loto ke fokotu'u ha vā fetu'utaki 'oku lelei angé. (Vakai, Lea Fakatātā 21:14.)

- 'Ave ma'anautolu ha fakaneifua 'oku nau manako taha aí.
- Vahevahé ha lea, potufolofola, pe ha pōpōaki kehe 'okú ke ongo'i 'e 'aonga kiate kinautolu.

Ko ha Ngāue 'o e 'Ofá

'I he faka'au ke ke maheni mo kinautolu 'okú ke ngāue fakaetauhi ki ai pea 'okú ke feinga ke ma'u ha ue'i fakalaumālie ki aí, te ke 'ilo pau ai e founiga ke ke fakahaa'i ai ho'o 'ofá mo e tokangá kiate kinautolu fakafo'ituitui.

'Oku fai 'e Kimipelī Seipolotí mei 'Olikoni, USA ha talanoa 'i he taimi na'a ne fekumi ai ki ha tataki fakalaumālie mo foaki ha ngaahi me'a'ofa ke fakahaa'i 'ene 'ofá:

"I he taimi 'oku ou ongo'i loto mamahi aí, 'oku ou tu'u ki 'olunga 'o ta'o mā sukini (zucchini), 'o meime ko ha ngaahi fo'i mā 'e valu. Ko e me'a makehe 'oku ou faka'aonga'i ke ngaohi 'akí ko e ki'i lotu fakalongolongo 'oku ou fai lolotonga hono ta'ó, ke u 'ilo'i pe ko hai 'okú ne fie ma'u e ngaahi fo'i mā ko iá. Kuó u toe maheni lelei ange mo hoku ngaahi kaungā'apí 'i he hoko 'a e fo'i mā sukini mafaná ko ha founiga ke nau fakaafe'i ai au ki honau ngaahi 'apí mo 'enau mo'uí.

"I ha 'aho 'e taha 'i he fa'ahita'u māfaná, na'a ku afe atu 'i ha fāmili he ve'ehalá na'a nau fakatau fuamelie. Na'e 'ikai ke u toe fie ma'u fuamelie, ka na'e fiefia lahi e ki'i tamasi'i sino si'isi'i 'i he'ene sio mai mo 'amanaki pē ko e tokotaha hoko au ke u fakatau 'ene fuamelié. Na'a ku fakatau ha fuamelie, ka na'e 'i ai foki mo 'eku me'a'ofa ma'ana. Na'a ku foaki ange ki he ki'i tamasi'i ha fo'i mā 'e ua. Na'a ne tafoki ki he'ene tamaí pe 'e sai pē, 'o ne pehē ange, 'Sio Teti, ko 'eni 'oku ma'u pē me'a ke tau kai he 'ahó ni.' Na'a ku ongo'i fiefia mo'oni 'i he faingamālie ke fakahaa'i 'eku 'ofá 'i ha founiga faingofuá."

Na'e kole 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, ki he "tangata mo e fefine taki taha—pea mo 'etau kau talavou mo e finemui matu'otu'a angé—[ke nau] tukupā lahi ange ke fetauhi'aki 'i he 'ofa, 'o fai ia tu'unga pē 'i he 'ofa haohaoa 'a Kalaisí. . . . 'Ofa ke tau ngāue fetakinima mo e 'Eiki 'o e ngouevainé, 'o foaki ki he 'Otuá mo 'etau Tamaí ha nima fietokoni 'i he fatongia mafatukituki ko hono tali 'o e ngaahi lotú, fai ha fakafiemālie, holoholo'i 'a e lo'imatá, pea fakamālohia e ngaahi tui 'oku vaivaí."³

'Oku Tokanga 'a Sīsū Kalaisi

Kimu'a hono fokotu'u 'e Sīsū Kalaisi 'a Lāsalosi mei he maté, "[Na'e] tangi 'a Sīsū.

"Pea lea ai 'a e kau Siú, Vakai ki hono lahi 'o 'ene 'ofa kiate iá." (Sione 11:35–36).

Na'e folofola 'a Sīsū ki he kau Nīfai, "'Oku ou 'ofa mamahi kiate kimoutolu." Peá Ne ui 'a kinautolu 'oku puke mo faingata'a'iá, 'a honau ni'ihi ne ketu pe kuí pea "na'a Ne fakamo'ui 'a kinautolu" (vakai, 3 Nīfai 17:7–9).

Na'e tā 'e Sīsū e sīpingá ma'atautolu 'i He'ene tokanga ki he ni'ihi kehē. Na'a Ne ako'i kitautolu 'o pehē:

"Ke ke 'ofa [ki he 'Eiki] ko ho 'Otuá 'aki ho laumālie kotoa, mo ho'o mo'uí kotoa, mo ho lotó kotoa.

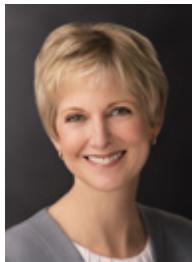
"Ko e 'uluaki pea ko e lahi ia 'o e fekaú.

"Pea ko hono ua 'oku tatau mo iá, Ke ke 'ofa ki ho kaungā'apí 'o hangē pē ko koé" (Mātiu 22:37–39).

Ko hai 'okú ne fie ma'u ho'o tokangá? Te ke lava fēfē 'o fakahā ange 'okú ke tokanga? ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Jean B. Bingham, "Ngāue Fakaetauhi 'o Hangē ko e Fakamo'uí," *Liahona*, Mē 2018, 106.
2. Jean B. Bingham, "Ngāue Fakaetauhi 'o Hangē ko e Fakamo'uí," 104.
3. Jeffrey R. Holland, "Ke Ne 'Iate Kinautolu mo Fakamālohia 'a Kinautolu," *Liahona*, Mē 2018, 103.

Fai 'e Jean B.
Bingham

Palesiteni Lahi 'o e
Fine'ofá

Ko e Fē 'Eku Ongo Faiako Faka'apí mo e Faiako 'A'ahí?

'Oku totonu ke hanga 'e he faingofua 'o e ngāue fakaetauhí 'o poupou'i kitautolu ke fakahaa'i ha tokanga lahi ange, kae 'oua te ne 'ai ke tau fakafiefiemālie.

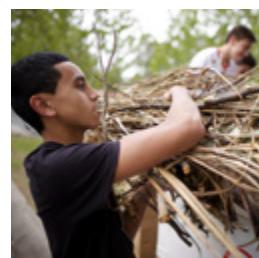
Ne fehu'i mai 'e ha taha 'o hoku ngaahi kaungāme'a kimuú ni, 'i he'ene puputu'u 'o pehē mai, "Ko e fē 'eku ongo faiako 'a'ahí?" Mei he taimi na'e mālōlō ai hono husepānití, na'á na 'ofa mo tokanga, kae talu e fanongo-nongo e polokalama ngāue fakaetauhí fo'oú 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2018, mo e 'ikai pē ke u toe sio ki ha taha 'iate kinaua.

'Oku tau liliu kotoa ki ha founa fo'ou hono fakahoko 'o e ngaahi me'a, pea mahalo 'oku 'i ai ha kau tangata mo ha kau fafine ngāue fakaetauhí kuo 'ikai mahino kiate kinautolu neongo ko e 'a'ahi ki he 'apí 'oku 'ikai ko e founa pē ia ke ngāue fakaetauhí, ka ko ha founa lelei ia ke fakahaa'i 'a e 'ofá mo e tokanga mo'oni—pea 'oku kei fie ma'u pē ia 'e ha kāinga-lotu tokolahí.

Ko hono fakamu'omu'a e 'Uhingá 'i he Founa

Mahalo ko e palopalemá, ki ha ni'ihí, ko e 'ikai mahino e taumu'a 'o e liliú. 'Oku 'ikai ko e

taumu'a hono liliu 'o e faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí ki he ngāue fakaetauhí ko hono liliu pē 'a e founa

'etau fetauhi'akí, ka ke tokoni ke tākiekina lahi ange kitautolu 'e he 'uhingá.

Ko e taumu'a fisifisimú'a 'o 'etau ngāue fakaetauhí ko hono tokoni'i e ni'ihí kehé ke toe loloto ange 'enau ului ki he Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí pea tupulaki ki he tu'unga fakalangi te nau lava ke a'usía. 'Oku 'ikai 'uhinga e tānaki mai ke faingofua e polokalamá ke poupou'i 'a e ngāue fakafiefiemālié; ka 'oku 'uhinga ia ke ma'u ai ha faingamālie lahi ange ke tākiekina 'e he Laumālié 'etau ngaahi ngāué.

Ko ia ai, pe 'oku fie ma'u ke fai ha 'a'ahi ki ha taha pe 'ikai 'oku totonu ke fakatefito e konga lahi 'o e 'a'ahí 'i he me'a te ne tokoni'i kinautolu ke nau laka atu 'i he hala kuo tofa 'e he Tamai Hēvaní ma'anautolú.

Ko e Ako Fakatahá

'Oku alanima atu hotau kāingá 'o fetokoni'aki, neongo e ngaahi me'a ne 'ikai ke tau fakapapau'i kimu'a fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku fie ma'u meiate kitautolu 'i he'etau ngāue fakaetauhí. Ko e fē pē ha feitu'u kuó u 'a'ahi ki ai, kuó u fiefia mo'o-ni he fanongo ki he ngaahi a'usia lahi mei he kau fefine (mo e kau tangata tokolahí) kuo nau vahevahé 'enau ngaahi talanoa fekau'aki mo e ngaahi lelei kuo liliu 'e he'enau ngāue fakaetauhí—pe ko e ngāue fakaetauhí mai ha taha kiate kinautolú—i honau vā fetu'utakí mo e tupulaki fakatāutahá.

Ne u toki foki mai mei Kalolaina Tokelau, USA, 'a ia ne vahevahé mai ai 'e ha palesiteni Fine'ofá 'o ha uooti ha ngaahi fakakaukau na'á ne ma'u mei he kau taki 'o e siteikí. 'I hono fakamahino'i ange ha ngaahi me'a 'e ni'ihí, na'á ku fakakaukau ne tonu ia pea 'aonga hono vahevahé.

"KO HA FAKAFE'ILOAKI MĀ'ONI'ONI FO'OU ANGE"

'Oku fakafofonga'i 'e he saatí ko 'eni e fakakaukau 'a ha kāingalotu 'e nī'ihi fekau'aki mo e polokalamā motu'a, pea fakafehoanaki ia ki he me'a 'oku tau 'amanaki atu 'e mahino kiate kinautolu kotoa fekau'aki mo e ngāue fakaetauhí.

MOTU'A

Faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí

Fakalotoa 'e he fatongiá

Puha*

Ko e hā te u fa?

Foungá

FAKA'ILONGA'I KUO LAVA IA

Tokanga taha pē ki he ngāue

'A'ahi tu'o taha he māhina

Ha'u mo ha pōpōaki pau

Ko e hā e me'a 'oku lau ko ha 'a'ahí?

Vahe'i ki he kau tangata mo e kau fefine

Lipooti kuo lava

FO'OU

Ngāue Fakaetauhí

Fakalotoa 'e he 'ofá

Mata'itofé

Ko e hā e 'uhinga te u fai ai iá?

Olá

TOUTOU FETU'UTAKI PĒ KI AI

Tokanga taha pē ki he tokotaha ko iá

Faingofua, feliliuaki e (ngaahi) founga fetu'utakí

Vahevahe ha me'a he ongoongolelé'i o fakatatau mo e tataki 'a e Laumālié

Taliui ki he tūkunga fakalaumālié

Kau tangata mo e fefine kuo fakafalala ki aí

Liliu e ngaahi lotó

* 'Oku 'i ai ha talanoa fakatātā ki ha tangata tauhi siueli na'a ne ma'u ha fo'i mata'itofe mahu'inga ka na'a ne loto-mamahi he taimi ne ha'u ai e kakai ke mamata'i, he na'a nau tokanga ange ki he faka'ofo'ofa 'o e puhá kae 'ikai ko e fo'i mata'itofe.' I he founga tatau, 'i he'etau liliu ko ia mei he faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí ki he ngāue fakaetauhí, 'e lava ke tau tokanga taha ange ki he ngaahi "mata'itofe" 'o e ngāue fakaetauhí mahu'ingamālié kae 'ikai ko e "puha" 'o e ngaahi tu'utu'uní mo e foungá.

FOUNGA TE TAU MA'U AI HA 'INITAVIU NGĀUE FAKAETAUHI LELEI

'I he digital version 'o e talanoa ko 'eni, 'oku vahevahe ai 'e Sisitā Bingham 'a e ngaahi fakahinohino 'e nima ke tokoni ki he ngaahi 'initaviu ngāue fakaetauhí. Vakai lds.org/go/121813.

Hokohoko Atu Ai Pē

'Oku tau ako fakataha kotoa pē 'i he'etau tali ha "founga fo'ou mo lelei ange" 'o e ngāue fakaetauhí.¹ Mahalo 'oku 'i ai ha ni'ihi 'iate kitautolu 'oku ongo'i lōmekina pe lofo fo'i. 'E tokoni ha'o manatu'i 'oku 'ikai 'uhinga e "founga fo'ou mo lelei angé" 'oku "haohaoa pea faingata'a ke lava'i."

Pe 'okú ke kei veiveiu pē fekau'aki mo e ngaahi taumu'a 'o e ngāue fakaetauhí mo e founga hono faí pe 'okú ke fakakaukau 'okú ke 'ilo kotoa ia, 'oku ou fakaafe'i koe ke ke mamaata mo lau e ngaahi ma'u'anga tokoni 'i he **ministering.lds.org** pea ako e ngaahi fakamatala ki he Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí 'a ia 'oku pulusi he māhina kotoa pē

'i he *Liahona* (vakai ki he peesi 8 'o e makasini ko 'ení). 'E tokoni atu e ngaahi naunau ko 'ení ke fakafenāpasi ho'omou ngāue fakaetauhí mo e ngāue 'a e Fakamo'u'í.

'Oku ou fakamālō atu, kau fefine mo e kau tangata lelei, 'i ho'omou 'ofa, tokanga mo ala-nima atu 'o tokoní.

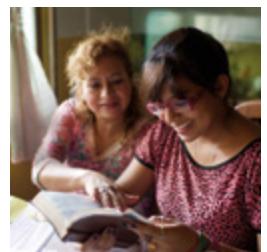
'Oku mou fakafo mo'oni, pea 'e hoko ho'omou ngāue fakaetauhí ko ha "me'a mātu'aki makehe"!²

MA'U ANGA FAKAMATALÁ

1. Russell M. Nelson, "Ngāue Fakaetauhí," *Liahona*,

Mē 2018, 100.

2. Emma Smith, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitölia mo e Ngāue 'a e Fine'ofá* (2011), 16.

Fai 'e 'Eletā
L. Whitney
Clayton
'O e Kau
Palesitenisí 'o e
Kau Fitungofulú

KO E ME'A'OFÁ 'O E **MELINÓ** 'A E FAKAMO'UÍ

Na'a mo ha māmani 'oku ngali ta'emalava ai e melinó, 'e lava ke nofo'ia hotau lotó
'e he me'afoaki 'o e melino 'a e Fakamo'uí neongo pe ko e hā hotau tūkungá.

Oku 'i ai nai ha me'a 'e fungani ange he ngaahi hiva faka'ofo'ofa 'o e Kilisimasí, fakataha faka-Kilisimasí mai e fāmilí mo e ngaahi kaungāme'a, ngaahi fofonga malimalí pea mo e fiefia 'a e fānaú? 'Oku 'i ai ha malava fakalangi 'a e Kilisimasí ke fakatahataha'i kitautolu ko ha ngaahi fāmili, kaungāme'a mo e tūkui kolo. 'Oku tau hanganaki fiefia atu ki he fakafetongi me'a'ofá mo e kai lelei 'o e 'aho mālōloó.

'I he talanoa *Ko ha Hiva Kilisimasí*, ne fa'u 'e he tangata Pilitānia ko Sālesi Tikeni, na'e ma'u ai 'e ha fakafotu 'o 'Epenisa Sikuasi e fakaofo 'o e taimi toputapu ko 'eni 'o e ta'ú. 'Okú ne manatu 'o pehē, "Ne u fakakaukau ki he taimi Kilisimasí ko ha taimi fakafiefia: ko ha taimi . . . 'o e anga'ofa, fa'a fakamolemole, 'ofa, mo fiemālie: ko e taimi pē ia 'oku ou 'ilo'i he ta'ú kakato, 'oku loto fiemālie ai e kakaí ke fakaava honau . . . lotó pea fakakaukau ki he ni'ihi kehē. Ko ia ai . . . neongo kuo te'eki ke u ma'u ha koula pe siliva mei ai, ka 'oku ou tui kuó ne fai ha lelei ma'aku, pea 'e 'aonga ia kiate au; pea te u pehē, 'oku faitāpue-kina ia 'e he 'Otuá!"¹

'I he'eku hoko ko ha mātu'a mo ha kui he taimi ní, kuó u manatu ma'u pē ki he fakaofo 'o e Kilisimasí 'i he'eku vakai ki he'eku fānaú mo 'enau fānaú, 'oku nau fakamanatu e 'alo'i 'o e Fakamo'uí pea mo fiefia he'emauf feohi fakafāmili he taimi 'oku

mau fakatahataha mai aí. Pau pē kuó ke mātā, hangē kuó u a'usiá, 'a e fiefia mo e lotoma'a e fānaú 'i he'enu hanganaki atu ki he fa'ahita'u mālōlō makehe ko 'ení. 'I he'eku sio ki he'enu fiefiá, 'oku fakamanatu mai ai e ngaahi Kilisimasí fakafiefia 'o e kuohilí. Na'e toe pehē 'e Tikeni, "Taimi 'e ni'ihi 'oku lelei ke tau toe hangē ko e fānaú, kae tautefito ki he Kilisimasí, he na'e hoko hono Tupu'anga māfimafí ko ha tamasi'i foki."²

Ne u tupu hake 'o ofi ki Losi 'Eniselesi, Kalefonia, USA, 'a ia ne takatakai'i ai homau 'apí 'e ha 'ulu moli. 'I he efiafi he Kilisimasí kotoa pē, 'oku fakaafe'i ai 'e he'eku ongomātu'a 'a e fāmilí, ngaahi kaungāme'a mo e kaungāapí ki homau 'apí ke nau hiva'i e ngaahi hiva Kilisimasí mo ma'u ha me'atokoni fakaneifua pē. Ko ha tukufakaholo faka'ofo'ofa ia kiate kimautolu kotoa pea hangē ne laulau houa 'emauf hivá. Te mau hiva kimautolu fānaú ki he lōloa taha ne mau lavá pea mau toki hola leva ki he 'ulu molí 'o va'inga ai.

Ne u ohi hake mo hoku uaifi ko Kefí 'a homa fāmilí 'i he Faka-Tonga 'o Kalefoniá, ofi ki he matāfangá. 'Oku 'ilo ai e Kilisimasí he sēlue 'a e 'ulu niú 'i he havilí. 'I he ta'u kotoa pē, 'oku fakatu'amelie 'ema fānaú ke nau ō ki he taulangá 'o sio he fakatētē fakata'u 'a e 'ū vaká he Kilisimasí. 'Oku folau takatakai ai he uafú ha fanga ki'i vaka 'e laungeau kuo teuteu'i

'OKU AKA E LAU-
MĀLIE LILIU MO'UI
'O E FA'AHITA'U
KILISIMASÍ 'I HE
MĀLOHI HUHU'I
'O SīSū KALAIKI KE
LILIU 'ETAU MO'UI
KE LELEI ANGÉ.

'aki ha fanga ki'i maama lanu kehekehe, ka mau sio pē.

Ko 'eni 'okú ma nofo mo Kefi 'i Sōleki Siti, kuó ma fokotu'u ai ha tukufakaholo ko hono 'ave 'ema fānaú mo e makapuná ki hono fai-va'i fakalotofonua 'o e *Ko ha Hiva Kilisimasí*. 'I he'emausio he ta'u kotoa pē ki hono fai 'e Sikuasi ha liliu fakafofo mei he'ene hoko ko ha taha ta'e'ofá ki ha kaungá'api fonu he fiefia 'o e Kilisimasí, 'oku ue'i ai kimautolu ke mau tuku-ange e ngaahii tō'onga kovi ko iá mei he'emausio'ui. 'Oku ue'i kimautolu ke mau toe fai lelei ange pea muimui he sīpinga manava'ofa 'a e Fakamo'ui ki he kakai kotoa pē.

Ko e Mālohi e Huhu'i 'o SīSū Kalaisí

'Oku aka e laumālie liliu mo'ui 'o e fa'ahita'u Kilisimasí 'i he mālohi huhu'i 'o SīSū Kalaisí ke liliu 'etau mo'ui ke lelei angé. 'Oku hiki he tohi 'a Luké 'a e talanoa ki hono 'alo'i e 'Alo 'o e 'Otuá he ta'u 'e 2,000 tupu kuohilí 'i Pētelihemá:

"Pea pehē, na'e fai 'a e fono 'e Sisa 'Aokositusi, 'i he ngaahii 'aho ko iá, ke tohi 'a e kakai kotoa pē 'o e pule'angá . . .

"Pea na'e takitaha 'alu 'a e kakai kotoa pē ki hono potu, ke tohi ia ia.

"Pea 'alu hake foki 'a Siosefa mei Kāleli, mei he kolo ko Nāsaletí, ki Siutea, ki he kolo 'o Tēvitá, 'oku ui ko Pētelihemá . . .

"Ke tohi ia mo hono 'unoho ko Mele, na'e fakanofo, kuo feitama ia.

"Pea na'e lolotonga 'ena 'i ái, pea pehē, kuo kakato hono ngaahii 'aho ke fā'ele ai iá.

"Pea fā'ele'i 'e ia 'a e tama ko hono 'olopo'oú, peá ne takatakai 'aki ia 'a e kofu, 'o fakatokoto ia

'i he 'ai'anga kai 'o e manú; koe'uhí na'e 'ikai te nau hao 'i he fale tali-fonongá.

"Pea na'e 'i he fonua ko iá 'a e kau tauhi sipi 'oku nofo 'i he ngoué, 'o le'ohi 'enau fanga sipi 'i he po'ulí.

"Pea 'iloange, na'e tu'u mai kiate kinautolu 'a e 'āngelo 'a e 'Eikí, pea malama 'a e nāunau 'o e 'Eikí 'o takatakai 'a kinautolu: pea na'a nau manavahē 'aupito.

"Pea pehē 'e he 'āngeló kiate kinautolu, 'Oua 'e manavahē: vakai, he 'oku ou 'omi kiate kimoutolu 'a e ongoongolei 'o e fiefia lahi, 'a ia 'e hoko ki he kakai fulipē.

"He kuo 'alo'i kiate kimoutolu 'i he 'ahó ni, 'i he kolo 'o Tēvitá, 'a e Fakamo'ui 'a ia ko Kalaisí ko e 'Eikí.

"Pea ko e faka'ilongá 'eni kiate kimoutolu; te mou 'ilo 'a e tamasi'i kuo takatakai 'aki ia 'a e kofu, pea tokoto ia 'i he 'ai'anga kai 'o e manú.

"Pea fakafokifā pē kuo 'i he 'āngeló 'a e tokolahi 'o e kau 'āngelo mei he langí, 'o nau fakamālō ki he 'Otuá 'o pehē,

"Fakafeta'i ki he 'Otua 'i 'olungá, pea 'i māmaní 'a e melinó, ko e 'ofa ki he kakai" (Luke 2:1, 3–14).

Oua 'e Manavahē

Na'e ongo'i 'e he 'āngeló e manavasi'i 'a e kau tauhisipi he'ene hā kiate kinautolu 'o fakahā ange ke "oua 'e manavahē." Kuo hanga 'e he nāunau fakafofo 'o e 'Otuá, ne hā mei he talafekau fakalangi ta'e'amanekiná, 'o 'ai ke nau ongo'i manavahē. Ka ko e ongoongo ne ha'u mo e 'āngeló ne 'ikai ko ha me'a ia ke nau ilifia ai. Na'a ne ha'u ke talaki ha mana, ke 'omi 'a

e ongoongo lelei fungani tahá, ke fakahá ange kuo kamata mo'oni 'a hono huhu'i e fa'ahinga 'o e tangatá. Kuo te'eki ai ha talafekau kimu'a pe talu mei ai kuó ne 'omi ha ongoongo fakafiefia pehē.

Na'e kamata 'e he 'Alo pē Taha 'o e Tamaí ne Fakatupú, 'a 'Ene fononga 'i he maama fakamatieli: "He kuo 'alo'i kiate kimoutolu 'i he 'ahó ni 'i he kolo 'o Tēvitá ha Fakamo'uí, 'a ia ko Kalaisi ko e 'Eikí." Ko e ngaahi ongoongo mo'oni 'eni 'o e fiefia lahi.

'Oku tau takitaha fehangahangai mo ha ngaahi mōmeniti 'i he'etau mo'uí 'e ngali ta'e-hoko pe taumama'o ai e fiefia lahi ne tala'ofa mai 'e he 'āngeló. 'Oku tau mo'ulaloa kotoa ki he ngaahi tūkia'anga mo e faingata'a 'o e mo'uí—'a e mahamahák, tōnounouú, palopalemá, loto fo'i, pea, 'i he ngata'angá, ko e maté. Neongo 'oku monū'ia ha kakai tokolahí ke nofo malu, ka 'oku 'i ai si'a ni'ihí he 'ahó ni 'oku 'ikai pehē. 'Oku fehangahangai ha tokolahí mo e faingata'a ke feau e ngaahi fie ma'u 'o e mo'uí kae pehē ki he ha'aha'a fakatu'asino mo fakaeloto 'oku fononga fakataha mo íá.

Pea neongo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí, ka 'oku kei tatau pē e pōpoaki 'a e 'Eikí kiate kitautolu he 'ahó ni 'o hangē ko ia ne fai ki he kau tauhisipí he ta'u 'e 2,000 tupu kuohilí: "Oua 'e manavahé." Mahalo 'oku toe kaungatonu ange kiate kitautolu e 'uhinga 'a e 'āngeló ke 'oua 'e manavaheé he 'ahó ni, 'i he'ene fakanonga e manavahé 'a e kau tauhisipí 'i he fuofua pō Kilisimasi ko íá. 'Okú ke pehē ko 'ene 'uhingá ke mahino kiate kitautolu koe'uhí ko e Fakamo'uí, he 'ikai teitei ikuna 'a e manavaheé? 'Okú ke pehē ko 'ene 'uhingá ke fakapapau'i 'a e mo'oni'i me'a ko ia 'oku 'ikai teitei totonu ke tau manavahé, he 'ikai tolonga ha palopalemá fakaemāmani, pea 'oku 'ikai hatau taha 'e ta'elava 'o huhu'i?

Ko e me'a'ofa fungani taha 'oku foaki ma'u mai pē 'e he Kilisimasí, 'a e me'a'ofa na'e foaki tonu mai 'e hotau Fakamo'uí: Ko 'Ene melino haohaoá. Na'á Ne folofola: "Oku ou tuku 'a e melinó kiate kimoutolu, ko 'eku melinó 'oku ou foaki kiate kimoutolu: 'oku 'ikai hangē ko e foaki 'a māmaní, 'a 'eku foaki

kiate kimoutolú. 'Oua na'a mamahi homou lotó, pea 'oua na'a manavahé ia" (Sione 14:27).

Na'a mo ha māmani 'oku ngali ta'emalava ai e melinó, 'e lava ke nofо'ia hotau lotó 'e he me'afoaki 'o e melino 'a e Fakamo'uí neongo pe ko e hā hotau tūkungá. Kapau te tau tali e fakaafe 'a e Fakamo'uí ke muimui 'iate Iá, 'e mōlia faka'aufuli atu 'a e ongo'i manavaheé. Kuo pau hotau kaha'ú. Ko 'eni 'a e ngaahi "ongoongolei 'o e fiefia lahi, 'a ia 'e hoko ki he kakai fulipē."

Na'e fakamanatu mai 'e he palōfita ko 'Isaiá, "Oua na'a ke manavahé, he 'oku ou 'iate koe: 'oua 'e loto vaivai; he ko au ko ho 'Otua: te u fakamālohi koe; 'io, te u tokoni'i koe; 'io, te u poupopou hake koe 'aki 'a e nima to'omata'u 'o 'eku angatonú" ('Isaiá 41:10).

Ko e 'Amanaki Lelei 'i he Fakamo'uí

Koe'uhí na'e 'alo'i e Fakamo'uí he ta'u 'e 2,000 kuohilí 'i Pētelihema, 'oku 'i ai ha 'amanaki lelei—pea toe mahulu hake ai. 'Oku 'i ai e huhu'i, tau'atāiná, ikuná mo e lavameá. "[E 'ulungia 'a e halá, pea tu'uloa 'a e totonú]."³

'Oku 'ikai ha ofo he 'asi fakafokifā ha kau 'āngelo tokolahí ko ha kalanga fakalangi 'o 'uhinga ki he fanonganongo 'e he 'āngeló hono 'alo'i 'o e Fakamo'uí, mo hiva, "Fakafeta'i ki he 'Otua 'i 'olungá, pea 'i māmani 'a e melinó, mo e 'ofa ki he kakai." 'Oku 'ikai ha pōpoaki ia 'e toe fakafiemālie ange ai. 'Oku 'ikai ha pōpoaki ia 'e toe fonu ange 'i he 'ofa ki he fa'ahinga 'o e tangatá.

'Ofa ke hoko e fa'ahita'u ni ko ha fa'ahita'u melino mo fiefia ma'atautolu kotoa he "[na'e] alo'i kiate kitautolu he ['aho ko íá] 'i he kolo 'o Tēvitá ha Fakamo'uí, ko Kalaisi ko e 'Eikí." ■

Mei ha Fakataha Lotu Faka-Kilisimasi 'a e Kau Palesitenisi 'Uluakí "Oua 'e Manavahé," 'i he 'aho 6 'o Tisema 2015 'i he Senitā Konifelenisi.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Charles Dickens, *A Christmas Carol* (1858), 5–6.

2. *A Christmas Carol*, 67.

3. "Ne U Ongoi 'a e Ngaahi Fafangú," *Ngaahi Himí*, fika 121.

Ki‘i Lelei Ange ‘i he ‘Aneafí

Fai ‘e Luis Omar Cardozo

The taimi na‘e telefoni mai ai e palesiteni fakamisioná, kuo meimeei ta‘u e taha e ngāue ‘a Sēkiō. Ko homa fohá pē ia, ko e fuofua taha ia i he‘ema fānaú ke ‘alu ‘o ngāue fakafaifekaú. Na‘a ku laukau ‘aki ia mo hoku uaifi ko Lilianá, mo e sīpinga na‘a ne tā ki hono ongo tuofāfiné.

Ne ‘i ai ha tō‘onga ‘a Sēkio ne mau ‘ilo ai te ne hoko ko ha faisekau lelei. Na‘e fakanatula pē ‘ene hoko ko ha takí, na‘a ne fiefia mo mo‘ui fakamātoato, peá ne lava ‘o poupou‘i lelei e ni‘ihī kehē.

Ne ‘ikai mahu‘inga ia kiate ia pē ko e tokotaha ko ía ko ha mēmipa ‘o e Siasí pe ‘ikai—na‘e fakakaungāme‘a pē ki he tokotaha kotoa. Pea kapau na‘e fakamatatalili‘i

ia koe‘ahi ko ‘ene kau ki he Siasí, na‘a ne tali loto lelei ia pea ‘ikai fa‘a lotomamahi.

Na‘a mau fiefia ‘i he ma‘u e uiui‘i ‘o Sēkiō ke ngāue ki he Misiona Peru Chiclayo. Na‘e kamata ‘ene ngāue fakafaifekaú ‘i he ‘aho 20 ‘o Nōvema, 2013. Na‘a ne ‘ofa he‘ene ngāue fakafaifekaú. ‘I he kamata‘angá, ne faingofua pē ‘eku tohi ki aí. Ka ‘i he fakalau atu e ngaahi māhiná, na‘a ku fie ma‘u ha taimi lahi ke u fakakaukau ai ki he‘ene ngaahi tohí pea tali ‘o fakatatau mo ‘ene tupulaki fakalaumālié.

Na‘e ‘ikai ke ma hoha‘a kimaua kia Sēkiō. Na‘a ma fakakaukau ko e malā‘e ngāue fakafaifekaú ko e feitu‘u malu taha ia kiate ía. Na‘e telefoni mai ‘ene palesiteni fakamisioná ‘i he ‘aho 7 ‘o ‘Okatopa, 2014.

Ne ‘ikai Ke Ma Teitei Ongo‘i Tuenoa

Na‘e fakahā mai ‘e he palesiteni misioná na‘e ako‘i ‘e Sēkiō mo hono hoá ha kau fie fanongo fekau‘aki mo e tempipalé mo e ngaahi fāmili ta‘engatá. Hili ía, ‘i he fai ‘e Sēkiō ‘a e lotu tukú, na‘a ne ki‘i longo, pea ‘ohovale pē kuó ne pongia ‘o tō ki he falikí. Ne fai ha fai-ngāue kiate ia pea leleaki‘i leva ki falemahaki. Na‘e fakapapau‘i ‘e he kau toketaá na‘e fānoa e totó ‘i hono ‘utó. Na‘e ‘ikai ola lelei ‘enau feinga ke fakamo‘ui ía.

Na‘a ma ongo‘i loto mamahi lahi ‘i he ongoongo ne ma ma‘u. Neongo ‘ema loto mamahí, ka ne u folau mo Liliana ki Pelū ke fakafoki mai e sino ‘o Sēkio‘o mo ‘ene ‘ū me‘á. Ne lōmekina kimaua ‘e ha ngaahi ongo kehekehe, ka na‘e hounga kiate kimaua ne ‘i ai ha taha mei he Siasí—mei he ‘aho na‘a ma mavahe ai mei ‘apí ki he taimi na‘a ma foki aí—ke tokoni mai. Na‘a ma ma‘u tokoni foki mei he Laumālie Mā‘oni‘oní, ‘a ia na‘a ne fakanonga mo tokoni‘i kimaua ke ma

'Oku vahevahe 'e he tuofefine 'o Sēkiō ko Simená, 'ene ngaahi fakakaukau fekau'aki mo 'ene pekiá 'i he [lds.org/go/121819](https://www.lds.org/go/121819).

kātaki'i e faingata'a. Ne 'ikai ke ma teitei ongo'i tuenoa.

'Oku faingata'a mo'oni ke tau faka-tokanga'i 'a e tāpuakí 'i he taimi 'o e faingata'a, ka 'oku hounga kiate au 'a e 'alo'ofa ongongofua ne hā mei he 'Eikí 'i he mālōlō 'a Sēkioó. I he'ene mālōloó, ne u lolotonga hoko ko ha pīsope, pea faiako semineli 'a Liliana, pea palesiteni Fine-mui fakauotti homa 'ofefine ko Simená. Na'a mau femo'uekina 'i he fua fatongiá mo e 'ofa ki he ni'ihí kehé, 'a ia na'a ne puukepuke kimautolu 'i he ongoongoleí. Kapau na'e fie ma'u ke mavahe atu 'a Sēkiō meiate kimautolu, te u hounga'ia ma'u pē ki he Tamai Hēvaní 'i hono 'ave ia lolotonga e mālohi 'emau tuí.

'Oku ou hounga'ia foki ko e mālōlō 'a Sēkiō lolotonga 'ene ngāue ma'a e 'Eikí pea lolotonga 'ene 'i he tauhi 'o [hono] kāingá" (Mōsaia 2:17). Kuo folofola 'a e 'Eikí 'o pehē, "Ko kinautolu 'e mate 'iate aú 'e 'ikai te nau ongo'i 'a e maté, koe'uhí 'e melie ia kiate kinautolu" (T&F 42:46).

Na'e 'omi 'e he Laumālie Ma'oni'oní ha ki'i fakalika ki he me'a na'e pau ke kātekina 'e he Tamai Hēvaní 'i he taimi na'e pekia ai 'a Hono 'Alo pē Tahá ma'a-tautolú. Ne u 'ilo ai na'e 'ikai ha'aku totonu ke u 'ita ki he 'Otuá. Ne 'afio'i lelei 'e he'eku Tamai Hēvaní 'a e me'a na'a ku fouá. Ne u ma'u ha nonga 'a ia na'a ne 'ai au ke u tali 'a Hono finangaló mo e taimi na'e pekia ai 'a Sēkioó. Na'e a'usia 'e Liliana 'a e me'a tatau.

Ngaahi Lea Fakafiemālié

Na'e sila'i homau fāmilí 'i he temipalé 'i he ta'u 2005, lolotonga ia e kei si'i 'a Sēkiō mo Simená. Ne 'ikai fuoloa mei ai kuo fanau'i 'a Lute 'i he fuakavá. Na'e papitaiso ia 'e Sēkiō kimu'a peá ne 'alu 'o ngāue fakafaifekaú.

Hili ha 'aho 'e tolu mei he'ene mālōloó, ne misi 'a Lute 'o kau kia Sēkiō. Na'e hoko ia 'i he pō 'o hono ta'u hivá. Na'a ne misi 'okú na lue fetākinima fakataha 'i he lolotonga 'o e 'ahó peá ne lea 'aki ha ngaahi lea fakanonga kiate ia.

Na'e vāofi mo'oni 'a Lute mo Simena mo Sēkiō, pea na'a na 'ofa lahi kiate ia. 'Oku kei ma'u pē 'e Lute ha nonga mei he'ene manatu ki he'ene misi.

'I ha 'aho 'e taha, ne ma vakai'i ai e ngaahi me'a 'a Sēkioó, peá ma ma'u ai mo Liliana 'ene palani faka'aho 'i he ngāue

Kuo pau ke hoko-hoko atu 'etau mo'ui 'aki e ongo-ongoleleí. Ko e founiga ia te mau toe fakataha ai mo Sēkioó.

fakafaifekaú. Na'a ma fakatokanga'i ai 'i he peesi kotoa 'o e 'aho taki taha, ne tohi'i ai 'e Sēkiō 'a e kupu'i lea "Ki'i lelei ange 'i he 'aneaff."

Ne 'ikai toe mavahe e ngaahi kupu'i lea ko iá meiate au. Na'a nau fakamanatu mai kiate au e fie ma'u ke hokohoko atu 'emau mo'ui 'aki 'a e ongoongoleleí. Ko e founiga ia te mau toe fakataha ai ko ha fāmili 'i he hili 'a e mo'u ni. Ko e founiga ia te mau toe fakataha ai mo Sēkioó.

'I he'etau foua e ngaahi taimi fai-nagata'a, 'e fakafiemālié 'i kitautolu 'e he Fakamo'uí. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni ia, 'o hangē ko 'eku 'ilo 'oku pau 'Ene ngaahi tala'ofá. Ko ia ai 'oku mau falala ki he ongoongoleleí, pea mau muimui ki he sīpinga 'a Sēkioó. 'Oku mau feinga ke mau ki'i lelei ange 'i he 'aho takitaha. ■
'Oku nofo 'a e taha na'a ne fa'u 'i Salata, 'Āsenitina.

NGAOHI HO'O
MO'UÍ KO HA
HALA FONONGA
FAKALAU MĀLIE 'O E

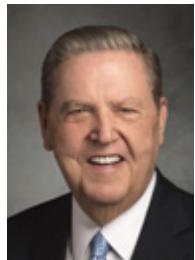
Tupulaki Fakatāutahá

'Oku 'i he uho 'o e tupulaki
ki hotau tu'unga malava
fakalangí 'a e akó, mo'ui
'aki, mo hono ako'i 'o e
ongoongoleí.

Fakamatala 'a e 'ētitá: 'Oku vahevahe 'e 'Eletā Hōlani 'i he talanoa ko 'eni ne tohi ki he *Liahona*, 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fisifisimu'a 'o e uluú 'a ia 'oku hoko ko ha fakava'e ki he nāunau fakalésoni fo'ou 'a e Siasi 'oku ui ko e *Ha'u*, 'o *Muimui late Aú*.

Ko ha taimi fakafiefia 'eni 'ete hoko ko ha mēmipa 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní! 'I he'eku fakakaukau ki he ngaahi fakalakalaka kumuú ni mai 'i he pule'anga 'o e 'Eikí, 'oku hā mahino ai hono tataki kitautolu 'e he 'Otuá 'i ha hala fononga fakalaumālie 'oku 'i ai ha ngaahi tafungofunga mo ha ngaahi tele'a mo ha ngaahi 'ata faka'ofo'ofa 'aupito 'oku 'ikai ke tau fa'a lava 'o mafakakaukaua kae 'oua kuo tau kaka 'o ki'i mā'olunga hake pea tau toki lava leva ai 'o vakai lelei kiate kinautolu.

'I he ta'u pē ne toki maliu atú, kuo tau fakamāvae mo ha palōfita 'ofe-iná pea tau hikinima'i ha taha fo'ou 'i he 'ofa. Kuo tau ma'u ha founiga fo'ou ki he fakataha 'a e Kau Fine'ofá mo e kōlomu Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí, mo ha fakamamafa lahi ange he fealélea'aki fakataha ke

Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

fakahoko e ngāue ‘a e ‘Eikí. ‘I he laumālie tatau ko iá, kuo tau mātā hono fakataha‘i ‘e he ‘Eikí e kau taula‘eiki lahí mo e kaumātu‘á ‘i ha kōlomu ‘e taha mo fakamo‘oni‘i ha liliu lahi ‘i he founga ngāue fakaetauhí ‘a e kau ma‘u lakanga fakataula‘eikí mo e kau fine‘ofá ki he fānau ‘a e ‘Otuá. Kapau ‘oku te‘eki fe‘unga ia ke ke ofo ai, fakakaukau ki he fanonganongo ne toki fai ‘e he Kau Palesitenisi ‘Uluakí fekau‘aki mo e ngaahi ma‘u‘anga tokoni fo‘ou ke poupou‘i e ako folofola fakatāutahá mo

‘Okú Ne Finangalo ke Liliu Hotau Lotó

‘I he‘ene peheé, ‘i he‘etau vakai ki mui ki hotau kuohilí, ‘oku ou fakatauange pē ‘oku tau lava ‘osio ki ha ngaahi me‘a kehe mei he ngaahi tu‘utu‘uni kuo liliú, ngaahi polokalama fo‘oú, mo e ngaahi tohi lēsoni toe vakai‘í. Kuo mahu‘inga ma‘u pē e kakaí ‘i he ngāue ‘a e ‘Eikí, kae ‘ikai ko e ngaahi polokalamá. Neongo pe ko e hā ha ngaahi liliu ‘okú Ne fakahoko ‘i ha houalotu pe ha taimi-tēpile pe ha nāunau fakalēsoni, ko e me‘a ‘okú Ne

‘Oku hoko hono ako‘i, ako, mo mo‘ui ‘aki e ongoongolelei ko e ngaahi tefito‘i mo‘oni mahu‘inga ‘i he uho ‘o ‘etau tupulaki ki hotau tu‘unga malava fakalangí mo hoko ‘o hangē ko ‘etau Mātu‘a Fakalangí.

e fakafāmilí, fakataha mo ha ngaahi liliu ki he nāunau ‘a e Palaimelí mo e Lautohi Faka-Sāpaté—ta‘ekau ai e ngaahi fakalakalaka ta‘etukua he tafa‘aki ‘o e ngāue fakafaifekaú, fekumi hisitōlia fakafāmilí, mo e ngāue fakatemipalé.

Pea ‘oku lahi mo ha ngaahi me‘a ke hoko mai. Hangē ko hono fakahaa‘i mai ‘e he‘etau tefito ‘o e tui fika hivá, “‘Oku mau tui ki he ngaahi me‘a kotoa pē kuo fakahā mai ‘e he ‘Otuá”—‘oku fa‘a hoko ma‘u pē ia ko e konga faingofuá. ‘Oku fie ma‘u ha fa‘ahinga tui makehe ia ke “tui te Ne kei fakahā mai ‘amui ha ngaahi me‘a lalahi mo mahu‘inga ‘o kau ki he pule‘anga ‘o e ‘Otuá,” pea ke mateuteu leva ke tali kinautolu, neongo pe ko e hā kinautolu. Kapau ‘oku tau ma‘u ha loto fiemālie, ‘e tataki kitautolu ‘e he ‘Otuá ke tau a‘usia ha ngaahi me‘a ta‘e ‘amanekina—neongo kuo tau ‘ilo lahi ki he ngaahi me‘a ‘e ala malavá. ‘Oku mā‘olunga ange ‘Ene ngaahi fakakaukaú mo e ngaahi founág ‘i he ‘atautolú (vakai, ‘Isaia 55:8–9). ‘I ha founga ‘e taha, ‘oku ou pehē ‘oku ‘ikai ke tau toe kehe meiate kinautolu ‘i Ketilani ne lea ki ai e Palōfita ko Siosefa Sāmitá ‘o pehē, “‘Oku ‘ikai toe lahi ange ho‘omou ‘ilo fekau‘aki mo e iku‘anga ‘o e Siasí mo e pule‘angá ‘i ha ki‘i pēpē ‘oku kei huki ‘i he funga ‘o ‘ene fa‘eé.”¹

faka‘amu mo‘oni ke liliú ko koe pea mo au. ‘Okú Ne finangalo ke liliu hotau lotó pea fakatupulaki hotau kaha‘ú.

‘Ikai, ‘oku te‘eki ke tau lava ‘o mamata ki he ngaahi me‘a lelei mo mahu‘inga ‘oku toka mei mu‘á. Ka ‘oku tau ma‘u ha ‘ilo fekau‘aki mo e iku‘anga taupotu tahá:

“‘Oku te‘eki hā mai pe te tau hoko ko e hā: ka ‘oku tau ‘ilo ‘o ka hā mai ia, te tau tatau pē mo ia; he te tau mamata tonu kiate ia” (1 Sione 3:2).

“Ko e hā ‘a e anga ‘oku taau mo [e kakai tangatá mo fafiné]? Ko e mo‘oni ‘oku ou pehē kiate kimoutolu, ke mou hangē pē ko aú” (3 Nīfai 27:27).

“Te mou ma‘u mei hono fonú, pea ‘e fakalāngi-langí‘i ‘a kimoutolu ‘i he ‘Otuá ke tau a‘usia ha ngaahi me‘a ta‘e ‘amanekina—neongo kuo tau ‘ilo lahi ki he Tamaí; ko ia, ‘oku ou pehē kiate kimoutolu, te mou ma‘u ‘a e ‘alo‘ofa hoko mo e ‘alo‘ofa” (T&F 93:20).

‘Oku ‘ikai ke u ‘ilo kiate kimoutolu, ka kiate au ‘oku hangē ia ha hala fononga lōloa—kae fakafie-fia! Ko e taumu‘a fakalangi peheé, neongo ‘ene taukakapá, ‘oku ‘i he uho ia ‘o e me‘a ‘okú ne ‘ai e ongoongolelei kuo toe fakafoki mai ko ‘ení ke manakoa mo tataki fakalaumālié. ‘I hotau laumālié ‘oku ‘i ai ha kihi‘i le‘o—ko ha manatu melie—‘okú ne talamai kiate kitautolu ko e ‘uhinga ‘eni

ne tau omi ai ki he māmaní. Na'a tau tomu'a tali e palani 'etau Tamai Hēvaní koe'uhí ne tau loto ke hangē ko Iá. Ne tau 'ilo'i ko ha taumu'a faingata'a ia he 'ikai teitei faingofua ke a'usia. Ka na'e 'ikai ke tau fiemālie ki ha me'a si'i hifo ai. Ne fakatupu hotau ngaahi laumālié ke tupulaki, pea na'e o'i kitautolu he taimi ko iá pea mo e taimí ni ke tau fakahoko 'a e fonongá.

Ko Hono Akó mo Hono Faka'aonga'

'Oku hoko hono ako'i, ako, mo mo'ui 'aki e ongoongolelé ko e ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga 'i he uho 'o 'etau tupulaki ki hotau tu'unga malava fakalangí mo hoko 'o hangē ko 'etau Mātu'a Fakalangí. 'Oku tau ui e founga ko 'ení he taimi 'e ni'ihi ko e *fakalakalaka ta'engatá*. 'Oku tau ui ia he taimi 'e ni'ihi ko e *uluí*. 'Oku tau ui ia he taimi 'e ni'ihi ko e *fakatomalá*. Ka ko e hā pē te tau ui 'akí, 'oku kau ai 'a e akó. Na'e pehē 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, "Kuo pau ke mou ako ke mou hoko ko e ngaahi 'otua, mo e ngaahi tu'i pea mo e kau taula'eiki ki he 'Otuá, . . . 'aki ha'amou hiki mei he kihi'i tu'unga 'e taha ki ha tu'unga 'e taha, pea mei ha kihi'i fatongia si'i ki ha me'a 'oku lahi ange. . . .

"Kapau te ke kaka 'i ha tu'unga, kuo pau ke ke kamata hake mei lalo, 'o kaka ai ki 'olunga, kae 'oua kuó ke a'u ki he tumu'akí; pea 'oku pehē pē mo e ngaahi tefito'i [mo'oni] 'o e ongoongolelé—kuo pau ke ke kamata mei he 'uluakí, pea [hokohoko] atu ai kae 'oua kuó ke 'ilo 'a e ngaahi tefito'i [mo'oni] kotoa 'o e hakeaki'í."²

Tau talanoa leva ki he akó. 'I he'eku manako ke hoko ko ha fai-akó, 'oku ou sai'ia ai he fo'i leá mo e fakakaukaú, neongo 'oku ou tui 'oku totonus ke tau faka'uhinga'i lelei ange ia he angamahení. Ki he ngaahi taumu'a 'o e ongoongolelé, 'oku 'ikai ke u 'uhinga pē ki he ngaahi 'ilo kuo ma'ú, neongo 'oku kau ai. 'Oku 'ikai foki ke u 'uhinga pē ki he fanongo lelei ki ha ako pe ko hono ma'uloto 'o e ngaahi mo'oni'i me'a. 'Oku ou 'uhinga ki he akó 'i he tafa'aki 'o e tupulakí mo e liliú, 'i he fakakaukau 'oku tākiekina ki he fakalakalaká, 'o e 'ilo e mo'oní, 'a ia 'okú ne tataki kitautolu ke ofi ange ki he 'Otuá 'o e mo'oní kotoa peé.

Na'e fakafehokotaki 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni e akó mo e liliu fakaului ko 'eni 'o e lotó 'i he'ene ako'i ko e taimi 'oku "foaki ai 'e he Laumālie Mā'oni'oní ha fakapapau ki he tokotaha fekumi fakamātoato 'o e mo'oní," 'okú ne ohi ai 'a e tuí, 'a ia "okú ne poupou'i 'a e fakatomalá mo e talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá." 'Oku liliu kitautolu 'e he ngaahi tu'unga mahu'inga ko 'eni 'o e uluí "*mei he* ngaahi founga 'a e māmaní *ki he* . . . ngaahi founga 'a e 'Eikí," 'a ia "okú ne 'omi ha liliu lahi 'o e lotó."³

'Oku 'ikai fekau'aki 'eni mo hono 'ilo'i e hingoa 'o e ngaahi hako 'e toko hongofulu mā ua 'o 'Isilelí pe ko hano tā fakatātaa'i e talanoa fakatātā 'o e 'ulu 'ōlivé, neongo 'enau 'aongá. 'Oku fekau'aki e fa'ahinga ako ko 'ení mo hono liliu kitautolú, fekau'aki mo ha hoko 'o kehe (lelei ange) koe'uhí 'oku tau 'ilo lahi ange ki he me'a 'oku 'afio'i 'e he 'Otuá.

Te mou vakai ko e fa‘ahinga ako ‘oku ou lave ki aí ‘oku fu‘u lahi ia ke fe‘unga mo ha loki ako pe ke fakalükufua ‘i ha lēsoni miniti ‘e 45. ‘Oku ‘omi kotoa ‘e he folofolá, kau palōfitá, mātu‘á, la‘áa, ngaahi ‘aho ‘uhá, ngaahi ue‘i fakalaumālié, pea mo e nāunau fakalēsoni faka‘aho ‘o e mo‘uí ‘iate ia pē ha ngaahi faingamālie ke tau aka ai fekau‘aki mo e ‘Otuá mo ‘Ene palaní, he ko e mo‘oni “oku nau fakamo‘oni kotoa pē” kiate Ia (Mōsese 6:63). Te tau iku ai ‘o ‘ilo ‘okú Ne finangalo lelei ke aka‘i kitautolu ‘o ‘ikai ngata pē ‘i he lotú ka ‘i ha feitu‘u

*‘Oku hoko ‘a e ‘apí ko ha loki aka mo ha ‘apingāue,
‘a ia ‘oku fakataha‘i ai ‘a e akó mo hono mo‘ui ‘aki
‘o e ongoongoleleí ‘o ‘ikai ke na fu‘u faikehekehe.*

mo ha taimi pē—‘i he ngaahi taimi angamaheni mo ‘etau fānaú mo hotau ngaahi kaungāme‘á, hotau kaungā‘apí pe kaungā-ngāué, ko e tangata pe fefine ‘oku tau sio ki ai ‘i he pasí pe ko e tokataha ngāue ‘oku tokoni mai kiate kitautolu ‘i he māketí—‘i ha feitu‘u mo ha taimi pē ‘oku tau loto fiemālie ai ke ako.

Ka ko e kotoa ‘o e ngaahi mo‘oni ko ‘eni ‘oku feinga e ‘Otuá ke aka‘i mai he ‘aho kotoa peé ko ha ngaahi tengā pē ia ‘e ni‘ihī kuo tūtūu‘i ‘i ha kelekele makamaka pe ‘i he lotolotonga ‘o e ngaahi talatala ke tutu pe faka‘auhá, tukukehe kapau te tau to‘o e fale‘i ‘a ‘Alamaá ke fafanga kinautolu ‘aki ha‘o ‘ahi‘ahi e lea, pe ko ia ne lea ‘aki ‘e Sēmisí, ke fai ki he folofolá, pea ‘oua na‘a ngata ‘i he fanongó pē (vakai, Ma‘ake 4:1–20; Sēmisi 1:22; ‘Alamā 32:27–43). ‘I he‘etau aka e mo‘oní pea fili ke ngāue‘i ia, ‘oku tupulaki ai ‘etau fakamo‘oní (vakai, Sione 7:17). Pea ‘i he‘etau fokotu‘u e mo‘oní ke hoko ko ha konga ‘etau mo‘uí ‘aki ‘etau feinga ke mo‘ui ‘aki ia he taimi kotoa neongo e faingata‘á, ‘okú ne liliu kitautolu pea ‘oku tau hoko ai ‘o hangē ko e Tamai ‘o e mo‘oní.⁴

‘Oku Fakatefito Hono Ako e Ongoongoleleí ‘i he ‘Apí

Ko hono ‘uhinga ‘eni ‘oku tau pehē ai ko hono aka‘i, aka, mo mo‘ui ‘aki e ongoongoleleí kuo pau ke ‘fakatefito ia ‘i ‘api pea poupou‘i ‘e he Siasí.⁵ ‘Uluakí, ko ‘api ‘oku faka‘aonga‘i lahi taha ai hotau taimí—ko hono mo‘oní ‘oku lahi ange ia he taimi ‘oku tau faka‘aonga‘i he lotú (tukukehe e kau pisope ngāue māteakí). He ‘ikai ke tau pehē ‘e lava‘i hotau sinó ‘a e kai tu‘o taha pē ‘i ha uiké—neongo ko ha kai lelei ‘aupito. Me‘a tatau pē, kapau ko ha kalasi houa ‘e taha ‘i he lotú, neongo ha kalasi lelei ‘aupito ‘i he Siasí, ‘oku fakatefito ai ‘etau ‘keinanga ‘i he folofola ‘a Kalaisí” (2 Nifai 31:20), ta ‘oku tau ‘i he tu‘unga fakatu‘utāmaki ‘o e fasimanava fakalaumālié.

Uá, ‘oku hoko ‘a e ‘apí ko ha loki aka mo ha ‘apingāue, ‘a ia ‘oku fakataha‘i ai ‘a e akó mo hono mo‘ui ‘aki ‘o e ongoongoleleí ‘o ‘ikai ke na fu‘u faikehekehe. He ‘ikai lava ke toe fakahoko e a‘usia ko ‘eni ‘i he ‘apingāué ‘i he lokiakó pē.

Mahalo ko e me‘a mahu‘ingá, ko e ‘apí—pe ‘e lava ke hoko—‘o hēvani, ko ha fakamanatu

‘o e taumu‘a ta‘engata ne tau omi ke fakahokó. Hangē ko hono fakalea ‘e Palesiteni Heneli B. ‘Aelingi, Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisí ‘Ulu-akí: “Neongo ‘oku ‘ikai haohaoa e ngaahi famili fakaemāmaní, ka ‘oku ma‘u ai ‘e he fānau ‘a e ‘Otuá e faingamālie lelei taha ke talitali kinautolu ki he māmaní ‘i he ‘ofa pē ko ia ‘oku ofi taha ki he me‘a ne tau ongo‘i ‘i he langí—‘a e ‘ofa fakae-mātu‘á. Ko e ngaahi familí foki ‘a e founa lelei taha ke paotoloaki mo tuku‘au hifo ai e ngaahi ‘ulungaanga ma‘á mo e ngaahi tefti‘i mo‘oni, ‘a ia te ne ala tataki kitautolu ke tau toe foki hake ai ki he ‘ao ‘o e ‘Otuá.”⁶

Kuo u fakailifia‘i nai kimoutolu ngaahi mātu‘a? Faka‘amu ange pē ‘oku ‘ikai. ‘Oku ‘ikai fakatau-mu‘a e fakamamafa ko ‘eni ‘o e ako‘i, akó, mo hono mo‘ui ‘aki ‘i ‘apí ko ha fakalahi kavenga ki he ni‘ihi fakafo‘ituitú mo e ngaahi familí. Ko hono mo‘oni, ko hono fehangahanga‘ia—‘oku mau fakatau-anje ‘i hono fakama‘ala‘ala mo poupou‘i ho‘omou ngaahi ngāue ‘i ‘apí, te tau lava ai ‘i ha founa ‘o fakama‘ama‘a e kavenga ‘oku mou fuesiá. Pe toe lelei angé, mahalo te mau fakamāloha kimoutolu ke mou “fua faingofua [ia]” (Mōsaia 24:15).

Poupou‘i Hono Ako ‘o e Ongoongoleleí ‘i he Lotú

‘Oku ‘ikai ‘uhinga e toe vakai lahi ange ko ‘eni ki hono tali ‘o e ongoongoleleí ‘i tu‘a he loki akó ‘oku ‘ikai mahu‘inga ‘a e loki akó. Ko e mo‘oni ‘oku tau faka‘amu ‘oku kei hoko e ako ‘uhingamālié ‘i he lotú. Ko hono mo‘oni, ‘oku mahu‘inga e fatongia ki hono poupou‘i e ngaahi kalasi ‘i he Siasí ki he ako ‘oku fakatefti ‘i ‘apí. Ka ke tokoni ki hono liliu e ngaahi mo‘ui, he ‘ikai lava ke fakahoko ‘ata‘atá pē ‘a e ako ‘oku fai ‘i he lotú ‘i he ngaahi me‘a ‘oku hoko ‘i he ngaahi mo‘ui ko iá. Kuo pau ke fenāpasi ia pea fakahoko mei he ngaahi a‘usia ‘a e faiakó mo e tokotaha akó fakatou‘osi.

‘E toki hā mahino leva ai, mahalo ‘oku ‘ikai ko e me‘a mahu‘ingá ‘a e tokanga taha ki he tohi lēsoní pe ko ha palakipoe pe ko hono fokotu‘utu‘u ‘o e ngaahi seá, na‘a mo ha ngaahi fehu‘i fealēlea‘aki lelei. Kuo pau ke hoko e fakalakalaka ta‘engata ‘a e fānau fakafo‘ituitui ‘a e ‘Otuá ko e taumu‘a ‘o ‘etau ngāue mo e tokoní. Ko ‘etau feingá ke liliu e ngaahi mo‘ui, pea ‘oku tau toki faka‘aonga‘i pē ‘a e ngaahi seá pe sioká pe ngaahi nāunau tokoni ki he ‘atá

KO HONO AKO MO HONO MO‘UI ‘AKI E

ONGOONGOLELEÍ ‘I ‘APÍ

Kuo ‘ilo ‘i he fekumi ‘a e kau fakatotolo Siasí mo e ta‘eSiasí fakatou‘osi ‘oku ma‘u ‘e he ngaahi polokalama tui fakalotu ‘oku fakatefti ‘i ‘apí ha mālohi mo ha liliu ‘oku tu‘uloá ‘i he fānau. ‘I he tupu ‘a e fānau ‘o lalahí, ‘oku nau fa‘a pikitai ki he ngaahi tui fakalotu mo e ngaahi sīpinga na‘e fokotu‘u ‘i ‘api ‘i he‘enau to‘u tupú.

Ko e ngaahi mātu‘a ‘oku langa honau ngaahi fāmilí ‘i he ngaahi tefti‘i mo‘oni ‘o e mā‘oni‘oni ‘o hangē ko ia ‘oku ‘asi ‘i he “Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní”, ‘oku nau foaki ai ki he‘enau fānau ha ngaahi faingamālie ke nau tupu-laki ‘i he fakalau ‘a e taimí, ‘o ma‘u ma‘anautolu ha ngaahi tāpuaki fakalaumālie mo fakatu‘asino.

Kuo ‘ilo foki ‘i he fakatotolo ‘a e Siasí he ‘lunaiteti Siteití ko e fānau mo e to‘u tupu ‘i he ngaahi fāmilí Siasí ‘a ia ‘oku nau fakahoko faka‘aho e lotu fakafāmili, aka fakafāmili e folofolá lolotonga ‘o e uiké, mo e efiafi fakafāmili ‘i ‘apí ‘oku nau laka ‘aki ha pēseti ‘e 20 mei he ni‘ihi kehē ke ma‘u lotu he uike kotoa, ma‘u ‘enitaumeni, pe mali ‘i he temipalé ‘i he‘enau matu‘otu‘a angé.

Ko hono mo‘oni, ‘oku tau‘atāina e fānau ki he‘enau ngaahi filí, ko ia ai ‘oku ‘ikai iku ma‘u pē e tauhi faivelenga ‘e he mātu‘á ‘enau tui fakalotú, hangē ko e lotu fakafāmili mo e ako folofolá faka‘ahó, ke tali ai ‘e ha fānau e ngaahi tu‘unga mo‘ui fakamātu‘á. ‘Oku tupulaki ‘a e malava ko ia ke muimui‘l’ ‘e he to‘u tangatá e ngaahi tui mo e tō’onga fakalotú ‘i he taimi ‘oku tā ai ‘e he mātu‘á ha ngaahi sīpinga ‘oku lelei, ma‘u ha vā fetu‘utaki ‘oku ofi mo fe‘ofo‘ofani pea mo ‘enau fānau, pea mo talanoa tau‘atāina fekau‘aki mo e ngaahi kaveinga faka-lotú. ‘E lava ha fāmili ‘o ha tokotaha ke hoko ko ha tākiekina mālohi ‘i hono tauhi ‘o e ngaahi tui fakalotu fakafo‘ituitui ‘o faifai pea foki ai ha ni‘ihi ‘o “kinautolu na‘e hee” ki he tākanga sipí ‘i he mo‘ui fakamatelié.

Neongo ‘oku fokotu‘u mai ‘e he fakatotolo ko ‘ení ha ngaahi ola lelei ‘a ia ‘oku mahutafea ai hono fakatefti hono aka e ongoongolelei ‘i ‘apí, ‘oku nau fokotu‘u mai foki ‘oku tautaufitio e mahu‘inga e poupou ‘a e Siasí ki he kau papi ului fo‘oú pe kau mēmipa kehe ‘oku nau nofo ‘i ha ngaahi ‘api ‘oku vaivai ai hono mo‘ui ‘aki e ongoongolelei. ‘E lava ke lavemonū e kau memipa ko ‘ení mei hono fakatāaa‘i pe aki‘, hangē ko hono fakahoko ‘o e efiafi fakafāmili ‘i ‘apí mo ha fāmili ‘e taha, ko hono aka e founa ke fakahoko ma‘u ai pē e lotu fakafāmili, kumi ha ngaahi founa lelei ke talanoa ai ‘i ‘api fekau‘aki mo e tui fakalotú, pea ngāue fakaetauhī fakataha mo e kau mēmipa ‘oku nau ki‘i taukei angé.

HE 'IKAI TE KE LONGOMO'UI 'I HONO SIOFI E NI'IHI KEHÉ

Na'e fakafehoanaki 'e 'Eletā Niila L. 'Enitaseni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá hono ako e ontoongoleleí ki ha fononga ki he senitā fakamālohisinó. Na'a ne pehē, kau ako, "oua na'a faka'au ke mou mālohi ange 'i ha'amou sio ki ha taha kehe 'oku fakamālohisino. 'Oku nau ako pea tokī kau ki aí. 'I he tupulaki honau ivi fakalaumālié, 'oku nau ma'u ai ha loto falala pea toe lahi 'enau fai peheeé" ("A Classroom of Faith, Hope, and Charity" [evening with a General Authority, broadcast for Church Educational System religious educators, Feb. 28, 2014], broadcasts.lds.org).

kapau 'e tokoni ke liliu ha mo'ui. 'I hono toe 'oatu e me'a ne folofola 'aki 'e he Fakamo'uí, he ko e hā hano 'aonga ki ha faiako pe ko ha kalasi kapau 'okú ne 'omi e lēsoni fakatokāteline lelei taha 'i he māmaní kae 'ikai hāsino ha tokāteline ai 'i he mo'ui mo e 'ofa, 'i he fakakaukau mo e ngaahi ongo 'a e mēmipa fakafo'i-tuitui, 'a e tokotaha 'oku finangalo lahi e 'Otuá ke fakamo'ui mo hākeaki'i?

'Oku 'ikai ko e me'afua totonu 'o e ikuná 'a e lelei 'o e lēsoní, 'a 'etau faka'aonga'i lelei e taimí, 'a e ngaahi fakamatala fakahikihiki'i ne ma'u 'e he faiakó 'i he 'osí, pe na'a mo e tokolahí 'o e kau mēmipa 'o e kalasí ne kau

maí. 'Oku makatu'unga e lavame'a 'i he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he mo'ui 'a e tokotaha akó. Na'e ma'u nai 'e Misa Hilelo ha me'a 'i he folofolá he kalasi 'o e uike kuo'osí, 'a ia na'e tokoni kiate ia ke ne ikuna'i e ngaahi pole kuó ne fehangahangai mo iá? Pe, na'e hoko nai ha me'a 'i he kalasí na'a ne fakatupulaki 'ene malava ke fekumi lolotonga e uiké ki he ngaahi tali 'okú ne fie ma'u? 'I he'ene vahevahe e a'usia ko iá he uike ní, na'e ma'u nai 'e Sisitā Simiti 'a e 'amanaki lelei mo e tui na'a ne fie ma'u ke tui ai 'e tokoni'i mo ia 'e he 'Otuá? (Vakai, "He 'Ikai Te Ke Longomo'ui 'i Hono Siofi e Ni'ihi Kehé.")

'E lava ke 'uhinga e ngaahi me'a ni kotoa, kapau ko ha faiako koe, ko e me'a 'okú ke vakai ki ai 'i he taha 'o 'etau ngaahi ma'u'anga tokoni fakafaiako fo'oú 'e ki'i kehe ia mei he me'a kuó ke angamaheni he sio ai 'i he'etau ngaahi tohi lēsoni motu'a. 'E si'i ange e fakahinohino pau fekau'aki mo e me'a ke faí mo e founiga hono fakahokó. Na'e fa'u pē ia ke pehē, ke poupou'i koe ke ke lotua, fekumi, mo faka'aonga'i ho'o ngaahi a'usia mo e ngaahi ue'i fakalaumālié, kae pehē ki ha'anautolu 'o e kakai 'okú ke aki'i. (Vakai, "Okú ke Solo pe Tataki e Kuacá?")

'OKÚ KE SOLO PE TATAKI E KUAEÁ?

'Oku fa'a ongo'i 'e he kau faikó he taimi lahi 'oku nau hangē ha taha soló, 'o hangē 'oku makatu'unga e me'a kotoa pē meiate kinautolu. Ka, 'e lava pē ke nau vakai kiate kinautolu 'o hangē ha talēkita 'o ha kuaeá. 'Oku makehe mo fie ma'u e fatongia 'o ha faiakó—'oku nau tataki e fealēlea'akí, poupou'i hono mo'ui 'aki e ontoongoleleí, pea fakataumu'a e me'a kotoa pē ki he tokāteline haohaoá. Ka 'oku tupu 'a e müsiká meiate kitautolu. 'Oku tokoni'i kitautolu 'e he kau faiakó ke tau kumi e le'o 'o e ontoongoleleí 'a ia 'oku tau takitaha ma'u 'aki hano fakaafe'i mo ue'i kitautolu ke tau takitaha ma'u ha a'usia 'i hono ako e folofolá. Hili iá, 'i he taimi 'oku tau ha'u ai ki he kalasí, 'oku tau vahevahe 'etau ngaahi fakakaukau mo e ngaahi 'ilo fakatāutahá. 'E tānaki 'eni ki he taú.

'uhingamālie ai e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení kiate kinautolú. 'I he kalasí leva, fakatatau mo e tākiekina 'a e Laumālié, 'oku ou poupou'i kinautolu ke nau gefakamaama'aki mo fepoupou'aki 'i he'enau feinga ke aki mo mo'ui 'aki 'a e Mātiu 5. 'Oku ou tokoni'i kinautolu ke nau vakai ki he ngaahi fehokotaki 'i he'enau mo'ui pea mo e tokāteline mahu'inga 'i he folofolá. Kae mahulu angé, 'oku ou lotua ha ue'i fakalaumālie 'i he taimi ko iá ke liliu ha

Sai, tau pehē ko e kalasí 'i he Fuakava Fo'oú pea ko au 'a e faiako Lautohi Faka-Sāpaté, 'oku 'ikai ke u ha'u au ki he kalasí mo ha ngaahi fakamatala kehe-kehe fekau'aki mo e tūkunga 'o e Mātiu 5, ngaahi fakamatala fakalaumālie mei ha kakai poto fekau'aki mo e Malanga 'i he Mo'ungá, mo ha ngaahi 'ekitiviti fakamānako fekau'aki mo e founiga ke hoko ai ko ha tokotaha fa'a fakaleleí, 'o fokotu'utu'u kotoa mo taimi'i ke lele pē 'o toki 'osi he toe ha miniti 'e nima pea tukú. Ka, 'oku ou aki mo mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'i he Mātiu 5 'o hangē pē ko 'eku 'amanaki 'e fakahoko 'e he kau akó. Ko hono faikehekehé pē mahalo te u fakakaukau ki ai mo lotu lahi ange fekau'aki mo 'eku kau akó takitaha mo e founiga 'e

fo'i mo'oni ki he tui pea liliu ha fehu'i ki ha fekumi.

Ko e mo'oni, mahalo 'e ki'i kehe hoku fatongiá 'i he Palaimelí. Ka 'oku 'ikai ko 'eku taumu'á ke fakafiefia'i e kauleka ikí 'i ha miniti 'e 45 pe tauhi kinautolu ke nau fakalongolongo koe'uhí kae lava ke u lea 'aki e me'a 'oku ou fie lea 'akí ta'etoe motuhi. Ko 'eku taumu'á ke langaki hake kinautolu ke nau hoko ko ha kau ako 'oku 'ikai fakafalala pē, ke tokoni ke nau vakai ki he founiga 'oku fakakoloa ai 'e he ngaahi mo'oni 'o e ongoongoleleí 'enau mo'ui, pea ke pou-pou'i 'enau mātu'á—a 'enau kau faiako mahu'inga taha 'o e ongoongoleleí.

Ko ia, 'i he'eku faka'ohovale'i e ngaahi mātu'á, mahalo kuó u fakailifia'i e kau faiakó. Kapau 'oku pehē, tuku ke u toe fakapapau'i atu 'aki ha fo'i fakakau-kau 'e ua: (1) 'Okú ke ako'i 'a e kakaí, ka 'oku 'ikai ko e lēsoní, pea 'okú ke 'ilo e kakafí 'o laka ange 'i ha toe tohi lēsoni. (2) Ko homou ngaahi feinga fakataautaha

'Oku tupu e lava-me'á 'i he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he mo'ui 'a e tokotaha akó.

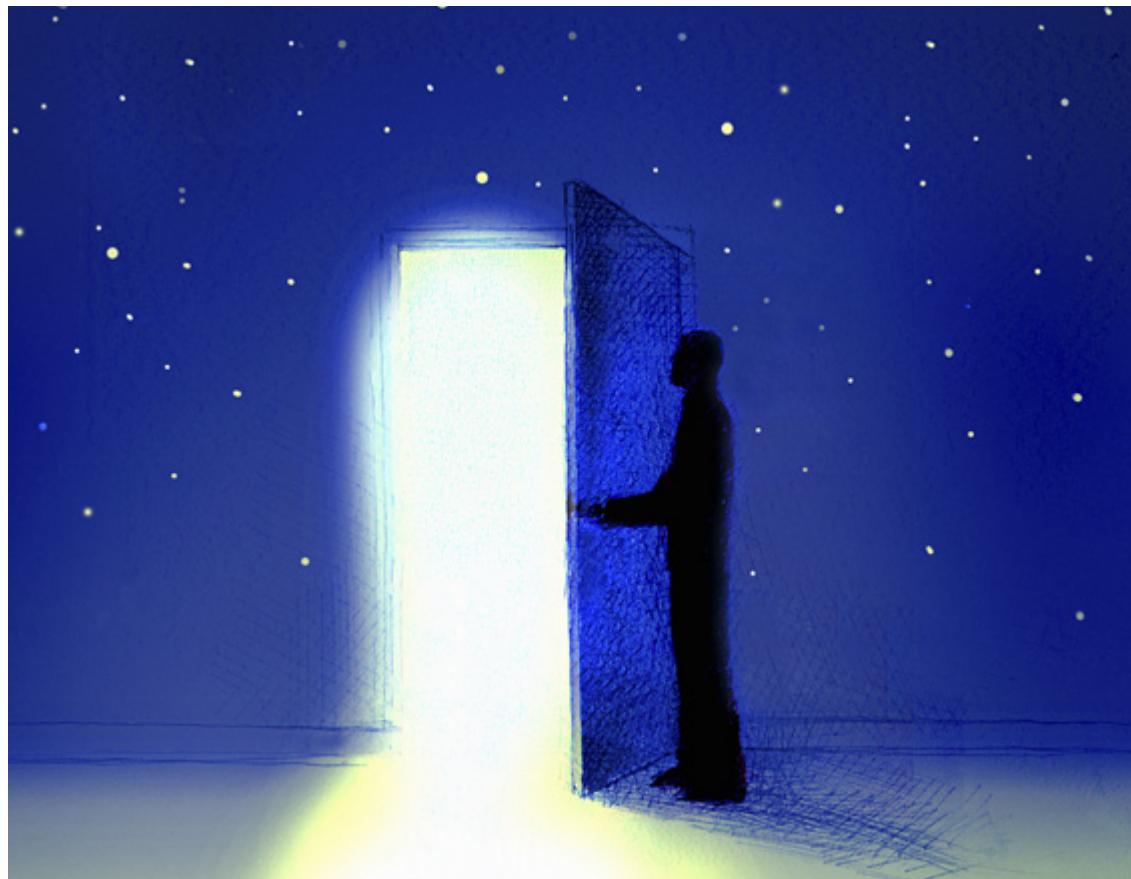
ke ako mo mo‘ui ‘aki e ongoongoleleí ‘a e teuteu mahu‘inga taha ke ako‘i ai e ongoongoleleí ki he ni‘ihī kehē. Manatu‘i ko e founga lelei taha ke fakafe‘i ai e Laumālié ki he‘etau mo‘ui—pea ki he‘etau faiakó—ko ‘etau ako mo mo‘ui ‘aki e ongoongoleleí. Ko e Laumālié ‘a e faiako tu‘ukimu‘a taha ‘i he Siasi ko ‘ení, kae me‘amālié, ‘oku ‘ikai ha fakangatangata ki he tākiekina ko iá.

Na‘á Ne Faka‘ilonga‘i pea Taki ‘a e Halá

Ko e tumutumu ia ‘etau fakatu‘amelié, ke hiki hake kitautolu ‘e he ‘Eikí ki ha ngaahi tu‘unga fo‘ou ‘o e tupulaki fakalaumālié ‘o fakafou ‘i ha ngaahi founga fo‘ou ‘o e ako mo hono mo‘ui ‘aki ‘o e ongoongoleleí. ‘I He‘ene tokoní, te tau vahevahe ai e ongoongoleleí mo hotau ngaahi kaungāme‘á, ‘ikai koe‘uhí ‘oku tau ongo‘i ko ha fatongia ka koe‘uhí ‘oku hoko ‘a e ongoongoleleí ko ha

konga ‘o ‘etau mo‘ui faka‘ahó, pea he ‘ikai ke tau lava ‘o fakaava hotau ngutú ‘o ‘ikai ke tau lea ‘aki ha fo‘i mo‘oni ‘o e ongoongoleleí! Ko hono mo‘oni, ‘e sio hotau ngaahi kaungāme‘á mei he ngaahi tui fakalotu kehē ki ha maama kuo tupulaki ‘i he‘etau mo‘ui pea te nau kumi ‘a e kau faifekaú—neongo ‘oku te‘eki ma‘u kinautolu ‘e he kau faifekaú—ke ma‘u ma‘a honau ngaahi fāmilí ha konga ‘o e me‘a kuo nau vakai ki aí. Ko e mali temipalé, ngāue hisitōlia fakafāmilí, mālohi mo e ngaahi ouau ‘o e lakanga fakataula‘eikí, mo‘ui ma‘á, tokanga ki he masivá—te nau hoko kotoa kinautolu ko e ola faitāpuekina ‘o e kau ākonga kuo ului mo‘oni kia Kalaisí ‘o ako mo mo‘ui faka‘aho ‘aki e ongoongoleleí, ‘aki ha poupou kakato mo lelei mei he ngaahi kalasi ‘i he Sāpaté. Ko e taumu‘a ia ‘oku tataki kitautolu ki ai ‘e he ‘Eikí, pea ‘oku hoko mo‘oni ia ko ha hala fononga fakalaumālie!

*‘Oku ou faka-
mo‘oni ‘i he‘e-
tau aka ki Hono
finangaló, ‘i
he‘etau tānaki
fakataha ‘a
e māmá mo
e mo‘oni pea
fokotu‘u ia ko
ha konga ‘o
kitautolu he
‘aho kotoa peé,
‘e tupulaki ‘a
e maama ko iá
‘iate kitautolu.*

‘Oku tau faka‘aonga‘i ‘a e kupu‘i lea “Ko e Faiako ‘i he Founga ‘a e Fakamo‘ui,” ka ‘oku ou fakatauange he ‘ikai teitei hoko ko ha kupu‘i lea fakapoto pe angamaheni. Ko hono mo‘oni, ko e me‘a ‘oku mau ‘uhinga ki aí ‘oku fie ma‘u ke tau ‘ulungaanga faka-Kalaisi, ‘i he‘etau hoko ko e kau faiakó pea mo e kau akó, ke feinga ke vahevahé e ongoongoleléi he founga na‘á Né fakahoko ai iá. Ko ha faingamálie ‘eni ke tau kau fakataha ai mo e kau ākongá, ke tau muimui he ngaahi sīpinga ‘a Sisúú, ‘o kumi ‘a e tokotaha ‘oku ngali heé. Ko ha faingamálie ‘eni ke tau kaka ai he Mo‘unga ‘o e Ngaahi Tāpuakí mo e fu‘u kakai tokolahí pea tangutu fakataha mo kinautolu he matāfanga ‘o e tahi Kālelí. Ko ha faingamálie ‘eni ke tau ala kotoa ai ki he kapa‘i kofu ‘o e ‘Eikí pea mo‘ui.

Kuó u manako ma‘u pē he ngaahi lea faka-punake na‘e fa‘u ‘e ‘Ilisa R. Sinou ki ha taha ‘o e ngaahi himi mālie taha ‘i he Siasí:

*[Na‘á Ne faka‘ilonga‘i pea taki ‘a e halá,
Pea lau ‘a e tu‘unga kotoa pē
Ki he maama mo e mo‘ui mo e ‘aho ‘oku
‘ikai ngatá
‘E ‘afio kakato ai e ‘Otuá.]*

Kāinga, ‘oku hounga kiate au ke u laka fakataha mo kimoutolu ki he kaha‘u nāunau‘ia kuo teuteu ‘e he‘etau Tamai ‘i he Langí ma‘atautolú. ‘Oku ou ‘ilo‘i homou ngaahi lotó. ‘Oku ou ‘ilo‘i ‘oku mou ‘ofa he ‘Eikí mo loto ke fai Hono finangaló. ‘Oku ou fakamo‘oni ‘i he‘etau ‘ilo Hono finangaló, ‘i he‘etau tānaki fakataha ‘a e māmá mo e mo‘oni pea fokotu‘u ia ko ha konga ‘o kitautolu he ‘aho kotoa peé, ‘e tupulaki ‘a e maama ko ía ‘iate kitautolu, “o ngingila ange kae ‘oua ke a‘u ki he ‘aho haohaoa” (T&F 50:24; na‘e toki tānaki atu hono fakamamafá‘i) te tau toki lava ai ‘o fakataha mo Ia koe‘uhí te tau hangē ko Iá. ■

MA‘U’ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki ‘a e Kau Palesiteni ‘o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 155.
2. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita*, 253, 308.
3. Russell M. Nelson, “Jesus Christ—the Master Healer,” *Liahona*, Nov. 2005, 86.
4. Vakai, Dallin H. Oaks, “The Challenge to Become,” *Liahona*, Jan. 2001, 40–43; vakai foki, David A. Bednar, “Ului ki he ‘Eikí,” *Liahona*, Nōvema 2012, 106–9.
5. *Tohi Tū‘utu‘uni Fika 2: Ko Hono Pule‘i ‘o e Siasí* (2010), 1, 4.
6. Henry B. Eyring, “Ko Hono Tānaki e Fāmilí ‘o e ‘Otuá,” *Liahona*, Mē 2017, 20.
7. “Na‘e Lahi Fau ‘a e ‘Ofa,” *Ngaahi Himi*, fika 105.

TE KE MA‘U HA NGAahi FAKAKAUCAU FO‘OU

“I ho‘o fakalaauloto mo lotu fekau‘aki mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni fakatokāteliné, ‘e lea atu ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní ki ho ‘atamaí pea mo ho lotó. ‘E ma‘u mei he ngaahi fakamatatala ‘i he folofolá ha ngaahi fakakaucau fo‘ou pea ‘e fakatō ki ho lotó ‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘oku fekau‘aki mo ho tükungá.

“Te ke fakatupulaki e ngaahi a‘usia peheé ‘aki ho‘o mo‘ui fakatatau mo e maama kuo foaki atú ‘aki ha‘o fekumi he folofolá ‘i he loto haohaoa—mo e loto mo‘oni ke ‘ha‘u kia Kalaisi.” I ho‘o fai iá, ‘e “āsili ai e mālohi ho‘o loto falalá ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá,’ pea ‘e hoko ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní ko ho takauá.”

President Russell M. Nelson, “Living by Scriptural Guidance,” *Liahona*, Jan. 2001, 21.

TE U FAKA‘AONGA‘I FĒFĒ E NGAahi MA‘U’ANGA TOKONI FO‘OU ‘O E HA‘U, ‘O MUIMUI ‘IATE AÚ?

‘Oku fakataumu‘a e ngaahi ma‘u’anga tokoni fo‘ou Ha‘u, ‘o Muimui ‘Iate Aú ki he fakafo‘ituituí mo e ngaahi fāmilí, Lautohi Faka-Sāpaté, mo e Palaimelí ke tokoni kiate kitautolu ke tau ma‘u ha ngaahi a‘usia ‘uhingamálie ‘i he‘etau ako mei he folofolá ‘i ‘api pea ‘i he lotú. ‘E founga fēfē leva ha fengāue‘aki fakataha ‘a e ngaahi ma‘u’anga tokoni fo‘ou ko ‘eni ‘o e Ha‘u, ‘o Muimui ‘Iate Aú?

- ‘E fakaafe‘i kimoutolu ‘i he 2019 ke mou ako e Fuakava Fo‘ou. ‘E ‘oatu ‘e he Ha‘u, ‘o Muimui ‘Iate Au—Ma‘á e Fakafo‘ituituí mo e Ngaahi Fāmilí ha ngaahi fakakaucau ke poupou atu ki ho‘omou ako fakataautaha mo fakafāmilí ‘i ‘apí. Faka‘aonga‘i ‘a e naunau ko ‘ení ‘i ha founga pē ‘e ala tokoni ai kiate koe.
- ‘E ako mo fealēlea‘aki e kakai lalahi, to‘u tupu, mo e fānau kotoa pē ‘i he Siasí he uike takitaha, ‘i he ngaahi vahe tatau ‘o e Fuakava Fo‘ou.
- Kapau ko ha faiako Lautohi Faka-Sāpaté pe Palaimeli koe, faka‘aonga‘i ‘a e Ha‘u, ‘o Muimui ‘Iate Au—Ma‘á e Fakafo‘ituituí mo e Ngaahi Fāmilí ke fakatupulaki ho‘o ako fakatāutahá mo e fakafāmilí. Te ke ma‘u foki mo ha tohi lēsoni ma‘á e faiakó ke tokoni atu ke ke fa‘u ha ngaahi a‘usia fakamānako ‘i he loki akó ‘okú ne pou-pou‘i ‘a e ako folofola ‘oku fakahoko ‘e he kau mēmipa ‘o e kalasí ‘i ‘apí.

Ki ha fakamatala lahi ange fekau‘aki mo e ngaahi ma‘u’anga tokoni fo‘ou ‘o e Ha‘u, ‘o Muimui ‘Iate Aú ‘a‘ahi ki he comefollowme.lds.org.

Ngaahi Filí mo e Ngaahi Maná: Pea Kuó U 'Ilo 'Eni

Fai 'e Irina V. Kratzer

'Oku fakamahino mai 'e he ngaahi me'a ko 'ení e mo'ui 'a ha kau fafine lī'oa pea mo 'enau ngaahi pōpō-aki, ne to'o mei he tohi. *At the Pulpit: 185 Years of Discourses by Latter-day Saint Women* (2017). 'E lava ke ma'u e tohí ni 'i he lea faka-Pilitaniá, faka-Potukalí mo e faka-Sipeiní.

Ne 'i ai ha taimi 'i he'eku mo'úi ne
u ongo'i ai e 'ofa mo e Maama 'a
Kalaisí. Ne liliu 'eku mo'úi talu mei ai.

Kuó u 'ilo'i e tu'unga 'o e mo'úi 'i he
'ikai ke te kau ki he ongoongoleleí. Ko
'eku mo'úi ia 'i ha ta'u 'e 30. Na'e fā'ele'i
au 'i Lūsiá ki ha ongomātu'a lelei. . . .
'I he'eku matu'otu'a angé, ne u mali pea
fanau'i ha 'ofefine faka'ofa. Ne 'ikai
fuoloa mei ai ne u 'osi mei he 'univēsití
mo ma'u ngāue 'i ha ngāue'anga ne u
manako ai. Pea, . . . ne 'ikai pē ha'aku
meimeo ongo'i fiefia.

. . . Pea kamata . . . ke hōloa homa
vā nofo malí. . . . Ne 'ikai ke u fa'a lava
ke ma'u ha me'atokoni ma'aku mo hoku
'ofefiné. Ne u faiangahala. Ne u toutou
fai ha fili hala. Ne hanga 'e he fiekaí,
loto mamahí mo e masivá 'o 'ai 'eku
mo'úi ke faka'ofa. Na'a ku tukuaki'i 'a e
'ikai ke u monū'iá, 'o 'ikai ke u fakatoka-
nga'i ko e konga lahi 'o e ngaahi mamahi
ko iá ko e nunu'a ia 'o 'eku ngaahi
angahalá. Ka ne u mei 'ilo'i fēfē nai ia?
Ne 'ikai kau e angahalá he me'a ne ako'i
au ki aí. . . .

Ne ta'ofi e tui fakalotú 'i Soviet
Union hili e Angatu'u e Kominiusí
'i he 1917. Na'e ako'i au talu mei he

kinitakātení 'oku 'ikai ha me'a ia ko e
'Otua pea ko e Kautaha Kominiusí pē
mo e Kui ko Leniní te na lava ke 'omi
e fiefiá ki he kakai Lūsiá. Na'e ngaohikovia
lahi e kakai lotú 'i homau koló.
Na'e mole e ngāue e kau tui lotú, pea
'ikai tali kinautolu 'i he akó, pea ui
kinautolu ko e kau "vale." Ne fie ma'u
ke to'o 'e he tokotaha kotoa pē 'a e
kalasi 'oku ako'i ai 'a e 'ikai ha 'Otuá,
'a ia na'a nau fakamo'oni'i ai 'oku 'ikai
ha 'Otuá 'e mo'ui. . . . Na'e 'ikai ke u
fakakaukau au ki he 'Otuá. Ka na'a ku
ongo'i loto mamahi 'i hoku lotó fekau-
'aki mo 'eku ngaahi fili halá. Ne u ako
kimui ange ko e mamahi na'a ku ongo'i
ko hono 'omi ia 'e he Maama 'a Kalaisí
ha ongo 'i hoku konisēnisí 'o fakahaa'i
mai e me'a 'oku totonu mo halá. . . .

. . . Ne hangē mo'úi ha 'ana fakapo'ulí
pea ko e maté pē 'i he ngata'angá. Na'a
ku ongo'i ne faka'au ke u mate. . . . Na'e
'ikai ke u 'ilo e founiga ke u lotu aí, ko ia
ai ne u misi. . . . Ne u misi 'i ha 'aho 'e
taha 'oku ou hola mei he me'a mamahi
kotoa pē 'i he'eku mo'úi pea kamata
fo'ou mei he kamata'angá—'o fiefia. Na'a
ku loto mo'oni ke ma'u 'e hoku 'ofefiné
ha mo'ui lelei ange 'iate au. . . .

FEKAU'AKI MO SISITĀ KULETISIA

Na'e nofo 'a 'Ilina
Valenatinovana Kuletisia
(fanau'i 'i he 1965) 'i Pānolo,

Saipilia, 'a ia na'a ne ako fakafaito'o ai ke hoko ko ha toketā mataotao 'o e mafú. Ne 'ikai totongi lelei 'a e ngāue fakafaito'o; ne 'osi ha ngaahi māhina kuo te'eki ke fai ha vahe ia mei he falemahakí. Hili 'ene māvae 'i he 1996 mo hono husepāniti na'a ne ngaohikovia iá, na'e ongo'i ongosia mo lī'eikina 'a 'Ilina 'i he'ene ngāue 'i ha ngaahi taimi lahi ange ke tauhi 'ene fa'eé mo e 'ofefiné 'aki ha kī'i vahe na'e si'si'i.

Na'e ohi hake 'a 'Ilina 'i ha 'ātakai na'e
'ikai tui 'otua pea na'e 'ikai ke tui ia ki he
'Otuá. Ka neongo ia, na'a ne 'ahi'ahi'i ha
me'a 'i ha pō 'e taha: "Sai, 'e 'Otuá, kapau
'okú ke 'afio mai, fakahā mai ke u 'ilo, koe'
uhī mahalo pē 'oku 'ikai ke ke tokanga
mai koe kiate au. Ko e hā au kiate koe,
ko ha tokotaha 'oku feinga ke mo'ui?"

Hili ha ngaahi uike si'i, 'i 'Akosi 1996,
ne fetaulaki 'a 'Ilina mo ha tangata na'a
ne fakafe'iloaki ki ai 'a e Siasí mo tokoni
ke ne folau ki he 'lunaiteti Siteítí ke ako
lea-Fakapilitānia. Hili ha māhina 'e valu
'ene tū'uta 'i 'Iutā, USA, 'i 'Epeleli 1998,
ne mali 'a 'Ilina mo Tei Kuletisia

Na'e faiako 'a Sisitā Kuletisia 'i he
Fine'ofa 'a 'Olomu, 'Iutaá, 'i hono fakaafe'i
ke lea 'i he Konifelenisi 'o e Kakai Fefiné
'i he 'Univēsiti Pilikihami 'longí. Na'e
fakalele'i 'a e faka'ilonga leá mo e fakamata'i'itohi lahi.

[Peá] u ma‘u e Tohi ‘a Molomoná. Na‘á ku lau ha vahe ‘e taha ‘i he pongipóngi kimu‘a peá u ‘alu ki he ngāué. ‘I he‘eku lau ‘a e tohí ni, na‘á ku ako ai ‘oku mo‘ui ‘a e ‘Otuá, pea ko Sisú Kalaisi Hono ‘Aló, ‘a ia na‘á Ne hā‘ele mai ki he māmaní ke fakamo‘ui e kau faiangahala hangē ko aú. Ko e lahi ange ‘eku lau e tohi ko ‘ení, ko e lahi ange ia ‘eku ‘ilo e kehekehe ‘o e ngaahi akonaki ‘a Kalaisí mo e founga ne u mo‘ui aí. Na‘á ku ‘ilo ko e ‘uhinga ia ne faingata‘a ai ‘eku mo‘ui. . . .

. . . Ne u ‘osi mateuteu au ki ha liliu lahi. Te u manatu‘i ma‘u pē ‘a e pō . . . na‘á ku tangi ai ‘i he poó kakato, ‘i he‘eku fakatokanga‘i na‘e ‘ikai tu‘unga lelei ‘eku mo‘ui, pea na‘e hanga ‘e he‘eku

ngaahi fili halá ‘o fakamamahi‘i e kakai na‘á ku ‘ofa lahi taha aí. Ko e a‘usia fakamamahi taha ia ‘i he‘eku mo‘ui. Na‘á ku tangi ‘alo‘imata mo kole tokoni ‘i he poó kakato. . . . ‘I he hili e pō ko iá ne u fu‘u ongosia pea ‘ikai toe ‘i ai ha‘aku lo‘imata. ‘I he pongipongi hokó, ne u ongo‘i nonga mo fiemālie. Na‘á ku ongo‘i e ngaahi lea: “Ko hoku to‘ukupu ‘eni. Te u taki mo tataki koe. Ka kuo pau ke ke palōmesi mai te ke liliu.” Pea ne u fai ia; ‘ou palōmesi. Ne u fie ma‘u e fakahino-hino mo e tokoni ko iá ‘o toe lahi ange ‘i ha me‘a. . . .

Na‘e ‘ikai ke u ‘ilo, ‘i he pō mamahi mo fakafieia ko iá ‘i Lūsiá, ‘a e ma‘ongo‘onga ‘o e ngaahi tala‘ofa ‘a Kalaisí. Ne ‘ikai ke lavelave‘iloa kiate au ‘i he taimi

ko iá te u folau ki ‘Amelika peá u ako ai fekau‘aki mo e ongoongolelé, pea vave pē mei ai ha‘aku papitaiso. . . . Na‘e ‘ikai ke u ‘ilo ‘e ha‘u mo hoku ‘ofefiné ki ‘Amelika ‘o kau fakataha mo kimaua ‘i he fiefia. . . .

. . . Na‘á ne ‘omi ma‘aku ha ngaahi mana lahi ‘o ‘ikai ke u teitei ma‘u ha momo‘i veiveiu fekau‘aki mo Hono ivi tākiekina fakalangí ‘i he‘eku mo‘ui. . . .

‘Aeva mo Kalaisi! Piki ma‘u ki Hono to‘ukupú! Keinanga ‘i He‘ene folofolá. Tali ‘Ene māmá ‘aki ho‘o mo‘ui mo e laumālié kotoa. ‘I he ngaahi taimi ‘o e faingata‘á, he ‘ikai li‘aki ko e ‘i he ‘ana fakapo‘ulí ka ‘i he maama ‘i Ene ‘ofá mo ha maama lahi ange ‘i mu‘a ‘iate koe ma‘u ai pē. ■

“Ko Aú, Ko e Ko Au”

Ngaahi Fakataipe ‘o Sīsū Kalaisi ‘i he Fuakava Motu’á

‘I he lekooti motu‘a ko ‘ení, kuo pau ke kumi ‘a Sīsū Kalaisi pē he ‘ikai ma‘u Ia.

Fai 'e Stephen P. Schank

Potungāue 'a e Siasí ki he Lakanga
Fakataula'eikí mo e Fāmilí

Thono fufuu'i 'e Mōsese hono fofongá, hangē ne ongo mai e folofola 'alo'ofa 'a e 'Eikí mei he fu'u 'akau ne velá 'i ha ongo ta'engata: "Kuó u mamata ki he mamahi 'a hoku kakaí . . . ; pea 'oku ou 'ilo'i 'enau ngaahi mamahí;

"Pea kuó u 'alu hifo ke fakamo'ui 'a kinautolu. . . .

"Pea pehē ange 'e Mōsese ki he 'Otuá, Vakai, 'o kau ka hoko atu ki he fānau 'a 'Isilelí, pea u pehē kiate kinautolu, Ko e 'Otua 'o ho'omou ngaahi tamaí kuó ne fekau au kiate kimoutolú; pea te nau pehē mai kiate au, Ko hai hono huafá? pea ko e hā te u tala kiate kinautolú?

"Pea pehē 'e he 'Otuá kia Mōsese, KO AU, KO E KO AU: pea pehē 'e ia, Te ke lea pehē ki he fānau 'a 'Isilelí, Kuo fekau au 'e he KO AU kiate kimoutolu" (Ekesōtosi 3:7–8, 13–14).

Ne 'iloa Ia ki 'Isileli motu'a ko e 'Eiki ko Sihová, pea fakahā 'e Sisū Kalaisi 'i he te'eki 'alo'í ko Ia 'a e tupu'anga 'oku totonu ke hanga ki ai Hono kakaí ke nau ma'u e huhu'í. Hili ha ta'u 'e lauiafe, na'e toe fakapapau'i 'e he Sisū Kalaisi kuo toetu'u 'Ene tala'ofa ke fakamo'ui e 'Isileli 'o e kuonga ko 'ení, 'i He'ene folofola 'o pehē: "Ke mou fiefia pea 'oua 'e manavahē, he ko au ko e 'Eikí 'oku ou 'iate kimoutolu, pea te u tu'u 'i homou tafa'akí; pea te mou fakamo'oni'i au, 'io, ko Sisū Kalaisi, ko e 'Alo au 'o e 'Otua mo'uí, na'á ku 'i ai, 'oku ou 'i ai, pea te u ha'u" (T&F 68:6; tānaki atu hono fakamamafa'i).

Na'e fokotu'utu'u 'a e folofolá, ngaahi lea 'o e mo'uí, ke fakahanga e fānau 'a e 'Otuá 'i he to'u tangata kotoa pē kia Sisū Kalaisi ke fakamo'ui kinautolu mei

he'enau angahalá mo e maté mo kotoa 'o 'etau ngaahi faingata'a'iá. 'Oku kau ki ai mo e Fuakava Motu'a; fakataha mo e ngaahi folofolá kotoa pē, 'o fakataumu'a ke fakahanga hotau lotó mo e fakakaukaú ki he Fai Fakamo'úi, 'a e 'Eiki ko Sisū Kalaisi. Ka 'i he lekooti motu'a ko 'ení, kuo pau ke kumi Ia pe mahalo he 'ikai ma'u Ia.

'Oku tokoni ma'u pē hono kumi 'a Sisū Kalaisi 'i ha fa'ahinga tohi pē he folofolá, ke toutou fakamanatu'i mai kiate kitautolu 'a e me'a 'oku tau fekumi ki aí. Ko Sisū Kalaisi 'a e tupu'anga 'o e mo'uí! 'Oku hoko 'a Sisū Kalaisi ko e fakalelei ta'engata ki he ngaahi palopalema 'o e mate fakalaumālie mo fakatu'asino ne 'omi 'e he Hingá. Na'e pehē 'e Lihai, "Okú ne 'oatu ia ke hoko ko ha feilaulau . . . ke fakakakato 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e fonó" (2 Nifai 2:7; tānaki atu hono fakamamafa'i). Ko e tali ko iá—ko e Huhu'i 'o 'Isilelí, 'a e "Ko Au" Mā'ongo'ongá— 'a ia 'oku tau fekumi ki ai 'i he folofolá. He 'ikai 'ilo'i ngofua ma'u pē e ngaahi faingata'a'iá ta'engatá—mo e hoko 'a Sisū Kalaisi ko e fakalelei—'i he ngaahi lea fakapunake mo fakatātā 'i he Fuakava Motu'a. Ka neongo ia, 'oku 'i ai 'a Sisū Kalaisi, 'o tatali ke tau ma'u Ia 'i he ngaahi fakamatala lea motu'a.

'I ho'o manatu'i e huafa 'o e 'Eikí 'a ia ne vahevahé mo Mōsese 'i he Mo'unga Sainaí—"Ko Au"—fakakaukau ki he ngaahi tu'unga 'o Sisū Kalaisi kiate kinautolu 'oku falala kiate Iá. Ko e ngaahi sīpinga ko 'ení ko ha ngaahi akonaki fakataipe ia mei he Fuakava Motu'a ne fokotu'utu'u ke fakahanga hotau ngaahi lotó mo e fakakaukaú ki he 'Eikí ko Sisū Kalaisi ka tau mo'ui.

FEKUMI KIA SISŪ KALAISSI 'I HE FUAKAVA MOTU'A

Na'e tohi 'a 'Eletā Pulusi R. Makongikí (1915–85) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'e lava ke tau vakai ki he kau palōfitá, kau ai kinautolu 'i he Fuakava Motu'a, ko ha "ngaahi fakataipe mo ha kau muimui 'o e Mīsaiá." "Oku mahu'inga fau mo fe'unga ke tau fekumi ki he ngaahi faitatau 'o Kalaisi 'i he feitu'u kotoa pē pea ke toutou faka'aonga'i kinautolu 'aki ha'atau manatu'i ma'u pē la mo 'Ene ngaahi fonó" (*The Promised Messiah* [1985], 453).

Na'e 'ikai fokotu'utu'u 'a e Fuakava Motu'a ko ha tauhī'anga 'o ha fakamatala fakahisitōlia 'o e kakai fuakava 'a e 'Otuá. 'Oku toki fika ua mai e mahu'inga 'o e ngaahi talanoá, fakataha mo honau ngaahi pōpoakí mo e lēsoní, ki he kau ākonga 'a Sisū Kalaisi. Ko e tefto'i kaveinga 'o e tohi 'a e kau palōfitá—pea 'i he'e pehē ko e kaveinga mahu'inga taha 'o 'etau akó—'a Sisū Kalaisi.

Ko ha ngaahi tefto'i mo'oni 'eni ke tau fakakaukau ki ai 'i he'etau fekumi ki he ngaahi mo'oni fekau'aki mo Sisū Kalaisi 'i he Fuakava Motu'a:

1. 'Oku fakataipe 'e he me'a kotoa pē ne foaki 'e he 'Otuá ki he tangatá 'a Sisū Kalaisi (vakai, 2 Nifai 11:4; Mōsese 6:63).
2. 'Oku hoko e kau palōfitá kotoa ko ha tatau, pē fakataipe, 'o Sisū Kalaisi (vakai, Bruce R. McConkie, *The Promised Messiah* [1978], 451).
3. 'Oku fakaava 'e he fakatomalá e mata-pá ki he ako fekau'aki mo Sisū Kalaisi 'o fakafou 'i he ngaahi tataú (vakai 'Alamā 26:21–22).

**KO AU . . . 'A E LAMI NA'E FEILAULAU'I MA'AÚ
Feilaulau'i 'o e Monumanú mo e Kofu Kili'i Manú**

Hili hono kapusi 'o 'Ātama mo 'Ivi mei he ngoue ko 'Iténí, na'e fakafoku'i kinaua 'e he 'Eikí 'aki ha kofu kili'i manu ke kofukofu'i 'aki kinaua. 'Oku 'asi tu'o 81 e fo'i lea *fakaleleí* 'i he Fuakava Motu'á, 'i ha ngaahi tu'unga kehekehe. Ko ha taimi ai e 73, ko e fo'i teftifo'i lea faka-Hepeluú ko e *kaphar*, 'a ia ko hono 'uhingá "ke kofukofu'i."

Na'e fekau'i 'a 'Ātama mo 'Ivi, hili hono kapusi kinaua mei he ngōué, ke foaki 'a e 'uluaki fa'ahinga 'o 'ena fanga monumanú ko ha feilaulau ki he 'Eikí. Na'e fakahinohino'i kinaua 'e ha 'āngelo ko e ngāué ni ko ha "tatau [ia] 'o e feilaulau 'o e 'Alo pē Taha na'e Fakatupu 'o e Tamaí" (Mōsese 5:7).

Na'e hoko atu e fielaulau monumanú 'i he fono 'a Mōsesé, fakataha mo e ouau fakakofu 'o kinautolu ne nau kau ki he ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí.

'I he'etau fuakava mo e 'Eikí mo ma'u 'Ene ngaahi ouau mā'oni-oní, 'oku 'ufi'ufi'i kitautolu 'e He'ene Fakaleleí koe'ahi ke 'oua na'a tau toe fehangahangai mo e kotoa e ngaahi nunu'a 'o e Hinga 'a 'Ātamá. Ko Sisū Kalaisi 'a e Lami mo'oni 'a e 'Otuá 'a ia na'e feilau-lau ma'atautolu koe'ahi ke 'oua na'a tau mo'ulaloa ki he ngaahi nunu'a 'o e angahalá mo e maté.

Sēnesi 3:21; 37:3; **Ekesōtosi 40:14–15; 1Sikieli 16:1–12;**
Mātiu 22:11–12; Kalētia 3:26–29; 1 Nīfai 11:21, 32–33;
'Alamā 34:14–16; Mōsese 5:5–8; 7:47

**KO AU . . . 'A E MĀ 'O E MO'UÍ
Maná**

Lototonga e fononga 'a Mōsese mo e fānau 'o 'Isilelí mei 'Isipite ki he fonua 'o e tala'ofá, ne nau fakafalala ki he ngaahi 'alo'ofa 'a e 'Eikí ke foaki faka'aho ange ha mā. Na'e foaki ange 'e he 'Eikí ha "mā [melie] mei langi," 'a ia na'e ui 'e he kakái ko ha "Maná" (ko hono 'uhingá "Ko e hā 'eni?"). Ne ma'u 'e kinautolu na'a nau tānaki faka'aho e maná mo mo'ui faivelenga ki he 'Eikí mo 'Ene palōfitá ha mo'ui fuoloa lototonga 'enau fononga he feitu'u maomaonganaoá.

Ko Sisū Kalaisi 'a e Mā 'o e Mo'uí; na'a Ne hā'ele mai ki māmani mei langi ke 'omi kiate kitautolu 'a e mo'ui faka'aho lototonga 'etau fononga he māmani. 'I he'etau tānaki faka'aho 'Ene ngaahi folofolá, te tau a'usia ai e tāpuaki mo e mālohi 'oku ma'u 'iate la 'i he kotoa 'etau mo'ui he māmani.

'Ekesōtosi 16:4, 12–21, 31; Teutalonome 8:2–3; Sione 6:26–35, 48–58, 66–68; 3 Nīfai 20:8

KO AU . . . 'A E TUPU'ANGA 'O E VAI 'O E MO'UÍ
Vai mei he Maka 'i Hōlepí

'I he fieinua e fānau 'a 'Isilelí ki ha vai he feitu'u maomaonganóá, na'e hanga hake 'a Mōsese ki he 'Eikí. Na'e fakahinohino'i 'a Mōsese ke ne taa'i ha fo'i maka pau 'i Hōlepi (Mo'unga ko Saina'i) 'aki hono tokotoko ne foaki ange 'e he 'Eikí. 'I he'ene fai iá, na'e fānoa mai e vaí mei he fu'u maká 'o ne fakamo'ui ha lau miliona 'o e kau fononga 'Isilelí.

Ko Sīsū Kalaisí 'a e Maka 'o 'Isilelí; 'i he taimi na'e taa'i ai la 'i Kalevalé, na'e tafe e ta'ata'aá mei Hono sinó. 'Oku 'omi 'e he ta'ata'a 'o Kalaisí 'a e mo'úi kiate kitautolu. Te tau lava ke ma'u 'a e mo'ui mei he ta'ata'a hahu'i 'o Kalaisí 'i he'etau muimui ki he kau palōfita kuo foaki ki ai ha ngaahi kī ki hono 'omi e vai 'o e mo'úi meiate lá.
'Ekesōtosi 17:1-6; Nōmipa 20:8, 11; Sione 4:10-15; 1 Kolinitō 10:1-4; T&F 28:2

KO AU . . . HO'O FAKAMO'UÍ
Hiki Hake Ngatá 'i ha 'Akau

Na'e hanga 'e he faingata'a 'o e fonongá 'o 'ai e fānau 'a 'Isilelí ke nau lāungá, 'o hanu ki he palōfita 'a e 'Eikí. Ko hono nunu'á, na'e tuku mai ai 'e he 'Eikí ha fanga ngata kona ke huhu kinautolu, 'o mate ai ha tokolahi. Na'e lotu 'a Mōsese ki he 'Eikí ke to'o e fanga ngatá; ka, na'e tuku ange 'e he 'Eikí ha founiga, 'e lava ke mo'ui ai e kakaí 'i hono u'u kinautolú. Ko e me'a pē ne fie ma'u ke nau fai kae fakamo'ui kinautolú, ko 'enau sio ki he ngata palasá na'e fakama'u ki ha fu'u pou.

Na'e tutuki 'a Sīsū Kalaisí ki ha 'akau—ko e kolosí—koe'uhí ke tau sio hake kiate la 'i he'etau faingata'aí kae 'oua 'e tuku kenau ikuna'i kinautolu. 'Oku 'ikai to'o ma'u pē 'e Sīsū Kalaisí 'etau ngaahi faingata'aíá, ka 'i He'ene hoko ko hotau Fakamo'uí, te Ne to'o e koná meiate kinautolu 'o fakafou 'i he ngaahi tāpuaki 'o 'Ene Fakaleleí.

Nōmipa 21:4-9; Sione 3:14-16; 1 Pita 2:24; 'Alamā 33:18-22; Hilamani 8:14-15; 3 Nifai 27:13-15

Ko ha Fo'i 'Uhila Kulokula 'e Taha

Fai 'e Lori Ries

*Na‘e fakamanatu mai ‘e ha ki‘i me‘a teuteu
‘akau Kilisimasi si‘isi‘i e tu‘unga totonu ‘o e
Kilisimasí.*

Nā‘e ‘ikai ko e Kilisimasí ia. Neongo ‘eku feinga ke fiefia hono tā e ngaahi fasi kilisimasí, ne u toho mai e ngaahi piní mo ongo‘i ta‘eoli‘ia pē. Nā‘a fakamanatu mai ‘e he hina kūkisí ‘oku ‘ikai ha taha ke ma ta‘o me‘a. Hangē ne pehē mai ‘e he ngaahi fakatātā ‘o Sanitaá ‘oku si‘i ha ‘uhinga ia ke toe tautau ai e ngaahi sitōkení, mo hono fakamanatu mai ‘e he pepa kofu me‘a‘ofá he ‘ikai te ne ‘omi e fanga ki‘i le‘o fiefia ‘o e fānaú ‘i he pongipongi ko iá.

Ne mavahe atu he ta‘ú ni ‘ema si‘isi‘i tahá ki he ‘univēsití pea ne ongo faka‘elata mo fakalongolongo homau ‘apí. Nā‘á ku fili pē e me‘a teuteu nā‘e ‘ikai hā ai ‘a Sanitaá pea fakafoki e toengá ki honau ngaahi puhá.

Koe‘uhí nā‘e ‘ikai ‘i hení hoku huse-pānítí, na‘á ku teuteu‘i tokotaha pē ‘a e fu‘u ‘akaú. Nā‘e ‘ohake ‘e hoku ‘osefine he fonó ‘i he ‘initanetí ha ‘ū lau‘i tā ‘o hoku fanga mokopuná ‘oku nau teuteu‘i ‘enau fu‘u ‘akaú, pea faka‘ānaua hoku lotó ki he ‘aneaffí. Ne u fifili ki he vave pehē e ‘alu e taimí. Nā‘e anga fēfē e tupu vahe pehē ‘eku fānaú? ‘I he‘eku kei fakakaukau ki aí, na‘á ku sio hifo ki he fo‘i ‘uhila ‘i hoku nimá. Ko ha fo‘i ‘uhila kulokula pē ‘e taha.

Nā‘á ku vakavakai‘i hono lanú, ko ha lanu kulokula mālohi. Kulamūmū. Nā‘á

ku sio takai ki he toenga ‘o e me‘a teuteú: me‘a teuteu si‘isi‘i pē ‘o e ‘alo‘i, ko ha ‘ai-‘anga kai ‘o e manú ‘a ia ne ngaohi mei ha fanga ki‘i va‘akau ‘aisipoloká, mo e ngaahi mata‘i tohi lanu koula na‘á ne sipela ‘a e NOEL. Ne kamata ke u tangi. Nā‘e lanu kulokula ‘a e fo‘i ‘uhilá—kulokula ‘o hangē ko e ta‘ata‘a ‘o e Fakamo‘uí.

Nā‘á ku fakakaukau ki he‘eku fa‘a ‘ai ma‘u pē e ngaahi teuteú ke tataú, sīpinga ‘o e kūkisí, mo e fiefia ‘a e fānaú ‘i he pongipongi Kilisimasí mo e me‘a na‘á ne ‘ai au ke u fiefia ‘i he taimi Kilisimasí. Peá u fakakaukau ki he‘eku fānaú mo

honau ngaahi famili ta‘engatá. Nā‘á ku fakakaukau ki he fiefia na‘á ku ma‘u ‘i hoku fāmilí mo e fiefia ‘oku nau ma‘u ‘i honau fāmilí. Nā‘á ku fakalaauloloto ki he lava ‘e he pēpē ‘i he ‘ai‘angakai ‘o e manú ‘o fakatupu iá. Nā‘á ku ma‘u ha loto māfana ‘i hoku lotó ‘i he‘eku fakakaukau ki he me‘a‘ofa ‘a e Fakamo‘uí—‘ikai ma‘aku pē ka ki he kotoa ‘o e fa‘ahinga ‘o e tangatá.

“Pea pehē ‘e he ‘āngeló kiate kinatolu, ‘Oua ‘e manavahē: vakai, he ‘oku ou ‘omi kiate kimoutolu ‘a e ongoongo-lelei ‘o e fiefia lahi, ‘a ia ‘e hoko ki he *kakai fulipe*” (Luke 2:10; tānaki atu hono fakamamafa‘i).

‘I he hoko atu ‘eku teuteu‘i e fu‘u ‘akaú, na‘á ku fakakaukau ki he alo‘i mo e mo‘ui angavaivai ‘a Sisū Kalaisí. Nā‘á Ne hā‘ele mai ke fakalelei‘i ‘a e me‘a ‘oku maumaú, langaki e tui ‘oku vaivaí, fakafiemālie‘i e tukuhausiá, ‘omi e nongá ki he ta‘e-haohaoá, mo foaki e manava‘ofá ki he faingata‘a‘iá. Nā‘e ‘alo‘i Ia peá Ne pekia ke tau lava ‘o nofo mo Ia ‘i he pule‘anga ‘o ‘etau Tamaí. Nā‘á Ne hā‘ele maí kae lava ke ‘ilo ‘e he tangatá ‘a e fiefia mo‘oní. Nā‘e fonu hoku lotó pea na‘á ku ma‘u ‘a e fiefia ‘ia Kalaisi, koe‘uhí ko Kalaisi ‘a e Kilisimasí. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na‘á ne fa‘u ‘i Olikoni, USA.

Tupulaki 'i he Ngāue Tokoní

Fai 'e Pou Nieni (Felipe) Chou mo Petra Chou

Na'á ma ongo'i ke fakavave'i hono foaki ki he kau mēmipa fo'ou homau koló ha ngaahi uiui'i koe'uhí ke nau tupulaki 'i he'enau fua fatongiá.

Ko e Kolo Kaohsiung Fitú 'i he Temipale Taipei Taiwan 'i Tisema 2001.

He ta'u 2000 na'e ui kimaua ke ma ngāue ko e palesiteni fakakolo mo e palesiteni Palaimeli 'i he 'iuniti si'isi'i taha 'i he Siteiki Kaohsiung 'i Taiuani. Ko ha kakai nai 'e toko 20 'i he houalotu sākalamēnítí, kau ai homa fāmili fo'ou, kaumātu'a mālohi 'e toko fā, pea mo e ongo faifekaú. Ne mau tuku atu kimui ange ha ongo talavou ki he ngāue faka-faifekaú, mo falala pe ki he 'Eikí te Ne fakatokolahi homau koló.

'I he'ema ngāue 'i homau koló, na'á ma manatu'i e fale'i 'a Kotoni B. Hingikelí (1910–2008) 'oku fie ma'u 'e he papi ului kotoa pē "ha kaungāme'a, ha fatongia, mo tanumaki 'aki "a e folofola lelei 'a e 'Otuá."¹ Na'á ma ongo'i ke fakavave'i hono foaki ki he kau mēmipa fo'ou ha ngaahi uiui'i koe'uhí ke nau tupulaki 'i he'enau fua fatongiá. Na'e fakafe'iloaki kimaua 'e he ongo faifekaú ki he fie fanongo taki taha, pea hili ha uike 'e ua mei he'enau papí, ne nau ma'u ha uiui'i. Ne nau fakatupulaki 'a e 'ulungaanga fakakaungāme'a 'i he'enau ngāue mo e kau mēmipa kehé.

Hili ha māhina 'e taha, ne ma'u 'e he tangata papi ului fo'ou kotoa pē 'a

e Lakanga Taula'eiki Faka-'Éloné, mo nau tāpuaki'i mo tufaki e sakalamenití. Ne mau teuteu'i foki kinautolu ke ma'u e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí 'i he konifelenisi fakasiteiki hokó.

Ne aki'i e kaumātu'a fo'ou ke nau fai e ngaahi ouaú, pea aki'i leva 'e he kaumātu'a ko 'ení e kaumātu'a fo'ou angé. Ne mau tui ki he ma'u e 'iló 'i he ngāue pea 'i hono pukepuke e 'ilo ko ia 'aki hono aki'o'i. Na'e fatongia 'aki 'e he kau mēmipa 'o e koló hono fakatātā'i mo aki'o'i, faiako'i mo fakahinohino'i, pou-pou'i mo tokoni'i e ni'ihī kehé.

Ne mau ngāue 'aki e faiako 'a'ahí mo e faka'apí, efiafi fakafāmilí, 'ekitivití fakauōtí mo e ngaahi ma'u me'atokoní ke fakafeohi ki he kau mēmipa fo'ou. Na'e fasanga kinautolu 'aki e folofola 'a e 'Otuá 'i he Sāpaté mo e ngaahi fakahinohino fakalotu 'i he lolotonga 'o e uiké. Na'e tupu e inisitiutí mei he kau aki 'e toko 2, ki he toko 25. Ke toe lahi ange hono fasanga fakalaumālie homau ki'i koló, na'a mau 'alu ki he Temipale Taipei Taiuaní mo ngāue ai 'i he māhina kotoa pē—ko ha houa ia 'e 10 'a e 'alu pasi mo e foki mei aí. Ko e angamahení, ne 'ikai

fa'a lava 'e he siteiki 'o fakafonu ha pasi ke ua. 'I he tupulaki homau koló mo teuteu e ngaahi fāmilí ke ma'u honau ngaahi tāpuaki 'i he temipalé, ne mau fokotu'u ha taumu'a ke mau fakafonu pē 'emau pasí. Ne tu'o ua 'i he ta'u ko ia, hono fakafonu 'e he siteikí e pasi 'e taha, kae fakafonu homau ki'i koló e pasi hono uá. 'Ikai fuoloa mei ai, ne kole 'e he siteikí ki he uooti taki taha ke nau fakafonu ha pasi temipale, 'o tu'o taha pē 'i he ta'u.

'I he ta'u hono uá, ne hiki hake 'emau pukepuke 'o e kau papi uluí mei he peseti 'e 30 ki he peseti 'e 90, pea tupu mo 'emau ma'u houalotu sakalamenití 'o toko 100 nai, kau ai mo ha kaumātu'a mālohi 'e toko 25. Ne hoko homau koló 'o uooti, pea toe fakalelei'i homau fale motu'a ki ha fale lotu fo'ou.

Na'e hoko homau ki'i koló ko e uooti mālohi taha 'i he siteiki koe'uhí na'e tāpuekina e papi ului kotoa pē 'aki ha ngaahi kaungāme'a, fatongia, mo tanumaki 'aki 'a e folofola 'a e 'Otuá. ■
'Oku nofo 'a e ongo fa'u tohí 'i Iutā, USA.

MA'UANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Gordon B. Hinckley, "Converts and Young Men," *Ensign*, May 1997, 22.

Ko ha Kilisimasi Fiefia

He'eku manatú, na'e fokotu'u 'e hoku fāmilí 'a e Kilisimasi ko ha polo-kalama fakangalongata'a 'I he taimi na'á ku mavahe ai ki he Misiona Brazil Porto Alegre South, ne 'ikai ke u 'ilo'i 'e faingata'a kiate au 'éku fuofua mavahe 'o Kilisimasi mama'o meiate kinautolú.

'I he'eku 'uluaki Kilisimasi he mala'e 'o e ngāue fakafaifekaú, na'á ku faka'ānaua ke u kau mo hoku fāmilí, ka na'á ma kilisimasi toko ua pē mo hoku hoá. Na'á ku ongo'i loto mamahi mo ta'elata.

Ne fakaafe'i au mo hoku hoa 'e ha fāmili ke mau ma'u me'a tokoni fakataha 'i he Efiafi kimu'a he Kilisimasi. Ne mau fiefia faka-taha, ka na'e hanga 'e he fiefia 'o e fāmili ko 'ení 'o fakamanatu mai kiate au ne u mama'o mei hoku fāmilí. Ne ma foki 'i he pō ko iá ki 'api, mo u feinga ke mohe mo fakangaloki ko e Kilisimasi e 'aho hono hokó. Ko e fuofua taimi ia 'i he'eku mo'uí ke u fiefia 'i he 'osi atu 'a e Kilisimasi.

Hili ha ta'u 'e taha, na'á ku fakakau-kauloto ki he Kilisimasi ne toki 'osí mo e me'a na'á ku mei malava ke fai ke toe lelei ange ai hoku Kilisimasi 'i he mala'e ngāue fakafaifekaú. Ne u fakatokanga'i ne hoku e ngaahi ongo loto mamahi na'á ku ma'u 'i he ta'u kimu'a mei he tuku taha 'éku tokangá kiate au pē kae 'ikai ko e Fakamo'uí. Na'á ku 'ilo foki ko e Kilisimasi ko ha taimi ia ke manatua ai hono

Ke ma ma'u ha Kilisimasi fiefia ange 'i he mala'e ngāue fakafaifekaú, na'á ku fakakaukau ai mo hoku hoá ke tufa ha lole kau ki ha taha pē 'oku mau fetaulaki 'i he 'Aho Kilisimasi.

'alo'i e Fakamo'uí pea 'oku totonu ke u fiefie ke ngāue Ma'ana 'i he'eku hoko ko Hono fakaofongá.

'I ha'aku talanoa mo hoku hoá, na'á ma fakakaukau ai ke fakatau ha lole kau 'o tufa ki he kau mēmipá, kau fie fanóngó, fānaú mo ha taha pē nā'a mau fetaulaki 'i he 'Aho Kilisimasi. Na'á ma ako foki mo ha ngaahi himi Kilisimasi ke hiva'i. Ne u ongo'i fiefia mo'oni 'i hoku lotó 'i he 'Aho Kilisimasi 'i he'ema fetaulaki mo e kakaí, hiva'i ha ngaahi himi mo tufa e lole kaú.

'I he'ema foki ki 'api 'i he efiafi ko iá, na'á ma fetaulaki ai mo ha tangata nā'e tangutu he la'isima 'alu'angá. Na'á ma 'eke ange pe kuó ne ma'u ha me'a'ofa Kilisimasi 'i he 'aho ko iá. Na'á ne pehē mai 'io—na'á ne talanoa mo 'ene fānaú 'a ia 'oku nau nofo mama'o.

Na'á ma pehē ange, "Okú ma ma'u ha me'a'ofa faka'osi ma'au." Na'á ma 'oange ki ai ha fo'i lole kau.

Na'á ne pehē mai, "He 'ikai ngata pē hene fakamelie hoku ngutú, ka te ne fakafiefia'i foki mo hoku laumālié."

Ko e Kilisimasi kovi taha ia kuó u ma'u 'i he'eku ngāue fakafaifekaú koe-'uhí na'á ku tokanga taha pē kiate au pē. Na'e hoko foki kiate au 'a e Kilisimasi lelei tahá 'i he taimi ne u tokanga taha ai ki he Fakamo'uí. 'Oku ou 'ilo 'i he'etau tokanga taha kiate Iá, te Ne 'omi ha fiefia ki hotau ngaahi laumālié 'i he Kilisimasi pea mo e 'aho kotoa pē 'o e ta'u ko iá. ■

**Wilson Correia dos Santos,
Pernambuco, Brazil**

"Ko Ho'omou Fai la Kiate Au"

Oku ma'u 'e homau fāmilí ha tukufakaholo faka-Kilisimasi 'i hono foaki ha ngaahi kato me'akai, kofu nima, tātā mo ha ngaahi fie ma'u kehe kiate kinautolu 'oku faingata'a'iá. Ne momoko makehe e Efiafi Kilisimasi 'o e 2016 'i he feitu'u ne mau nofo ai 'i Kaledónia, USA. Na'a mau vala māfana, ka na'a mau kei tetetete pē he mokosiá.

'I he'ema lele atu ki ha pa'ake ofi mai pē ki homau 'apí 'a ia ne nofo ai ha kakai tokolahi ne nau tukuhausia, na'a mau vakai atu ki ha tangata 'okú ne nofo 'i ha ki'i feitu'u ne 'ikai fu'u sai 'i he tau'anga pasí, 'o ne kafu ha sipi motu'a. Na'e ta'ofi 'e hoku husepāniti ko Tenisi 'a e me'alelé 'o ne taki atu homa foha ko Sonatané ke foaki ange 'a e kato me'a'ofá ki he tangatá. Ne u sio atu pē mo homa 'ofine ko 'Epi, mei he me'alelé.

Na'e ki'i māmalanga hake e 'ulu 'o e tangatá 'i hono mono ange 'e Tenisi e kató. Ne fotu malimali e tangatá. Na'a

na lulululu pea kamata ke na pō talanoa. Ne ngali kehe 'eni he ko e angamahení 'oku 'ikai fa'a fai ha fepotalanoa'aki ia.

Hili ha ngaahi miniti si'i, ne foki mai 'e Tenisi ki he me'alelé 'o fakaava e putí

"Oku sai pē me'a kotoa?" Na'a ku fehu'i ange.

Na'a ne tali mai, "Io" "Te u foaki ange 'e au hoku falani fakamāfaná. 'Okú ne fie ma'u lahi ange 'e ia 'iate au."

Na'e 'ikai ke u 'ilo e me'a ke u lea 'akí. Ko ha falani fakamāfaná faka-'ofa ia pea na'e 'ikai ke fa'a tui ia 'e Tenisi! Na'e foki atu 'e Tenisi ki he tangatá 'o tokoni ki ai hono tui e falani fakamāfaná. Na'e fiefia 'auptio 'a e tangatá. Ne toe hoko atu e pō talanoa 'a Tenisi mo e tangatá.

Na'a ku ongo'i mālohi ke u fe'iloaki mo e tangatá. Na'a ku fakaava e matapā 'o e me'alelé, pea muimui mai mo 'Epi. Na'e malimali 'a Tenisi 'i he'ema a'u atú, peá ne fakafe'iloaki kimaua ki he tangatá.

Na'a ku ongo'i hono ue'i au ke u fe'iloaki mo e tangatá ni. Na'a ku fakafe'iloaki ki ai, lulululu mo ia, pea 'eke hono hingoá.

Na'a ku ala atu 'o ma lulululu peá u 'eke ange hono hingoá.

Na'a ne puke hoku nimá, 'o ne malimali mo pehē mai, "Heisū."

Ne hoko atu e pō talanoa homau fāmilí, ka na'e 'ikai ke u toe fanongo ki ha toe me'a. Na'a ku fa'a fakakaukau ki he mahu'inga 'o e hingoa e tangata angalelei ko 'ení: Heisū (Jesús)—'a ia ko e hingoa 'o e Fakamo'uí. 'I he mōmeniti ko iá, na'a ku manatu'i ai e akonaki 'a e Fakamo'uí: "Ko e me'a 'i ho'omou fai ia ki ha taha 'oku kihí'i si'i hifo 'i hoku kāingá ni, ko ho'omou fai ia kiate aú" (Matiu 25:40). Na'e hanga 'e he a'usia ko iá 'o liliu 'eku mo'uí. ■

Shannon Knight, California, USA

Ne u kofukofu'i hoku tokotoko
hinehiná 'o foaki ia ko ha
me'a'ofa Kilisimasi ki he tangata na'á
ne foaki mai hoku tāpuaki lakanga
fakataula'eiki.

TĀ FAKATĀTAU E CAROLYN VIBERT

Ne Fakatou Tāpuekina Kimaua

Ne u kui fakafa'ahitaha hili hano tui'i nau 'e ha loli 'o tō mei he'eku pasikalá. Hili si'i pē ha ta'u 'e fā mei ai, lolotonga e fa'ahita'u Kilisimasi 'o e 2011, na'á ku ongo'i ke u kole ki ha tangata ne u 'ilo 'i ha uooti kimu'a ha tāpuaki lakanga fakataula'eiki. Ne si'i 'eku fa'a sio ki he tangatá ni, ko ia na'e 'ikai mahino kiate au e 'uhinga ke u kole ai kiate iá. Na'á ku 'ilo ne 'i ai mo ha kau ma'u lakanga fakataula'eiki kehe ne nau mo'ui taau te u lava 'o kole ki ai.

Hili ha ngaahi uike mei ai, ne toe mālohi ange 'eku ongo'i 'oku ou fie ma'u ha tāpuakí. Na'á ku ngāue tempipale 'i he Temipale Felengifuti Siamané, ko ia na'á ku fakakaukau ai ke u kole ha tāpuaki mei ha taha 'o e kau tangata aí.

Hili 'eku fai e fili ko iá, ne hū mai e tangata na'á ku ongo'i 'oku totonu ke ne fai hoku tāpuakí ki he tempipalé. Ne u 'ilo'i vave ai 'oku 'ikai ko ha me'a tupukoso ia—ne finangalo e Tamai Hēvaní ke u kole ki he tangata pē ko 'ení. Na'á ku feinga ke u loto lahi peá u kole ange ke

ma talanoa hili 'ene sēsiní. Na'á ne loto ki ai.

Hili iá, na'á ku fakamatala'i ange na'e 'ikai ke u 'ilo hono 'uhingá, ka na'á ku 'ilo ne u fie ma'u ha tāpuaki meiate ia. Na'á ne fakahaa'i mai 'ene fiefia ke tokoní. Na'á ne fakaafe'i ha tangata 'e taha ki he lokí peá ne kamata ke tuku hoku tāpuakí. 'I he'ene 'osí, na'á ku puputu'u. Na'e faka'ofa'e tāpuakí, ka na'e 'ikai ha me'a ia 'e makehe ai.

Ne u 'ā'a hake.

'I he'eku 'ā'a haké, hangē ne u mei sio fakalūkufua pē au ki he lokí. Ne 'ikai ke u tui ki he me'a ne hokó! Na'á ku 'eke ange ki he tangatá pe 'okú ne 'ilo e 'uhinga na'e fie ma'u ai pē ia ke ne foaki mai hoku tāpuakí. Na'á ku ma'u ha lotofakatōkilalo 'i he tali na'á ne 'omí.

Na'á ne pehē mai, "Oku 'ikai ke u tui ko e tāpuakí ni ma'au pē." "Na'e 'omi foki ia ma'a ku. Te u fai ha tāpuaki ma'a hoku 'ilamutú 'apongipongi koe'uhí he 'oku papitaiso. 'Oku 'ikai mālohi homau fāmilí 'i he Siasí, pea ko e fuofua mēmipa

ia 'i homau fāmilí ke papitaiso hili nai ha ta'u 'e 20. Ko e tokolahi homau fāmilí te nau 'i he papí, pea na'e 'ikai ke u fakapapau'i pe 'oku fe'unga 'eku tuí ke u fai e tāpuakí. Kuó u 'ilo 'eni te u lava pē 'o fai ia."

'I he ngaahi 'aho hokó, na'e toe lelei ange 'eku sió 'o 'ikai ke u toe fie ma'u 'eku tokotoko hinehiná. Ne u kofukofu'i ia 'o foaki ange ko ha me'a'ofa Kilisimasi ki he tangata ko 'ení fakataha mo ha ki'i tohi. Na'á ku tohi 'o pehē, "Oku ou 'ilo 'oku 'ikai ko e tokotoko 'eni ia 'o Mōsesé, ka 'oku ou 'amanaki pē te ne fakamanatu atu kiate koe 'a e mālohi 'o e lakanga fakataula'eiki 'okú ke ma'u."

'Oku 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate kitautolu pea 'okú Ne hoifua ke tāpuakí'i kitautolu. Na'e 'ikai ngata pē hono fakafoki mai 'e he tāpuakí ko 'eni 'i he Kilisimasi 'eku sió ka na'e ma'u foki 'e ha taha ma'u lakanga fakataula'eiki loto fakatōkilalo e loto falala 'i hono fatongia he lakanga fakataula'eiki. ■

Anna Fingerle, Hesse, Germany

Ko e Tohi 'a Molomoná: Ko ha Me'a'ofa Makehe

Ihe Efiafi kimu'a he Kilisimasi 'o e 2016, lolotonga 'ema ngāue ko ha ongo faifekau fakatemipale 'i he Temipale Manila Filipainí mo hoku husepānití, na'a ku loto ai ke foaki ha tatau 'o e Tohi 'a Molomoná ki ha taha. 'I loto 'i he takafi mu'a 'o e tohí, ne u hiki ai 'eku fakamo'oní mo ha pousikaati 'o e Tempale Manilá mo ha ngaahi fakamatala 'o e feitu'u ke toe aki lahi ange ai fekau'aki mo e Siasí. Peá u tū'ulutui 'o kole ki he 'Eikí ke tataki au ki ha taha kuó Ne 'osi teuteu.

Na'a ku mavahe mei homa 'api nofo'angá 'o kolosi atu he halá. Na'e 'i ai ha taha le'o 'i he ako'anga fakafaifekau ofi maí na'e pō talanoa mo ha ongo tangata. Na'a ne ui mai, "Ke ke ma'u ha Kilisimasi Fiefia!" Na'a ku ongo'i ke u lue atu kiate kinautolu.

Hili 'eku fakafe'iloaki ange aú, na'a ku 'ilo ai ko e tangata 'e taha ko ha tokotaha tauhi 'api ia ki he senitā ako'anga fakafaifekau pe a ko e tangata 'e tahá ko ha tangata faama. Na'a ku 'ilo ai ko ha ongo mēmipa pē kinaua 'o e Siasí.

Na'a ku 'eke ange pe 'okú na 'ilo ha taha 'e ngali fie ma'u ha me'a'ofa Kilisimasi 'a ia ko ha tatau 'o e Tohi 'a Molomoná. Na'e 'ohovale e tangata fāmá. Na'a ne talamai 'oku ha'u hano kaungāme'a 'i ha ngaahi miniti si'i ke 'āhi holo 'i he tu'a temipalé. Na'a ne loto ke foaki ki hono kaungāme'a ha Tohi Molomona ka na'e 'ikai ke ne ma'u ha tohi. Na'a ku ongo'i loto fiefia, peá u to'o hake 'a e Tohi Molomoná

mei he'eku kató. Na'a ku fakamatala ange kiate kinautolu 'eku lotú peá u 'oange kiate ia 'a e tohí.

Na'e ongo kiate kimautolu kotoa 'a e Lau-malié, pea fakahaa'i 'e he tangata fāmá 'a 'ene 'amanaki lelei 'e lau 'e hono kaungāme'a 'a e Tohi Molomoná peá ne tali 'a e ongoongolei. 'I he'eku lue foki ki hoku 'api nofo'angá, na'a ku fakafeta'i ki he 'Eikí peá u lotua 'e tauhi 'e he kaungāme'a 'o e tangata fāmá 'ene tukupā ke 'āhi mai ki he temipalé.

Hili ha miniti 'e 15, na'a ku ma'u ha telefoni mei he tokotaha le'o he MTC. Ne 'osi tū'uta mai e kaungāme'a 'o e tangata fāmá. Na'a ku lue fakavavevave atu ke fe'iloaki mo ia. Ko ha kapiteni ia 'o ha vaka gefakatau'aki pea 'e foki ia ki tahi hili pē ha 'aho 'e ua. Na'a ne fakamālō mai hono 'oange e Tohi Molomoná peá ne talamai te ne 'alu mo ia ki he vaká. Kimu'a pea mau mātukú, na'a ku sio fakahangatonu ki hono fofongá peá u pehē ange, "'Oku mo'oni 'a e tohí ni." 'I he'eku fai iá, na'e fakapapau'i mai 'e he Laumālie 'a e mo'oni ko 'ení kiate au.

Na'a ku foaki 'i he Kilisimasi ko iá ha me'a'ofa makehe: ko ha Tohi Molomona mo 'eku fakamo'oní'i pea mo 'eku fakamo'oní ki hono mo'oni. Na'a ku ma'u foki mo ha me'a'ofa makehe: na'e tali 'e he 'Eikí 'eku lotú pea tāpuaki'i au 'aki ha faingamālie ke vahevahé e ongoongolelei. ■

Claudette Bybee Burt, Washington, USA

N a'e fakamālō
mai e kapiteni
hono 'oange e Tohi
Molomoná peá ne
talamai te ne 'alu
mo ia ki he vaká.

Fai 'e M. Joseph Brough

Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisí
Lahi 'o e Kau Talavoú

**Kapau 'okú ke taau,
he 'ikai tuku koe 'e
he Tamai Hēvaní
ke ke fai ha ngaahi
fehalaaki lalahi
ta'e te Ne 'oatu ha
fakatokanga.**

Ko ha Kihi'i **Le'o Si'i** 'i ha **Ngaahi Fili Lalahi**

The 'eku hoko ko ia ko ha palesiteni fakamisiona fo 'ou 'i he fa 'ahita 'u fakatōlau 'o e 2011, na 'á ku fiefia ke 'a'ahi mo e kau faifekaú. Na 'á ku fakakaukau mo hoku uaifi ko 'Emelií, ke ma 'a'ahi 'o vakai 'i e 'api nofo 'angá kae pehē foki ki he ngaahi hoa faifekau kotoa pē 'i he misioná.

'I he 'ema fononga atu mei he Kolo ko Kuatemalá ki ha taha homau ngaahi souni mama 'o tahá, 'a ia ko Sololá, na 'á ma 'ilo ai 'oku tāpuni e hala 'i mu 'a 'iate kimauá koe 'uhí ko ha laka fakahāhā. 'Oku fa 'a lau houa e ngaahi laka fakahāhā 'i Kuatemalá, pea 'oku 'ikai ke toe fa 'a 'i ai ha founiga ia ke te hao ai mei ai. Ka 'i he 'ema 'eke 'eke holo ha founiga 'e tahá, ne ma 'ilo ai mo ha toe fo 'i hala kehe. Ka, ne 'i ai e ngaahi fakatokanga ia 'o e hala ko ía:

- 'Oku 'ikai ko ha hala 'oku sai.
- Fakapapau 'i pē 'oku 'ikai ke ke fononga 'i he halá he taimi po 'ulí.
- 'Oku fa 'a 'i ai ha kau kai-ha 'a 'i he halá.

Pea hangē foki ko ha palesiteni misiona fo 'ou vēkeveke mo hono malí, ne hoko atu 'ema fononga

mo 'Emilií. Hili ha ngaahi taimi 'ema faka 'ulí, ne ma a 'u atu ki ha konga he fo 'i hala kelekelé ne 'i ai ha fo 'i ta-hifo. Ne fakakata mai 'a 'Emelií ke to 'o hake e me 'a faitaa 'i 'ema kaka he tafatafa 'aki.

'I he ngaahi ta 'u kuohilí, lolotonga 'eku ngāue faka-faifekau 'i Kuatemalá 'i he 'eku kei talavoú, na 'á ku 'ilo ai ko e taimi 'oku li ai ha va 'a- 'akau 'i he loto halá 'oku 'uhinga ia ke te "lele mo tokanga." Mahalo 'e 'i ai ha taimi 'e 'uhinga ia ke te "tu 'u." Ne u sio ki ha va 'a- 'akau ka na 'e 'ikai ke mahino ia kiate au.

Hili ha taimi nounou mei ai, ne ma fihia 'i ha tafa 'aki 'o ha luo ne fute-20 (6 m) hono lolotó 'a ia ne motu mei ha hala fakavakava. Na 'á ku kaka hake mei hoku tafa-'aki, ka na 'e 'ikai lava 'a 'Emilií ke fakaava 'ene matapaá. 'I he 'ene feinga ke kaka hake mei he seá 'o hū mai ki tu 'a 'i hoku matapaá, na 'e kamata ke sēlue 'a e me 'alelé. Ne mahino ko ha momeniti ia na 'e fu 'u fakailifia.

Ne lahi ha ngaahi me 'a ne u fakakaukau ki ai. Ne u 'osi sio loto atu ki ha ngaahi 'ulu 'i ongoongo: "Ne Faka'uli ha Palesiteni Fakamisiona 'i ha Konga Hala ne 'Ikai Ha Hala Fakakavakava, 'o Lavea Lahi ai Hono Uaifi" pē "Ne Kaiha'asi Fakamālohi e Koloa 'a ha Palesiteni Fakamisiona Fo'ou mo Hono Uaifi 'i ha Hala na 'e Totonu Ke 'Oua Te Na 'Alu Ai."

'I he 'ikai ke u 'ilo e me 'a ke faí, na 'á ku ki 'i tu 'u 'i he tafaa'aki 'o e me 'alelé 'o kole ki he Tamai Hévaní, "Fakamolemole 'o tokoni mai 'i he taimi ko 'eni 'o 'eku ta 'etokangá." 'Okú ke tui nai ne 'ohovale pē kuo afe ange ha loli uta siaine 'i mui 'iate kimaua? Na 'e sio mai e faka'ulí mo e kau pāsesé pea nau lue mai pē mo 'enau katá 'o mālie 'ia 'i he tu 'unga fakatamaki 'o e pālangi ta 'etokangá. Na 'a nau fakahino-hino mai e va 'a 'akau 'i he loto halá. Ko hono mo 'oni, ko ha ki 'i va 'akau si 'isi 'i pē ia.

Pea, ne hoko ia ko ha mana, na 'a nau toho hifo mei he lolí 'a e seini pē taha ne u sio ai lolotonga e ta 'u 'e tolú 'o 'eku ngāue 'i Kuatemalá. Kimu 'a pea nau 'alú, na 'a nau

tu ' usi hifo e fu ' u ' akaú ' o toho ki he loto halá. Mahalo na ' a nau loto ke fakapapau ' i ko e tama ' Amelika Noate hoko ' e ha ' ú he ' ikai te ne toe fai e fehalaaki tatau.

Talangofua ki he Ngaahi Ue'í mo e Ngaahi Fakatokangá

'Oku ou fai atu e talanoa ko 'ení ke fakamahino 'i atu 'a e fie ma 'u ke tau talangofua ki he ngaahi fakatokangá, ngaahi ue 'í, mo e fakahino-hino 'oku 'omi kiate kitautolu 'e he le 'o 'o e 'Eikí—neongo pē ko e hā hono mālohi pe si 'isi 'í. 'E ala hoko mai e le 'o ko ía 'i ha ngaahi tu 'unga kehekehe: 'i he folofolá, ngaahi fekaú, lea 'a e kau palōfita mo 'uí, mo e fale 'i 'a e mātu 'á, kau taki 'o e Siasí mo ha ngaahi kaungāme 'a lelei. 'Oku tau fakafanongo mo muimui ki he ngaahi ue 'í mo e ngaahi fakatokangá? Ko e hā nai e 'uhinga 'oku mahu 'inga ai ke fai ía?

'Oku tau lau 'i he Lea Fakatātaá:

"Falala [ki he 'Eikí] 'aki ho lotó kotoa; pea 'oua na 'a fa 'aki ki ho poto 'o 'oú.

"Ke ke fakaongoongo kiate ia 'i ho hala kotoa pē, pea 'e fakatonutonu 'e ia ho ngaahi 'alungá.

"Oua na 'á ke pehē 'i ho mata 'o 'oú, 'okú ke poto; ka ke manavahē ki he 'Eikí, pea tafoki mei he koví (Lea Fakatātaá 3:5–7).

Kuo pau ke tau falala ki he 'Eikí 'aki hotau lotó kotoa. Kuo pau ke mahino kiate kitautolu 'oku 'ikai fe 'unga 'etau 'ilo fekau 'aki mo e me 'a 'oku lelei taha ma 'atautolú pea mo e ni 'ihí kehé foki. Kapau te tau falala kiate Ia, te Ne foaki mai ha tala 'ofa fakaofo: te Ne tataki hotau ngaahi 'alungá.

'I homau fāmilí, 'oku 'i ai ha 'a-mau ki 'i lea kuo hoko ko ha me 'a

mahu 'inga 'o 'emau ngāue faka-fafekaú. Kuo fuoloa hono ako 'i 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni 'a e kupu 'i lea ko ía. Na 'á ne fai ia 'i he founiga ko 'ení: "'Oku 'omi 'e he talangofua e lavame 'á; pea 'omi 'e he talangofua kakató ha ngaahi mana."¹

Ne fakalea ia 'e homau fāmilí 'o pehē "'Oku 'omi 'e he talangofua e ngaahi tāpuakí, ka 'oku 'omi 'e he talangofua kakató e ngaahi maná."

'Oku 'ikai mahino lelei kiate au 'a e 'uhinga 'o e talangofua kakató, ka ko e me 'a 'eni kuo mahino kiate aú. 'Oku 'ikai ko 'eku 'uhingá 'oku mau talangofua kakato he taimí ni 'i he ngaahi me 'a kotoa pē, neongo te tau lava pē ke tau talangofua kakato ki ha ngaahi fekau lahi 'a e 'Eikí. Ko ia ai, 'oku hoko e fakatomalá ko ha konga mahu 'inga 'o e talangofua kakató. 'Oku fie ma 'u 'e he talangofua kakató 'a e li 'oa ki he ngaahi fakatokanga mo e ngaahi ue 'i mo e ngaahi fekau kotoa pē 'oku 'omi 'e he Tamai Hēvaní.

He 'ikai mahino kiate kitautolu he taimí 'e ni 'ihí 'a e 'uhinga 'oku fie ma 'u mai ai 'e he Tamai Hēvaní ha ngaahi me 'a pau meiate kitautolú.

'E lava ke hoko e ngaahi taimi ko ía ko e ngaahi taimi faingata 'a taha 'o e talangofua kakató. Manatu 'i, 'i he taimi na 'e fehu 'i ai kia 'Ātama, ko e taha 'o e ni 'ihí ma 'ongo 'onga tahá, pe ko e hā e 'uhinga 'o 'ene feilaulaú: "Pea na 'e hili 'a e ngaahi 'aho lahi na 'e hā mai 'a e 'āngelo 'a e 'Eikí kia 'Ātama, 'o pehē ange: Ko e hā 'okú ke 'oatu ai 'a e ngaahi feilaulau ki he 'Eikí? Pea na 'e pehē ange 'e 'Ātama kiate ia: 'Oku 'ikai te u 'ilo, tuku kehe pē hono fekau 'e he 'Eikí kiate au" (Mōsese 5:6).

Muimui 'i he Kau Palōfítá

Kuo hoko 'a 'Emelí ko ha sīpinga lelei 'o e talangofua kakató neongo e taimi 'oku 'ikai mahino ai kiate ía. 'I he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2000, na 'á ne fanongo ai he fale 'i ko 'ení meia Palesietni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008): "'Oku 'ikai ke mau poupou 'i 'a e tā-tataú kae 'uma 'ā foki 'a e fakaava 'o e sinó ki ha ngaahi me 'a kehe mei he ngaahi founiga fakafaito 'ó.' Neongo ia, 'oku 'ikai te mau lau 'o kau ki hono

fakaava 'o e telingá 'e he kakai fefiné ki ha fo 'i hau—hoa pē 'e taha."²

'I he a 'u mai hoku uaifi ki 'apí, na 'á ne fakamatala 'i ki homa 'ofefine fika uá 'a e mahu 'inga 'o e muimui 'i he kau palōfitá tatau ai pē pe ko e hā. 'I he 'ene leá, na 'e talangofua foki hoku uaifi. Na 'á ne to 'o hono fo 'i hau hono uá, ko hono faka 'osí ia. 'Oku ou tui 'oku te 'eki pē mahino kiate ia hono 'uhingá, ka 'oku ou 'ilo 'oku 'ikai mahu 'inga ki ai e 'uhinga ko iá.

Mahalo 'e ngali ta 'e 'aonga ki hatau ni 'ihí, koe 'uhí ko ha ki 'i me 'a si 'isi 'i ia. 'Oku mo 'oni. Ka neongo iá, 'oku 'ikai ke u manatu 'i ha folofola 'a e Fakamo 'úí 'o pehē, "Kapau 'oku mou 'ofa kiate au, fai 'eku ngaahi fekau mahu 'inga" (vakai, Sione 14:15).

Si 'oku kāinga 'ofeina, 'oku ha 'u 'a e le 'o mahino 'e taha 'o e fakatokangá kuo pau ke tau tokanga ma 'u pē ki aí mei he kau 'aposestolo mo e kau palōfita 'a e 'Eikí kuo filí. Mahalo he 'ikai manakoa ia he ngaahi tu 'unga mo 'ui 'o e māmaní, 'o hangē pē ko e ki 'i me 'a si 'isi 'i

na 'e kole 'e Palesiteni Hingikelií. Ka te ke lava 'o—kuo pau ke ke—falala 'oku ha 'u ia mei he Tamai Hēvaní. Mahalo ko ha ki 'i va 'a 'akau si 'isi 'i pē, pe ko ha fu 'u 'akau kakato 'oku tō he loto halá. 'Oku ou na 'ina 'i atu ke mou lau mo fanongo ki he konifelenisi lahí mo fakakaukau ki he me 'á ni: Ko e hā ha ngaahi va 'akau iiki pe fanga fu 'u 'akau 'oku fokotu 'u 'e he 'Eikí 'i hoku halá?

Falala ki he 'Eikí

Mahalo 'e fakakaukau hamou ni 'ihí, "Sai, 'oku lelei ia. Ka ko e hā te ke fai he taimi 'okú ke fie ma 'u ai ha ngaahi ue 'i fakalaumālie, fale 'i mei he 'Eikí, ngaahi fakatokanga, mo ha fakahinohino, ka 'oku 'ikai pē ke ke ongo 'i 'e koe 'okú ke ma 'u ha tali?"

Mahalo pē 'oku mou ma 'u e fehu 'i ko 'ení fekau 'aki mo e ngaahi fili mahu 'inga 'i homou mo 'ui. Manatu 'i e tala 'ofa ke falala ki he 'Eikí 'aki ho lotó kotoa pea te Ne tataki koe 'i ho ngaahi halá.

'Oku tau fie ma 'u ha fakahinohino mahino fekau 'aki mo e ngaahi me 'a mahu 'inga 'i he 'etau mo 'ui, pea mahalo 'e faingata 'a hono

ma 'ú. Ka kuo mahino kiate au kapau te u mo 'ui fakatomala, talangofua kakato, muimui ki he kau takí, pea fai e ngaahi fili leleí—pe ko hono fakalea 'e tahá, kapau te u mo 'ui taau—he 'ikai tuku au 'e he Tamai Hēvaní ke u fai ha ngaahi fehalaaki lalahi ta 'e 'i ai ha fakatokanga. Pe te Ne tuku koe ke ke fai pehē.

'E hoku ngaahi kaungāme 'a kei talavou, 'oku 'i hení 'a e Tamai Hēvaní ke ta 'ofi kitautolu mei hono fai ha ngaahi fehalaaki mamafá, 'o kapau te tau muimui ki He 'ene ngaahi fakatokangá, ue 'í mo e ngaahi fakahā mei he ngaahi ma 'u 'anga tokoni kotoa pē 'oku faingamālié—pea kapau te tau muimui mo ngāue 'i kinautolu. 'Oku tau ma 'u e totonu ke tau ma 'u ma 'u pē 'a e Laumālie Mā 'oni 'oní, tautaufito ki he ngaahi taimi mahu 'inga pehē ni 'o e mo 'ui.

'Oku ou 'amanaki pē te ke fakatokanga 'i lelei e fakatokanga 'o e ngaahi va 'akau mo e ngaahi fu 'u 'akau kuo fokotu 'u he Tamai Hēvaní 'i ho ngaahi 'alungá.

'Oku ou fakamo 'oni 'i he 'etau muimui ki he le 'o 'o e 'Eikí, 'i he 'etau ma 'u ia mei he ngaahi ma 'u 'anga tokoní mo feinga ke tau talangofua kakató, te tau ma 'u ha mo 'ui 'e iku 'o 'nau fiebia ma 'u ai pē 'o ta 'engata." 'E toki lava pē ke hoko ia 'i he 'etau mo 'ui 'aki e tokāteline 'o Kalaisí mo fai pea tauhi e ngaahi fuakava toputapú. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha 'anga lotu, "Muimui ki he Le 'o 'o e 'Eikí," na 'e fai 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongi—Aitahoó 'i he 'aho 17 'o 'Okatopa 2017.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Russell M. Nelson, in R. Scott Lloyd, "Elder Nelson Delivers Spiritual Thanksgiving Feast to MTCs," Church News section of LDS.org, Dec. 4, 2013, news.lds.org.
2. Gordon B. Hinckley, "Great Shall Be the Peace of Thy Children," *Liahona*, Jan. 2001, 68.

Too mei ha lea na'e
fakahoko i he polokalama
"Hoko o Taha," i he 'aho
1 'o Sune, 2018 i hono
fakafiefia'i o e ta'u e 40 o e
fakahā ne ma'u i he 1978
fekau'aki mo e lakanga
fakataula'eikí.

HOKO 'O TAH A

Fai 'e Dallin H. Oaks
Tokoni 'Uluaki i he Kau
Palesitenisi 'Uluakí

KO HA 'UHINGA KE FAKAFIEFIA

KI HE KĀINGALOTU NE NAU MATU'OTU'A 'I HE TAIMI KO IÁ, ne hoko e fakahā 'o e lakanga fakataula'eikí i he 1978 ko ha me'a 'e manatu'i ma'u pē.

I.

Ne u ma'u e ongoongo ko iá 'i ha telefoni ne tātātaha pē 'ene tatangí. Ne u lolotonga ngāue mo hoku ongo fohá 'i homau 'api he mo'ungá 'a ia na'a mau langa ke mau mālōlō ki ai mei hoku ngaahi fatongia lahi i he'eku hoko ko e palesiteni 'o e 'Univēsiti Pilikihami 'Iongi. Ko e tokotaha na'e tā angé ko 'Eletā Poiti K. Peeka. Na'á ne fakahoko mai kiate au 'a e fakahā fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí, 'a ia na'e toki 'osi hono fanonganongó. Ne ma pōtalanoa fiefia, peá u foki ki he'eku ngāue. Na'á ku tangutu 'i ha funga kelekele na'a mau tata peá u ta'alo atu ki hoku ongo fohá. I he'eku fakamatala ange 'e malava he taimí ni ke fakanofo e mēmipa tangata taau kotoa pe 'i he Siasí ki he lakanga fakataula'eikí, na'e tō hoku lo'i matá 'i he fiefia.

Ko e hā na'e hoko ai e fakahā 'o e lakanga fakataula'eikí ko ha me'a fakafiefia? I he'eku kei talavoú, na'á ku ako mo ngāue fakalao mo nofo 'i he konga loto faka-Hihifo mo Fakahahake 'o e 'Iunaiteti Siteití 'i ha ta'u 'e 17. Na'á ku sio tonu mo vahevahe e mamahi mo e puputu'u ne ma'u 'e ha nī'ihi ne nau faingata'a'ia 'i he ngaahi fakangatangatá mo kinautolu ne nau siosiofi, fakaanga'i mo fekumi ki ha ngaahi 'uhinga fekau'aki mo iá. Na'á ku ako e ngaahi 'uhinga na'e 'omi 'i he taimi ko iá pea ne 'ikai ke u ongo'i ha fakapapau fekau'aki mo e mo'oni 'o hanau taha. Na'e kau 'i he'eku ako 'i he fa'a lotú, 'a 'eku 'ilo, 'oku 'omi 'e he 'Eikí ha ngaahi 'uhinga ki he ngaahi fekaú mo e fakahinohino 'okú Ne tuku mai ki He'ene kau tamaio'eikí. Na'á ku fakapapau ai ke u lī'oa ki hotau kau taki fakapalōfitá mo lotu—'o hangē ko ia ne tala'ofa talu mei he kamata 'o e ngaahi fakangatangata ko 'ení—ke hoko mai 'a e 'aho 'e lava ke ma'u ai 'e he taha kotoa pē 'a e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí mo e tempipalé. I he 'aho 8 'o Sune, 1978, ne hoko mai ai e 'aho ko iá, pea ne u tangi 'i he fiefia.

II.

‘I he’etau fakakaukau ki he me’ā ne hokó mo ia ‘oku hoko ‘i he Siasi ‘o Sisū Kalaisí ‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní pea mo e mo’ui ‘a e kau mēmipá talu mei he 1978, ‘oku ‘i ai leva ha ‘uhinga ai ke tau fiefia.

Ne ngāue fakavavevave e ngaahi potu ngāue ‘o e Siasi fakatatau mo e fakahā ki he lakanga fakataula’eikí. Ne hoko vave mai ki ai mo e ngaahi ouau fakanofó mo e ngaahi lekomeni temipalé. Ne vave ‘aupito mo hono

fakasítu’ā’i e ngaahi ‘uhinga ne tuku mai kimu’ā ke fakamatala’i e ngaahi fakangatangata ki he kau mēmipa ‘Afliká—kau ai mo ia ne toki ‘omi ‘e ha kau taki ne faka’apa’apa’i lahi ‘i he Siasi. Na’e folofola e ‘Eiki ‘o fakafou ‘i He’ene palōfitá, pea ne talangofua Hono Siasi.

‘I he tafa’aki ‘e tahá, ne ‘ikai vave hono tali fakamāmani lahi iá kae pehē foki ki he liliu e loto mo e mo’ui ‘o e kau mēmipá. Na’e tali vave mo nonga ‘e ha ni’ihi e ngaahi liliu ne iku meí he fakahaá, pea tuai hono

tali ‘e ha ni’ihi, pea ko ha ni’ihi leva, ‘i he’enau mo’ui fakafo’ituituí, ne hoko-hoko atu pē ‘enau lau lanú ‘o hoko ia ko ha fakamamahi ki he tokolahí ‘i he māmaní, ‘o a’u pē ki he ta’u ‘e 40 kuohilí. Kuo loto ha ni’ihi ke nau sio ki mui, ‘o tuku taha ‘enau tokangá ki hono vakavakai’i ‘o e kuohilí, ‘o kau ai hono kumi ha ngaahi ‘uhinga ki he ngaahi fakangatangata kuo ‘osi ta’ofi maí. Ka ko e tokolahí ‘o e Siasi, kau ai hono kau taki mā’olungá, kuo tuku taha ‘enau tokangá ki he ngaahi faingamálie ‘i he kaha’ú kae ‘ikai ko e ngaahi mamahi ‘i he kuohilí. Kuo falala ha tokolahí ki he poto mo e taimi ‘a e ‘Eiki pea kuo nau tali e ngaahi fakahinohino ‘o ‘Ene palōfitá. ‘I he’etau fai iá, te tau fakatokanga’i ai ‘a e mahu’inga ta’engata ‘o ‘Ene akenaki fakaepalōfitá ‘oku “mahu’inga tatau ‘a e tokotaha kotoa pē ‘i hono ‘aó ‘o hangē ko e taha kehé” (Sēkope 2:21). ‘I he’etau fai iá, kuo tau ma’u ai ha ivi fo’ou ke fakakakato ‘aki e fekau ‘a e ‘Eiki ko Sisū Kalaisí, ke tau ako’i e ongoongolelei ta’engatá ki he kotoa—‘o e “ngaahi pule’anga, ngaahi fa’ahinga, ngaahi lea mo e kakai kotoa pē” (T&F 42:58).

III.

‘E ala iku ‘etau tokanga ki he ngaahi me’ā kuo te’eki fakahaá pē ko e ngaahi fakamatala kuo fai ‘e kinautolu ne nau fai ha me’ā ta’e te nau ma’u ha mahinó ke tau fakamahamahalo mo puputu’u ai. Ki he tokotaha kotoa pē ‘okú ne ma’u e hoha’ā ko iá, ‘oku mau ‘oatu ‘emau ‘ofa mo e fakaafe makehe ko ‘ení. Tuku ke tau hanganaki atu ki mu’ā ‘i he tui faaitaha mo falala ki he tala’ofa ‘a e ‘Eiki ‘a ia “okú ne fakaafe’i ‘a kinautolu kotoa pē ke nau ha’u kiate ia ‘o ma’u ‘i he’ene angaleleí; pea ‘oku ‘ikai te ne ta’ofi ha tokotaha ‘oku ha’u kiate

“OKU MAHU’INGA TATAU ‘A E TOKOTAH A KOTOA PĒ ‘I HONO ‘AÓ ‘O HANGĒ KO E TAHA KEHÉ.”

ia, pe ko ha 'uli'uli pe hinehina, pe ko ha pōpula pe tau'atāina, pe ko ha tangata pe fefine" (2 Nifai 26:33).

'I he'etau hanganaki atu ki he kaha'ú, ko e taha e ngaahi liliu mahu'inga taha 'o e fakahā kau ki he lakanga fakataula'eikí ko e ui faka-langi ko ia ke si'aki e 'ulungaanga tāufehi'a ki ha fa'ahinga pē 'o e fānau 'a e 'Otuá. 'Oku tau maheni 'aki he 'ahó ni e tupu e tāufehi'a mei he lau lanú, pea 'oku fie ma'u ke tau fakatomala kotoa mei ai. Ka 'i he kotoa 'o e hisitoliá, ne fakatanga'i mo fakamamahi'i ha ngaahi kulupu tokolahí 'o e fānau 'a e 'Otuá 'o tupu mei he tāufehi'a, kau ai e ngaahi me'a ko ia ne fakatefito he tu'unga fakamatakalí, 'ulungaanga fakafonuá, kakaí, akó pē tūkunga faka'ekonōmiká.

'I homau tufakanga ko e kau tamai-o'eiki 'a e 'Otuá, 'a ia 'oku mau ma'u e 'ilo mo e ngaahi fatongia 'o 'Ene palani lahi 'o e fakamo'uí, 'oku totonu ke tau fakavavevave ke teuteu'i 'etau mo'uí mo 'etau ngaahi ngāué—fakalukufua mo fakataautaha—ke tuku ki mui e tāufehi'a fakatāutahá. Hangē ko ia ne me'a 'aki e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni 'i ha fakataha kumuí ni mai ko e kau taki fakafonua 'o e Fakataha Fakafonua ki he Lelei 'a e Kakai Kili Lanu Kehé: "Oku mau

fakaafe'i fakataha e kakaí kotoa, ngaahi potungāué, mo e [ngaahi] pule'angá ke ngāue mālohi mo fakapotopoto ange ke ta'ofi e fa'ahinga kotoa pē 'o e tāufehi'a.¹

Pea neongo 'etau kau fakataha ke ta'ofi e ngaahi 'ulungaanga 'o e tāufehi'a, 'oku totonu ke tau manatu'i 'oku 'ikai ko ha tāufehi'a 'a e feinga ko ia e Siasí ke fakamamafa'i ha ngaahi lao pau ke fenāpasi mo e finangalo 'a e 'Eikí ki he mo'ui taau ke hū ki ha tempalé. Kuo fakahā 'e he 'Eikí, ko e talangofua ki he ngaahi fuakavá mo e ngaahi fekaú, ko ha fie ma'u mahu'inga ia ke fiefia ai he ngaahi tāpuaki toputapú. Ka 'i ai ha fa'ahinga feinga ke tamate'i e ngaahi fie ma'u fakalangi ki he mo'ui ta'engatá mo e fāmili ta'engatá, 'oku hangē ia hano fokotu'u e palani 'a Sētané ke "fakamo'ui 'a e fa'ahinga kotoa pē." Kuo tau fakafisinga'i 'i he'etau hoko ko ha kakai fakamatelié 'a e palani 'a Sētané 'i he'etau mo'ui he maama fakalaumālié. Na'a tau fili e palani 'a 'etau Tamai Hēvaní, 'a ia 'okú ne 'omi e tau'atāina ke fili mo tauhi e ngaahi fuakava ta'engata mo e ngaahi fekaú 'oku tu'unga tatau ki he tokotaha kotoa peé. Ko e tu'unga tatau ki he 'Otuá 'oku 'ikai 'uhinga ia 'e tatau e olá ki he tokotaha kotoa, ka

"OKU MAU FAKAAFE'I E KAKAI KOTOA ... KE NGĀUE MĀLOHI MO FAKAPOTO- POTO ANGE KE TA'OFI E FA'AHINGA KOTOA PĒ 'O E TĀUFEHI'A."

‘e tu’unga tatau e faingamālié ki he tokotaha kotoa pē.

IV.

Ko ‘etau taumu’ā ‘i he polokalama fakamanatu ko ‘ení ko hono fakafiefia’i e ta’u hono 40 ‘o e fakahā kau ki he lakanga fakataula’eikí, ‘aki ‘etau hanganaki atu ki mu’ā. ‘I he ‘etau fai iá, ‘oku mau fakahaa’i ai e hounga’ia makehe ki hotau kau mēmipa ‘Afilika faka’ofo’ofá, kae tautaufito ki hotau kau mēmipa ‘Afilika-‘Amelika kuo nau vilitaki ‘i he tui mo e faivelenga ‘i ha vaha’ā taimi faingata’ā kuo hōloa ai e tāufehi’ā. ‘Oku tau kau fakataha he taimi ni

‘i he tuku taha ‘etau tokangá ki he ngaahi ta’u talu mei he 1978 mo e ngaahi ola ‘o e fakahā ko iá ‘i he’ene tāpuekina e fānau ‘a e ‘Otuá ‘i he māmaní kotoa. Hangē ko ia ne fakahā ‘e hotau kau taki fakaepalōfita ‘o e kuonga ko iá:

“Kuo fakahā mai ‘e he ‘Eikí ‘a hono finangaló ki hono tāpuekina ‘o ‘ene fānau kotoa pē ‘i he māmaní ‘a ia te nau tokanga ki he le’o ‘o ‘ene kau tamaio’eiki kuo fakamafai’í, pea teuteu’i kinautolu ke nau ma’u ‘a e tāpuaki kotoa pē ‘o e ongoongoleleí.”²

Kuo langa ‘i he taimí ni ha ngaahi tempiale ‘i ha ngaahi fonua lahi ke

tāpuaki’i e fānau ‘a e ‘Otuá ‘i he ongo tafa’aki ‘o e veilí fakatou’osi. ‘Oku tau fiefia fakataha, ‘i māmani mo langi foki. Ko ha konga ‘eni ‘o ‘etau teuteu ki he Hā’ele ‘Anga Ua ‘o Ia ne fakahaa’i ‘e ha palōfita ‘i he Tohi ‘a Molomoná “oku ‘ikai te ne fekau ki ha tokotaha ke ‘oua te ne ma’u ‘a ‘ene fakamo’uī” (2 Nifai 26:24) peá Ne fakahaa’i mai ‘i ha palōfita ‘i hotau kuongá “kapau ‘oku ‘ikai te mou taha, ‘oku ‘ikai ‘a’aku ‘a kimoutolu” (T&F 38:27). ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. “First Presidency and NAACP Leaders Call for Greater Civility, Racial Harmony,” Mē 17, 2018, mormonnewsroom.org.
2. Fanonganongo Fakamafai’i 2

‘OKU TOTONU
KE TAU FAKA-
VAVEVAVE...
KE TUKU KI
MUI E TAU-
FEHI’A FAKA-
TĀUTAHÁ.

LANGA HA NGAAHI HALA FAKAKAVAKAVA

Fai 'e Palesiteni Russell M. Nelson

'I HE NGAahi LAUI SENITULI KUOHILI, na'e fehu'i 'e ha loea mataotao ki he Fakamo'uí:

"Eiki, ko e fekau fē 'i he fonó 'oku lahi?

"Pea tala 'e Sisū kiate ia, Ke ke 'ofa ki he 'Eikí ko ho 'Otuā 'aki ho laumālie kotoa, mo ho'o mo'ui kotoa, mo ho loto kotoa.

"Ko e 'uluaki pea ko e lahi ia 'o e fekaú.

"Pea ko hono ua 'oku tatau mo iá, Ke ke 'ofa ki ho kau-nā'apí 'o hangē pe ko koé.

"Ko e fekaú ni 'e ua 'oku tatau ai 'a e fonó kotoa mo e kau palōfítá."¹

Pea ne toe fakahā 'a e fakahinohino ko 'ení 'i he 1831 ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, 'i he folofola 'a e 'Eikí 'o pehē: "Pea tuku ke 'ofa 'a e tangata kotoa pē ki hono tokouá 'o hangē pē ko iá, pea ngāue 'i he angama'a mo e mā'oni'oni 'i hoku 'aó."

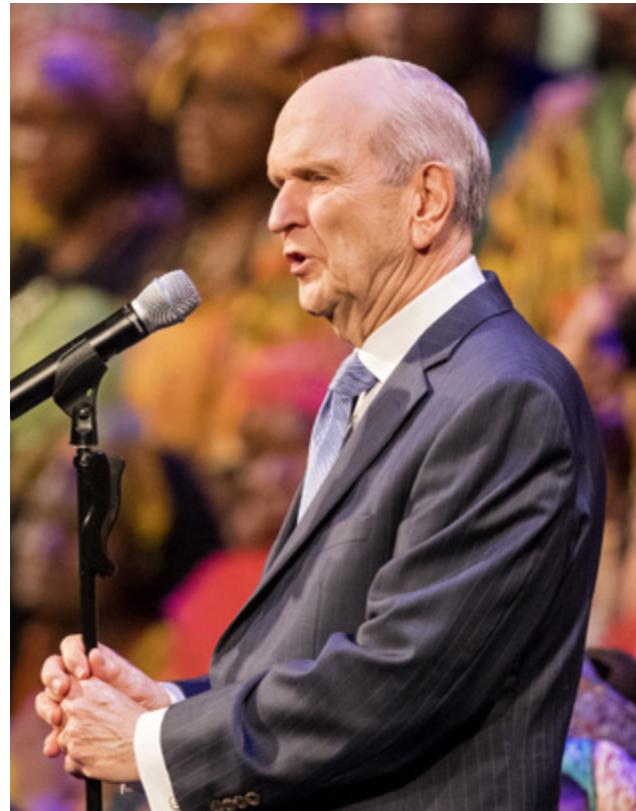
Pea na'á Ne toe tānaki 'o fakamamafa'i mai, "Pea ko e tahá 'oku ou pehē kiate kimoutolu, tuku ke 'ofa 'a e tangata kotoa pē ki hono tokouá 'o hangē pē ko iá."²

Na'e fakamamafa'i 'e he 'Eikí 'i he vaseua'angamālie 'o taimí pea 'i he ngaahi 'aho kimui ní foki 'a 'Ene tokāteline mahu'inga 'o e faingamālie potupotu tataú ma'a 'Ene fānaú. Pea kuo fakamanatu mai 'e Palesiteni 'Oakesi 'i he'ene ako-naki mei he Tohi 'a Molomoná: "Oku 'ikai fakafisinga'i 'e he 'Eikí ha taha 'e ha'u kiate ia, hinehina pe 'uli'uli, pōpula pe tau'atāina, tangata pe fefine; . . . 'oku tatau 'a e taha kotoa ki he 'Otuá."³

'Oku fakatahataha mai e kakai faivelenga 'o e konitinēniti kotoa pē mo e ngaahi motu kotoa pē 'o e tahí ki he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. 'Oku 'ikai mahu'inga 'a e ngaahi faikehekehe 'i he anga fakafonuá, leá, tangata pe fefine, matakalí, mo e fōtunga 'o e matá ki he fononga 'a e kau faivelengá 'i he hala 'o e fuakavá mo ha'u ki hotau Fakamo'uí 'ofeiná.

Te tau toki 'ilo ai, ko e mahino pē ki he tu'ungra Faka-etamai totonu 'o e 'Otuá te ne toki lava ke 'omi 'a e hounga'ia kakato 'o e feohi fakatokoua mo'oni 'a e kakai tangatá mo fafiné. 'Oku ue'i kitautolu 'e he mahino ko iá mo holi mālohi ketau langa ha ngaahi halafakakavakava 'o e ngāue fakatahá kae 'ikai ko ha ngaahi 'ā vahevahé.

Ko 'eku lotú mo e tāpuaki 'oku ou tuku ki he tokotaha

“ULI’ULI PE HINEHINA, PŌPULA PE TAU’ATĀ- INA, TANGATA PE FEFINE; . . . ‘OKU TATAU ‘A E TAHA KOTOA KI HE ‘OTUÁ.”

kotoa pē 'oku fanongo maí ke tau ikuna'i e ngaahi faingata'a'ia 'o e filifilimanakó mo 'a'eva mo e 'Otuá 'i he angatonu—pea mo e ní'ihī kehē—'i he melino mo e uouangataha haohaoa. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Mátiu 22:36–40

2. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 38:24–25

3. 2 Nifai 26:33

NGĀUE FAKAETAUHI

‘O HANGĒ KO IA NE FAI ‘E HE FAKAMO‘UÍ

*I ho'o fai ho lelei tahá ke tokoni'i e ni'ihi kehé, 'e hanga
 'e he Fakamo'uí 'o faka'a ho mata pea te ke lava
 ai 'o mamata 'aki e 'ofá mo e manava'ofá.*

Fai 'e Eric B. Murdock

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Ktuo tau fakatokanga'i kotoa pē ha kaungāme'a 'oku faingata'a ia pē ko ha taha 'oku tuenoa pe fakamatalili'i 'i he akó. Mahalo pē kuó ke 'osi fanongo fekau'aki mo ha taha 'i homou uotí pe koló 'okú ne foua ha faingata'a ia lahi. 'I he ngaahi taimi pehe ní, ko e hā e me'a te ke lava 'o fa?

Taimi 'e ni'ihi 'e faingata'a ke ke 'ilo e founiga te ke tokoni aí. 'E ngali faingofua ange ke ke tali ke tokoni ha taha kehe, ka 'oku lahi e me'a te ke lava 'o faí, 'o tatau ai pē kapau ko hono fakahā'i ki he ni'ihi 'oku mou feohí 'okú ke tokanga atu. 'Oku 'aki-lotoa kitautolu 'e he ngaahi faingamālie, pea 'i ha fa'ahinga taimi pē 'okú ke fakahaa'i ai 'a e 'ofá, hoha'a mo e tokanga ki he ni'ihi kehé, 'okú ke ngāue fakaetauhi ai.

Ko ha Tokoni Fakataautaha

Ngāue Fakaetauhi. Mahalo kuo tātu'olahi ho'o fanongo he fo'i lea ko iá kumuí ni mai. 'I he kuohilí, ne tau fa'a talanoa ai fekau'aki mo e fatongia fakaetauhi 'o e Fakamo'uí pe ko e kau palō-fitá, ka kuó ke fakakaukau pe 'oku 'i ai ha'o fatongia fakaetauhi fakataautaha?

'Oku 'uhinga 'a e ngāue fakaetauhi ke ke 'ofa mo tokanga'i 'a e ni'ihi kehé mo fai 'a e me'a ne mei fai 'e Fakamo'uí kapau na'a Ne 'i hení tonu mo kitautolu he 'ahó ni. 'Oku hoko e ngāue fakaetauhi ko ha founiga ke tokoni'i ai e ni'ihi kehé ke nau ongo'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní pea mo ma'u enau ngaahi fie ma'u fakalaumālié mo fakatu'asinó foki.

"Na'e 'ikai ha'u [a Sisuú] ke tauhi ia, ka ke [ngāue fakaetauhi]." (Mātiu 20:28). Na'a Ne ngāue fakaetauhi 'i He'ene "fa'a fe'alu'aki 'o fai lelei" (Ngāue 10:38). 'I homau tufakanga

*'Oku 'uhinga 'a e
 ngāue fakaetauhi
 ke 'ofa'i mo tokanga'i
 'a e ni'ihi kehé.*

ko 'Ene kau ākongá, kuo kole mai ke mau muimui ki He'ene sīpingá. 'Oku 'i ai hotau fatongia fakaetauhi fakataautaha!

Ka 'oku 'ikai fie ma'u ia ke ke palani ha fu'u ngāue lahi ke ngāue fakaetauhi ai. Na'e pehē 'e Eletā

M. Lāsolo Pālati, Palesiteni Le'ole'o 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Oku 'i ai ha ngaahi faingamālie ngāue tokoni 'oku 'i ai hono founiga ngāue pau—'i hotau fāmilí, 'i hotau uiu'i faka-Siasí, mo 'etau kau 'i he ngaahi kulupu ngāue tokoni fakakoló. . . .

"[Ka] 'oku lahi ha ngaahi faingamālie ke tokoni 'oku 'ikai hano founiga ngāue pau—'o 'ikai tali ke toki vahe mai—pea 'oku hoko mai 'i he taimi 'oku tau tokoni ai ki he ni'ihi 'oku tau fetaulaki 'i he fononga 'o e mo'uí."¹

'I he taimi lahi, 'oku hoko 'a e ngāue fakaetauhi faka-Kalaisí 'i he ngaahi ngāue iiki mo fakamātoato 'oku fai faka'ahó.

'Alu Atu Taki Taha

'I he hā 'a e Fakamo'uí ki he kau Nifái, na'a Ne folofola ke nau ha'u 'o ala ki he kafo 'i Hono vakavaká pea mo e mata'i fa'o 'i Hono nimá mo Hono va'e. "O nau fai 'eni mo 'alu atu *taki taha* kae 'oua kuo 'alu atu *kotoa pe*" (3 Nifai 11:15; tānaki atu hono fakamamafa'i).

Peá Ne fakaafe'i kinautolu ke 'omi kinautolu kotoa pē 'oku puke, ketu,

pe ha “fa’ahinga mahaki [pē] . . . pea na’á ne fakamo’ui ‘a kinautolu *kotoa pē* i he ‘omi ‘a kinautolu kiate iá” (3 Nifai 17:7, 9; tānaki atu hono fakamamafa’i). Hili iá, na’á Ne “fua hake ‘a enau fānau iki, *taki taha*, ‘o ne tāpu-aki’i ‘a kinautolu, mo hūfaki’i ‘a kinautolu ki he Tamaí” (3 Nifai 17:21; tānaki atu hono fakamamafa’i).

Ne ‘ikai ko ha falukunga kakai tokosi’i ‘eni. ‘Oku talamai ‘e he

Ko e ‘ofa
*oku fakahaa’i ‘e Sisū ki he
 toko tahá ‘oku fekau’aki
 kotoa ia mo e ngāue
 fakaetauhí.*

folofolá ne fakafuofua ki ha kakai nai ‘e toko 2,500 ne ‘i ái (vakai, 3 Nifai 17:25). Ka na’e *kei* to’o pē he fakamo’ui ha taimi ke fai fakamo’ui, fakanonga, poupou mo fakahaa’i ‘Ene ‘ofá ki he tokotaha kotoa pē.

Na’e akonaki ‘a Eletá Lainolo A. Lasipeni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘o pehē: “‘Oku ‘i ai ha pōpoaki mahu’inga mo ongongofua fakataautaha heni. ‘Oku ngāue fakaetauhí ‘a Sisū Kalaisi mo ‘ofa ‘iate kinautolu fakataautaha.”² Ko e ‘ofa ‘oku fakahaa’i ‘e Sisū ki he toko tahá ‘a e taumu’á ‘o e ngāue fakaetauhí.

Mata ke Mamata

Na’e tokoni’i ‘e he Fakamo’ui ‘a kinautolu ‘i Hono ‘atakaí. Na’e pehē ‘e Sini B. Pingihemi, Palesiteni Lahi ‘o e Fine’ofá, na’á Ne “fofonga malimali foki, talanoa, lue, fanongo, tuku taimi, fakalotolahi, ako’i, fafanga’i, mo fa’ā fakamolemole. Na’á Ne tokoni’i e fāmilí mo e ngaahi kaungāme’á, kaungāapí kae pehē ki he solá foki, na’á Ne fakaafe’i e ngaahi mahaní mo kinautolu ne ‘ofa ái ke nau fiefia ‘i he ngaahi tāpuaki fungani ‘o ‘Ene ongoongoleléi.”³

Na’e ma’u ‘e Sisū ha fofonga ke ‘afio’i e ngaahi fie ma’u ‘a e tokotaha kotoa pē Ne feohi mo iá, pea na’á Ne alanima atu ‘o tokoni’i kinautolu kotoa! Te tau lava ‘o muimui ki He’ene sīpingá mo ala atu ‘o tokoni’i kinautolu ‘oku fie ma’u ‘etau tokoní foki.

Ka ‘oku haohaoa e Fakamo’ui. ‘E founiga fēfē ha’atau lava ‘o ‘ilo e fie ma’u ‘a e nī’ihī kehé pea ngāue fakaetauhí ‘o hangē ko ia na’á Ne fa? Na’e pehē ‘e Palesiteni Pālati: “Ko ho’omou

lotu pongipongí he ‘aho fo’ou kotoa pē, kole ki he Tamai Hēvaní ke fakahinohino’i kimoutolu ke mou ‘ilo’i ha faingamālie ke tokoni ai ki ha taha ‘o ‘Ene fānau pelepelengesí. Pea mou fononga atu he ‘ahó ‘oku fonu homou lotó ‘i he tui mo e ‘ofa, ‘o kumi ha taha ke tokoni’i. . . . Kapau te mou fai ‘eni, ‘e tupulekina ho’omou ngaahi ongo fakalaumālié, pea te mou ‘ilo’i ‘a e ngaahi faingamālie ke mou tokoni aí, ‘a ia ne te’eki ke mou ‘ilo’i ‘a e malavá.”⁴

Talangofua ki he Ngaahi Ue’i

Fakakaukau loto ki hení: ‘Okú ke vakai atu ki ho kaungāme’á he akó ‘oku kī’i loto mamahi. ‘Okú ke ongo’i ‘oku totonu ke fai ha me’á ma’ana, ka ‘okú ke hoha’á na’á ke hoha’asi pe fakamaa’i ia pe ko koe. Pea kamata leva ke ke fifili pe ko ha ongo fakalaumālie ia pe ko koe pē ia.

Taimi ‘e nī’ihī ‘oku faingata’á ke ‘ilo pe ‘okú ke ma’u ha ongo fakalaumālie ke ngāue fakaetauhí pe ko ho’o fakakaukau pe ia ‘a koé, ka ‘oku akó’i

kitautolu 'e Molomona 'i he founiga ke tau 'ilo'i ai e ngaahi ongo fakalau-mālié: "Ko e me'a ko ia 'oku tupu mei he 'Otuá 'oku fakaafe'i mo poupou'i ke failelei ma'u ai pē; ko ia, ko e me'a kotoa pē 'oku fakaafe'i mo poupou'i ke failelei, mo 'ofa ki he 'Otuá, pea tauhi kiate iá, 'oku ue'i hake ia 'e he 'Otuá" (Molonai 7:13).

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "Kapau te tau siofi faka-lelei mo tokanga, pea kapau te tau talangofua ki he ngaahi ue'i 'oku tau ma'u, te tau lava ai 'o fai ha ngaahi lelei lahi."⁵

Ko e Ngāue Fakaetauhí 'Oku ma'a e Kakai Kotoa Pē

Lolotonga e konifelenisi lahi 'i 'Epeleli 2018, na'e fanonganongo ai 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni: "Kuo fai 'e he 'Eikí ha ngaahi liliu mahu'inga ki he founiga 'etau fetauhi'akí. 'E fetauhi-'aki 'a e kāingá—"a e matu'otu'a mo e talavou—"i ha founiga fo'ou mo lelei ange."⁶ 'E kau heni e ngaahi faingamālie ke tau ngāue ai mo ha hoa ngāue fakaetauhí, ka ko e ngāue fakaetauhí 'oku 'ikai ko ha me'a pē ia 'oku fai he 'aho Sāpaté pe lolotonga e ngaahi 'ekitivitī 'o e Mutualé. 'Oku 'ikai ko ha

fatongia pē ia 'oku ha'u fakataha mo ha ngaahi uiui'i. Ko e ngāue fakaetauhí 'oku ma'a e kakai kotoa pē. 'Oku fai ia 'i he taimi kotoa pē.

'I he taimi na'e papitaiso ai kitautolú, na'a tau palōmesi ai 'oku tau

Kapau te tau ngāue
ki he ngaahi ue'i 'oku tau
ma'u, te tau lava 'o fai ha
ngaahi lelei lahi.

"loto ke fefua'aki 'a [etau] ngaahi kavengá, koe'uhí ke nau ma'ama'a; 'io, pea [tau] loto ke tangi fakataha mo kinautolu 'oku tangí; 'io, pea fakafiemālié'i 'a kinautolu 'oku 'aonga ki ai 'a e fakafiemālié" (Mōsaia 18:8-9). Ko e ngāue fakaetauhí ki he ni'ihi kehé ko ha konga ia 'o e me'a na'a tau palōmesi te tau fai.

Na'e pehē 'e Poni L. 'Osikasoni, Palesiteni Lahi mālōlō 'o e Kau Fine-muí, "'Oku finangalo mai e 'Eikí ke vakavakai holo 'i ho to'ú peá ke tokoni leva 'i he founiga tatau na'a Ne mei fakahoko ai iá."⁷ 'I ho'o fai iá, te Ne faka'ā ho matá ke ke mamata ai 'i he 'ofa mo e manava'ofa ki he founiga

ke tokoni'i ai e ni'ihi kehé. He 'ikai te Ne tuku koe ke ke fakamahamahalo'i pē e me'a ke ke fai. Te Ne tataki koe ki he founiga lelei taha ke ngāue fakaetauhí ai kiate kinautolú.

'Oku 'Omi 'e he Ngāue Fakaetauhí ha Ngaahi Tāpuaki

Na'e pehē 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni, "I he'etau hoko ko e kau tamaio'eikí ['a e 'Eikí], kuo pau ke tau ngāue fakaetauhí ki he toko tahá, 'o hangē ko ia na'a Ne fai."⁸ 'Oku 'ikai ngata pē 'i he'ene tāpuaki'i e ni'ihi kehé; 'okú ne tāpuaki'i foki mo kinautolu.

Na'e pehē 'e Tieta F. 'Ukitofa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: 'I he'etau alanima atu 'aki hotau lotó ki he ni'ihi kehé 'o fakafou 'i he 'ofa faka-Kalaisí, 'e 'i ai e me'a fakaofo 'e hoko kiate kinautolu. 'Oku fakamo'ui, ma'a mo mālohi ange ai hotau laumālié. Te tau fiefia, nonga, mo ongo'i lelei ange ai e ngaahi fana-fana 'a e Laumālie Mā'oní oní."⁹

Kuo hanga 'e Sisū Kalaisi 'o fakaha'a'i mai 'a e hala ki ha mo'ui 'oku fungani ange mo kakató. 'E 'omi 'e he ngāue fakaetauhí 'o hangē ko ia na'a Ne fai, ha nonga mo ha fiefia ki ho'o mo'ui. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- M. Russell Ballard, "Ngaahi Me'a'ofa Mahu'inga mei he 'Otuá," *Liahona*, Mē 2018, 10.
- Ronald A. Rasband, "One by One," *Liahona*, Nōvema 2000, 29.
- Jean B. Bingham, "Ngāue Fakaetauhí 'o Hangē ko e Fakamo'ui," *Liahona*, Mē 2018, 104.
- M. Russell Ballard, "Ke Mou Femo'uekina 'i he Ngāue Lelei," *Liahona*, Nōvema 2012, 31.
- Thomas S. Monson, "Three Goals to Guide You," *Liahona*, Nov. 2007, 121.
- Russell M. Nelson, "Tuku Ke Tau Fai Mālohi," *Liahona*, Mē 2018, 118.
- Bonnie L. Oscarson, "The Needs before Us," *Liahona*, Nōvema 2017, 26.
- Russell M. Nelson, "Ko e Ngāue Fakaetauhí 'i he Mālohi mo e Mafai 'o e 'Otuá," *Liahona*, Mē 2018, 69.
- Dieter F. Uchtdorf, "Ko Hoku Ongo Nimá Kimoutolu," *Liahona*, May 2010, 75.

NGAAHI FOUNGA 'E
Fitu
KE MA'U AI E
LAUMĀLIE
'O E KILISIMASÍ

'OKU FAKALATA E NGAAHI FAKAMOLÉ MO E NGAAHI FAKAFIEFIÁ,
KA 'OKU HOKO E NGĀUE FAKAETAUHI FAKAFIEFIÁ KO E KĪ KI HONO
MA'U 'O E LAUMĀLIE 'O E KILISIMASÍ.

Fai 'e Charlotte Larcabal
Ngaahi Makasini 'o e Siasí

Oku 'ikai hangē ia ko e Kilisimasí."

Kuó ke 'osi fakakaukau nai ki ha me'a pehē? Mahalo pē 'okú ke ongo'i pehē he taimí ni: Neongo pe ko e hā e lahi ho'o tā le'o lahi e ngaahi fasi Kilisimasí pē ko e hā e lahi e kūkisi 'okú ke kai he Kilisimasí, he 'ikai pē ke ke ongo'i 'e koe e laumālie 'o e Kilisimasí.

Kapau ko koe 'eni, pe 'okú ke feinga ke a'usia e ongo fakasilisimasi ko iá 'o lahi ange he ta'u ni, hoko atu ho'o laukongá.

Na'e fakalea ia 'e Palesiteni Tēvita O. Makei (1873–1970) 'o fainngofua 'aupito: "Ko e Laumālie 'o e Kilisimasí 'a e laumālie 'o Kalaisí, 'a ia 'okú ne 'ai hotau lotó ke maamangia 'i he fe'ofa'aki mo e fekau ngāme'a'aki fakatokouá mo ue'i kitautolu ke fai ha ngaahi ngāue tokoni anga'ofa."¹ Na'e poupou ki ai 'a Poni L. 'Osikasoni, Palesiteni Lahi mālōlō 'o e Kau Finemuí: "Ko e founiga ke hiki hake ai e laumālie 'o e Kilisimasí ko e alanima atu 'i he anga'ofa kiate kinautolu 'oku tau feohí mo fai ha tokoni."²

'Oku hoko hono teuteu'i e ngaahi fu'u 'akaú mo foaki e ngaahi me'a'ofá ko ha ngaahi founiga ki hono fakafiefia'i e Kilisimasí, ka ko e kī ki hono ongo'i mo'oni e laumālie 'o e Kilisimasí ko e ngāue fakaetauhí ki he ni'ihi kehé. (Vakai'i e talanoa kimu'á, "Ko e Ngāue Fakaetauhí 'o Hangē ko ia Ne Fai 'e he Fakamo'uí," ke ako lahi ange fekau'aki mo e ngāue fakaetauhí.)

Mo ha ongoongo lelei! 'Oku lahi ha ngaahi founiga faka'ofo'ofa ke te ngāue fakaetauhí ai ki he ni'ihi kehé 'i he taimi Kilisimasí. 'Ahí'ahí'i ha ni'ihi 'o e ngaahi me'a ko 'ení, pea 'e vave 'aupito ho'o ongo'i e Laumālie mo ongo'i ofi ange ki he Fakamo'uí—'a e laumālie mo'oni 'o e Kilisimasí.

1. 'A 'ahi ki he kakai tuenoá.

Fakakaukau ki he ni'ihi 'okú ke 'ilo 'oku 'ikai hanau famili pē ngaahi kaungāme'a ke nau feohi he ngaahi 'aho fakafiefiá. Fakakaukau ke ke 'a'ahi ki ha taha toulekeleka pe ko ha taha ne toki hiki atu ki homou feitu'u. 'E ala mālohi fau ke te ala atu 'o toe tokonii mo ha taha 'oku tuenoa. Hangē ko ia ne fakamahino mai 'e Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, na'e "ngāue fakaetauhí 'a [Kalaisí] ki he 'tokotaha taki taha", 'aki 'Ene tokonii e kakaí.³ Te tau lava 'o fai 'a e me'a tatau.

2. 'Alu 'o fai ha ngaahi hiva.

'Okú ke 'ilo 'oku sai-'ia hotau palōfitá 'i he ngaahi hiva Kilisimasí? Neongo pe ko 'ete hiva'i e "fakaoli ha hiva fainngofua fekau'aki mo Sanitā" pe ko 'etau hiva'i 'i he loto 'apasía e ngaahi himi 'okú ke manako ai fekau'aki mo e Fakamo'uí, 'oku tui 'a Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni ko hono vahevahe 'o e hivá mo e ni'ihi kehé ko ha founiga faka'ofo'ofa ia ke "ongo'i mo'oni ai e laumālie totonu 'o e Kilisimasí."⁴

3. Vakavakai holo peá ke toki sio ki ho 'o telefoní.

'Oku 'ikai fie ma'u ia ke ke fa'o holo ho telefoní he kató 'i he 'ahó kakato, ka 'oku hoko ho'o 'i ai tonú mo nofo taha ho'o tokangá kiate kinautolu 'oku mou feohí ko ha founga lelei ke toe ongo'i ange ai e laumālie 'o e Kilisimasí.

Na'e pehē 'e Sisitā 'Osikasoni, "Oua te ke tali ho telefoní ke vakai pe ko e hā e me'a ho'o ngaahi kaungāme'a 'oku faí, ka ke kī'i tu'u, vakai holo, pea 'eke kiate koe, pe 'Kohai 'okú ne fie ma'u au he 'aho ní?" "Mahalo pē ko koe 'a e kī ke alanima atu pea liliu e mo'ui 'o ha'o maheni pe fai ha poupou ki ha kaungāme'a 'oku faingata'a'ia fakalongongo pē."⁵

4. Fai ha ngāue 'oku toe lahi angé.

'E lava nai 'e he fakamaau falé, to'otamá, pē fai ha ngāue 'oku toe lahi angé 'o tokoni'i mo'omi koe ke ke ongo'i e laumālie 'o e Kilisimasí? Kapau te ke fai ia 'aki e laumālie totonu, te ke ma'u ia! 'I he taimi 'okú ke fufulu ai pe fakamā'opo'opo ha me'a, fakakaukau ki he tokotaha 'okú ke ngāue tokoni ki aí. Fakakaukau ki he tu'unga 'e fakahounga'i ai ho fāmilí pe ngaahi kaungāme'a 'a e me'a ofa ho'o ngāue mālohi!

5. Foaki ha ngaahi me 'akai faka-Kilisimasi ma 'ama 'a pē!

'I he'etau lau ki he fanga fo'i kūkisi Kilisimasi na'a ke kai kimu'a, ko e hā 'oku 'ikai ke ke ngaohi ai e me'akai 'okú ke manako taha ai he taimi Kilisimasí? Mahalo 'oku totonu ke ke 'ahi'ah'i ha ni'ihi, ka ko e kī ki ho'o ongo'i 'o e laumālie ko 'eni 'o e Kilisimasí ko ho'o foaki atu ia.

6. Vahevahe ha vitiō faka-Kilisimasi.

Vahevahe ha pōpoaki Kilisimasi 'i he mītia fakasōialé. Vakai'i e Ngaahi Pōpoaki Kilisimasi 'a e Māmongá ki ha toe ngaahi fakakaukau. Mahalo te ke tāpuekina ai ha 'aho 'a ha taha 'i ho'o vahevahe e vitiō Kilisimasi 'a e Siasi 'i he Mormon.org. Te ke lava 'o 'ave ia ki ha'o kaungāme'a pē vahevahe (share) ia 'i ho'o pēsí.

7. Fakahoko fakapulipuli ia.

Ko e hā nai e lahi e ngāue tokoni te ke lava 'o fai ta'e 'ilo ki ai ha taha? Te ke lava 'o tuku ha sōpingi me'a-kai pē me'a'ofa 'i he ve'e matapā 'o ha taha, fakahū ha kii fakamatala anga'ofa ki ha kato 'o ha kote, tata sāvolo e sinoú, pe tafi e 'ū lau'i 'akaú—kae fakapapa'u'i 'oku 'ikai 'ilo ki ai ha taha! Manatu'i: ke lilo 'a ho'o foakí (vakai, Mātiu 6:4).

Ngāue Fakaetauhí 'i he Kilisimasi

'E lava ke 'omi 'e he takamokamo 'o e ngaahi maama Kilisimasi mo e polokalama fakafiefiá ha nēkeneka 'i he taimi Kilisimasi, ka 'i he taimi 'e fie ma'u ai e laumālie mo'oni 'o e Kilisimasi, ko e kií 'a e ngāue fakaetauhí.

Na'e pehē 'e 'Eletā Tieta F. 'Ukitofa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ke faka-langilangi'i mo'oni e hā'ele mai [a e 'Eikí] ki he māmaní, kuo pau ke tau

fai 'a ia na'á Ne faí mo alanima atu 'i he manava'ofa mo e 'ofa ki hotau kaungā fonongá." "Te tau lava 'o fai faka'aho ia, 'i he lea pea 'i he ngāue. Tuku ke hoko ia ko 'etau tukufakaholo Fakakilisimasi, neongo pe ko fē feitu'u 'oku tau 'i aí—ke tau toe angalelei ange, fa'a fakamolemole ange, si'i ange 'etau fai fakamāú, toe hounga'ia lahi ange, mo toe fie foaki ange 'etau koloá mo kinautolu 'oku fie ma'u tokoni."⁶ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. David O. McKay, *Gospel Ideals* (1953), 551.
2. Bonnie L. Oscarson, "Kilisimasi 'a e 'Ofa Faka-Kalaisi" (Fakataha Lotu Faka-Kilisimasi 'a e Kau Palesitenisi 'Uluakí, Tisema 7, 2014), broadcasts.Ids.org.
3. David A. Bednar's Facebook page, video posted on Jan. 22, 2017, facebook.com/lds.david.a.bednar/videos.
4. Russell M. Nelson, in "Christmas Memories from Prophets and Apostles," *New Era*, Dec. 2015, 10.
5. Bonnie L. Oscarson, "Ko e Ngaahi Fie Ma'u Hotau Tafa'akí," *Liahona*, Nōvema 2017, 26.
6. Dieter F. Uchtdorf, "Scatter Your Crumbs" (Fakataha Lotu Faka-Kilisimasi 'a e Kau Palesitenisi 'Uluakí, Tisema 3, 2017), broadcasts.Ids.org.

TĀNAKI ATU E NGAAHI ME‘AFOAKI ‘O E LAUMĀLIÉ KI HO‘O LISI KILISIMASÍ

Fai ‘e David Dickson

Ngaahi Makasini ‘o e Siasi

Na‘á ku fa‘a ngaahi ma‘u pē ha sanuisi siisi ifo mo‘oni. ‘I he vaha‘a ‘o e me‘a tokoni ifo ko iá mo ha ngaahi me‘atokoni kehe pē, na‘á ku feinga mālohi ke u mo‘ui mo longomo‘ui lolotonga ‘eku ngāue fakafafefakaú kae pehē ki he hoko atu ‘eku mo‘uí. Ka na‘á ku mali mo ma‘u ha fānau, pea na‘e kehe kotoa mo ‘enau ngaahi fie ma‘ú. Na‘e fie ma‘u leva ke toe lahi ange me‘a te u kukí.

Ka, ‘i he ngaahi efiafi ne totonu ke u kuki aí, na‘e faingata‘a ‘eku feinga ke kuki ha me‘atokoni fo‘ou. Ki ha taha ne

toki kamakamata pē, na‘e fa‘a si‘isi‘i hoku taimi he efiafi. Neongo na‘á ku loto ke kuki ha ngaahi me‘atokoni kehe-kehe, ka na‘e faingata‘a pē. Na‘e ‘ikai vave fe‘unga ‘eku kumi e ngaahi me‘a ke fai ‘aki e kukí, pē ne ‘ikai ma‘u ha konga ia ‘o e ngaahi me‘á. Ne lahi e ngaahi taimi ne u tuku ai ‘eku kukí kae fai e me‘a ne vave mo faingofuá.

Peá ne hokohoko atu pē ‘eku loto ke fakatupulaki e tafa‘aki ko iá. Na‘á ku pehē leva ke u fai ha me‘a na‘e te‘eki ai ke u fai. Na‘á ku lotua ha me‘afoaki fakalaumālie ‘aki hono hingoá.

Me 'afoaki 'e Taha, mo Lahi Hono 'Aongá

Na á ku lotua pau 'a e me'afoaki 'o e fokotu'utu'u leleí. 'Io, 'a e fokotu'utu'u leleí! Ne 'osi 'i ai ha kōpate 'o e ngaahi me'a fakaifo me'atokoní. Ne 'i ai foki mo ha toloa 'o e ngaahi me'a ngaahi me'akaí. Kae neongo e 'osi maau e ngaahi me'a ko iá, hangē ne kei lahi ange pē hoku taimi ki hono fakasio e ngaahi me'a ko iá 'i he'eku kukí.

'I he'eku lotua ta'etükua e me'afoaki ko 'ení, na'e kamata keu ma'u ha ngaahi fakakaukau pau. Ne 'i ai ha ki'i lau papa ne fakama'u ki he holisi na'e tuku ai e ngaahi me'a fakaifo me'akaí pea na'e tokoni lahi ia kiate au. Ne 'i ai mo ha lau papa makanito ne fakama'u mo ia ki he holisí 'o tuku ai e 'ū helé mo e ngaahi me'a ngaahi kai kehé. Ko ia mo ha ngaahi fakakaukau kehe, ne nau fai ha liliu lahi ki he'eku kukí 'i he taimi na'á ku faka'aonga'i ai iá. Fie ma'u ha lau'i 'akau (thyme)? Māsimā kālikí? *Efuefu kālikí?* 'E vave 'aupito 'eku fakasio'i atu iá!

Ka na'e hoko ha me'a fakaoli. Ne u toutou ma'u ha fanga ki'i fakakaukau ki ha ngaahi founiga iiki teu lava ai ke fokotu'utu'u fakalelei e ngaahi tafa'aki 'o 'eku mo'uí. Hangē ko 'ení, he 'ikai lava he'eku taua fō fungavaka tolú 'o 'ave hoku fāmilí ki he fonua 'o e tala'ofá, kae mahalo e hounga kia Nīfai 'a e founiga na'á ku langa ai iá—'o fakafou 'i he ngaahi ongo ne u ma'u kongokongá.

Kuo hanga 'e he me'afoaki 'o e fokotu'utu'u leleí 'o fakatupulaki 'eku mo'uí pea mo e mo'ui 'o hoku fāmilí 'o laka hake ia 'i ha me'a na'á ku mei feinga ke fai.

Pea na'e hoko kotoa ia koe'uhí na'á ku kole ia.

Lahi e Ngaahi Me 'afoakí, Tokosi 'i 'a e Kau Kolé

Na'e akonaki 'a e 'Apostolo ko Paulá fekau'aki mo ha ni'ihi 'o e ngaahi me'afoaki kehekehe te tau ala ma'u, hangē ko e tuí pē fakamo'uí (vakai, 1 Kolinitō 12:5–11). Pea na'á ne fakahinohino'i kinautolu ke "holi lahi ki he ngaahi foaki fungani lelefí" (1 Kolinitō 12:31).

Mahalo 'e faingata'a ke mahino kiate koe 'a e fakakaukau 'e lava ke hoko e holí ko ha me'a 'oku *sai*, ka 'i he tu'unga ko 'ení 'e ala pehē ia. 'Oku fakahinohino'i kitautolu ke tau vakai ki ha ni'ihi 'o e ngaahi me'afoaki fakalaumālie 'oku tau sio ai 'i he ni'ihi kehé pea ke tau kole ki he 'Otuá ke tāpuaki'i kitautolu 'aki 'a e me'afoaki tatau. 'Oku tau

fakatetu'a atu 'i he'etau fai iá 'e toe lelei ange 'etau tokoni ki he ni'ihi kehé mo langa e pule'anga 'o e 'Otuá (vakai, T&F 46:26–29).

'Oku lahi ha ngaahi me'afoaki—'o lahi hake 'i he ngaahi me'afoaki te ke ma'u 'i he folofolá. Ko e fa'a kātakí ko ha me'afoaki fakalaumālie ia. Tatau pē mo e loto hanga-mālié. Mo e loto to'á. Mo 'ete hoko ko ha tokotaha fakamelinó. Na'e ako 'a 'Eletā Leli R. Lōleni 'o e Kau Fitungofulú: "'Oku ou fakakaukau loto 'i ha ngaahi taimi 'e ni'ihi ki ha fu'u fale tauhi'anga koloa 'i hēvani, 'oku fonu 'i ha ngaahi me'afoaki fakalaumālie, 'oku 'atā ki he Kau Mā'oni'oni kotoa pē 'oku nau ma'u 'a e tui ke kole kinautolú. Ka ko e me'a pangó, 'oku 'ikai tokolahī e kau kolé, pea 'oku fonu ma'u pē 'a e fale tauhi'anga koloa ia."¹

Na'e fakamatala'i 'e 'Eletā Lōleni hano kaungāme'a na'e fakakaukau ke ne lotua e me'afoaki 'o e 'ofá. Na'á ne fakamatala'i 'ene a'usiá: "Na'á ne tohi 'o pehē: 'Na'á ku lotua pau 'i ha ngaahi māhina ke toe lahi ange 'eku 'ofá. . . . Na'e faka'au pē ke liliu 'eku fakakaukau fekau'aki mo e ni'ihi kehé. . . . Na'e 'ikai ngata pē 'i he'eku 'ofa 'i he kakai ne nau 'ākilotoa aú ka na'á ku fiefia mo kinautolu. Kimu'á, mahalo ne u feinga ke 'oua na'á ku fu'u ofi kiate kinautolu, ka 'oku ou mahu'inga'ia mo'oni 'i he tokotaha kotoa pē he taimí ni."²

Kuo Maau mo Tatali Mai Ho 'o Ngaahi Me 'afoakí

'Oku mahulu hake 'a e mahu'inga 'o e me'afoaki fakalaumālie 'i he ngaahi me'a fakatu'asinó! Ko hono mo'oni, ko e ngaahi me'afoaki *lelei tahá* ia. 'Oku fekau'i kitautolu 'e he folofolá, "Kumi fakamātoato ki he ngaahi me'afoaki lelei tahá" (T&F 46:8).

Neongo pē ko e hā e me'a 'okú ke 'amanaki atu ke fakaava 'i he pongipongi Kilisimasí, feinga ke ke fakakaukau-loto 'oku tatali mai foki mo e ngaahi "me'afoaki lelei tahá." Kuo 'osi "kofukofu" ia mo maau ke ne tāpuaki'i koe mo e ni'ihi 'oku mou feohí.

Ko ia ai, kole leva. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Larry R. Lawrence, "Why Not Ask?" (Brigham Young University–Idaho devotional, June 13, 2017), byui.edu/devotionalsandspeeches.
2. Larry R. Lawrence, "Why Not Ask?"

“Oku ‘ikai ke u taau ke ‘ofeina au ‘e he Fakamo‘uí. Te u ikuna‘i fēfē e ongo ko ‘ení pea fakatokanga‘i hoku mahu‘ingá?”

“Oku ‘i ai e ofa ‘a e
‘Otuá ma‘au ‘o tatau
ai pē pe ‘okú ke
taau ke ma‘u [ia] pe
‘ikai. ‘Oku ‘i ai ma‘u
pē ia.”

“I he‘etau fekumi
ki he‘etau Tamai
Hēvaní ‘i he loto
tāuma‘u mo faka-
mātoató mo e ako
folofola mo‘oní, ‘e
mālohi ange ai ‘etau
fakamo‘oní pea loloto
ange. Te tau ‘ilo e
‘ofa ‘a e ‘Otuá kiate
kitautolú.”

Palesiteni Thomas S. Monson
(1927-2018), “Oku ‘Ikai ‘Aupito
ke Tau Tuenoa,” *Liahona*, Nōvema
2013, 121.

Lotu ke ke Ongo‘i ‘a ‘Ene ‘Ofá

Ko e ngaahi foha
mo e ngaahi ‘ofefine
kotoa kitautolu ‘o ‘etau
Tamai Hēvaní. ‘Oku
ta‘e-fakangatangata ‘a ‘Ene ‘ofa ‘iate
kitautolú. Kapau ‘oku tau ongo‘i ‘oku
‘ikai ke tau fe‘unga mo ‘Ene ‘ofá, ‘oku
totonu leva ke tau lotu kiate Ia. Lotu
ke ke ongo‘i ‘a ‘Ene ‘ofá. Lotu ke ke
ongo‘i ‘okú ke fe‘unga mo ‘Ene ‘ofa
‘iate koé pea ke ke lava ‘o vakai kiate
koe ‘o hangē ko ‘Ene ‘afio‘i koé. ‘I
He‘ene taimí mo ‘Ene founzá, te Ne
tali ma‘u pē ‘etau ngaahi lotú mo ha
fakapapau ‘o ‘Ene ‘ofa haohaoá. Kuo
hoko ma‘u pē ‘eku lotua ‘Ene ‘ofá ke
ne hiki hake au, ‘i he taimi ‘oku ou
ongo‘i ai ‘oku ou li‘ekina pe tuenoá.
Julia M., ta‘u 16, Virginia, USA

‘Unu ke Ofi ki he Fakamo‘uí

Ne mau tokī fai ha alēlea
‘i he‘emau kalasi teu-
teu ngāue fakafaifekaú
fekau‘aki mo e founzá
ke ‘ā ai homau matá ‘o ‘ilo e ‘ofa ‘a
e ‘Otuá kiate kimaautolú. Ne mau
talanoa‘i ha ngaahi me‘a kehekehe
te mau lava ‘o fai ke mau toe ongo‘i
ange ai homau mahu‘ingá; ne kau he
ngaahi me‘a ko ‘ení ‘a e ngāue tokoni
ki ho kaungā apí, lotua ha tokoni ‘i he
ngaahi me‘a ‘oku mahu‘inga kiate koé,
lau e folofolá, pea hoko ko ha fai-
fekau. ‘Oku fakataumu‘a e ngaahi me‘a
ko ‘ení ke ne ‘omi kitautolu ke tau toe
ofi ange kia Sisū Kalaisi mo tokoni‘i
kitautolu ke tau vakai ki he tu‘unga te
tau lava ai ‘o hangē pē ko Iá.
Santiago Z., ta‘u 17, Arizona, USA

Tauhi 'a e Ngaahi Fekaú

'Oku ou ongo'i i he taimi 'e ni'ihi 'oku 'ikai ke u taau ke 'ofeina au 'e he Fakamo'uí he 'oku 'ikai ke u talangofua kakato ki he ngaahi fekau 'a e 'Eikí. Te u lava ke ikuna'i e ngaahi ongo ko 'ení 'aki 'eku fakatomala, pea tokoni mai e pīsope 'i ha ngaahi taimi 'aki 'ene ako'i au 'oku 'ofa 'a e 'Eikí ki He'ene fānaú kotoa.

Jacques D., ta'u 15, Abidjan, Ivory Coast

Ko e Kií 'a e Fakatomalá

'Oku tau faiangahala kotoa, pea koe'uhí ko ia, mahalo te tau ongo'i ta'efe'unga mo e 'ofa 'a e Fakamo'uí. Ka na'a Ne foaki 'Ene mo'uí ma'atautolu—Na'a Ne feilau-lau ma'atautolu. Na'e fai 'a e ngāue ta'esiokita ko iá koe'uhí ko e 'ofá. Ko e me'a pē 'oku fie ma'u ke tau fai ke tau ongo'i fe'unga ai mo 'Ene 'ofá, ko 'etau ngāue 'aki 'a e mālohi 'o 'Ene Fakaleleí 'i ha'atau fakatomala mei he'etau ngaahi angahalá. 'Oku hoko 'a e fakatomalá ko e kī ki hono 'ilo'i hotau mahu'ingá pea mo e 'ofa 'a e Fakamo'uí.

Sister Custan, ta'u 23, Philippines Cebu Mission

'Ofa he Ni'ihi Kehé

Ko e founa 'e taha ke tau 'ilo ai hotau mahu'ingá ko 'etau 'ilo'i e mahu'inga 'o e ni'ihi 'oku tau feohí. 'E tokoni'i kitautolu he tuku taha 'etau tokangá ki he ni'ihi kehé ke tau ongo'i fiefia 'iate kitautolu koe'uhí he 'oku tau langaki hake ai e ni'ihi kehé. 'Oku tau fakatou ikuna ai! 'I he'eku faingata'a'ia 'i he loto-falala pē kiate aú, ne u fili ai ke u ngāue tokoni ki ha taha 'oku fie ma'u 'eku tokoní. Na'a ku fai ha lea lelei ki ha tokotaha na'e faingata'a'ia 'i he 'aho kotoa pē 'i ha māhina kakato 'e taha. Ne tokoni'i au 'e he tuku taha 'eku tokangá ki he ni'ihi kehé ke u ongo'i taau mo fie ma'u ai. 'I he taimi 'oku tau feinga ai ke ako'i e ni'ihi kehé fekau'aki mo honau tu'ungá, 'e toe faingofua ange 'etau vakai ki he lahi e 'ofa 'a e 'Otuá kiate kitautolú. 'I he'etau tokoni ke ongo'i 'e he ni'ihi kehé 'oku nau taau ke 'ofa'i kinautolú, 'e tokoni ia ke tau ongo'i 'oku tau taau foki ke 'ofa'i kitautolu.

Jayme W., ta'u 15, Minnesota, USA

'Oku fakataumu'a 'a e ngaahi talí ko ha tokoni mo ha fakakaukau, ka 'oku 'ikai ko hano fakahaa'i 'o ha tokāteline 'o e Siasí.

Ko e Hā Ho'o Fakakaukaú?

"'E founa fēfē nai ha'aku fili ke u ngāue fakafaifekau?"

Kuó u fakatomala, ka 'oku ou kei ongo'i halaia pē. Te u ma'u fēfē 'a e nongá?

Koe'uhí ko e Fakalelei ta'efakangatangata 'a Sisū Kalaisí, 'e lava ke mole faka'aufuli 'a ho'o ongo'i halaiá 'o kapau te ke fakatomala kakato. Ka 'oku kei ongo'i 'e he kakai he ngaahi taimi 'e ni'ihi ha ngaahi ongo halaia 'i he'enau manatu'i 'enau ngaahi angahalá neongo na'a nau 'osi fakatomala.

'E lava ke lelei e ongo'i halaiá pē "mamahi 'oku tāu mo e 'Otuá" (2 Kolinitō 7:10). Te ne fakatefito 'etau ngaahi fakakaukaú 'ia Sisū Kalaisí mo tataki kitautolu ki he fakatomala mo e liliu mo'oní. 'I he tafā'aki 'e tahá, 'oku hanga 'e he ongo'i maá 'o fakatefito 'etau fakakaukaú 'iate kitautolu mo ta'ofi 'etau fakalakalaká.

'Oku hanga 'e he Tohi 'a Molomoná 'o 'omi ha ngaahi sīpinga 'o e founa te tau lava ai ke fakatomala mo fiefia 'i he nonga 'a Sisū Kalaisí:

- Na'e hanga 'e he manatu 'a 'Āmoni ki he'ene ngaahi angahala 'i he kuohillí 'o 'ai ia ke ne ma'u ha loto fakafeta'i ki he Fakamo'uí mo 'Ene 'alo'ofá, mo 'omi kiate ia 'a e fiefiá kae 'ikai ko e mamahí (vakai, 'Alamā 26:17-20).¹
- Hili e "nofo 'i [he] 'atamai ['o 'Ālamaá] e fakakaukau" fekau'aki mo Sisū Kalaisí mo 'Ene Fakaleleí, ne "ikai ke toe tautea'i [hono] lotó 'i [he'e]ne manatu ki [he'e]ne ngaahi angahala" ('Alamā 36:17-19). Neongo na'a ne kei manatu'i pē ia, ka na'e 'ikai ke ne toe ongo'i mamahi koe'uhí ko ia.²

MA'U ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Richard G. Scott, "Peace of Conscience and Peace of Mind," *Liahona*, Nōvema 2004, 18.
2. Vakai, Dieter F. Uchtdorf, "Point of Safe Return," *Liahona*, Mē 2007, 101.

'Omai ho'o talí, pea kapau te ke loto ki ai, 'omi mo ha la'i tā 'ata lelei kimú'a he 'aho 15 'o Sanuali, 2019, ki he liahona.lds.org (lomi'i 'a e "Submit an Article or Feedback").

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Ko e
**‘ALO‘I ‘OE
FAKAMO‘UÍ**
‘a e me ‘a ‘ofa

**NA‘Á NE ‘AI
KE MALAVA**

ai ‘e he Tamaí ‘o foaki ma‘atautolu
‘a e “melinó ‘i māmani pea mo e mo‘ui
ta‘engata ‘i he maama ka hoko maí”
[T&F 59:23].

Palesiteni Henry B. Eyring,
Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisi ‘Uluaki, “Ngaahi Me‘a‘ofa ‘o e Melinó”
(Fakataha Lotu Kilisimasí ‘a e Kau Palesitenisi ‘Uluaki, Tisema 4, 2016)

KAU MAI KI HE **KAU TAKI 'A E 'EIKÍ KE** TOKONI KI HONO TĀNAKI FAKATAHA 'O 'ISILELÍ.

'Oku ou fakaafe'i atu kimoutolu ke mou
fai ia 'aki hano fakahoko . . . ha **ngaahi me'a 'e nima** te ne
liliu kimoutolu mo tokoni ki hono liliu 'o e māmaní. . . .

1. TA'OFI HONO NGĀUE 'AKI 'O E **MĪTIA FAKASŌ-SIALÉ** 'I HA 'AHO 'E FITU.

3. NOFO MA'U 'I HE **HALA 'O E FUAKAVÁ**.

2. **FEILAULAU'I FAKAIKE HO TAIMÍ KI HE 'EIKÍ.**

4. **LOTU FAKA-'AHO KE MALAVA 'O MA'U 'A E NGAAHİ TĀPUAKI 'O E ONGO-ONGOLEI.**

5. KE KE HĀ MAKEHE. HOKO 'O MAKEHE. **HOKO KO HA MAAMA.**

Me'a'ofa Kilisimasi 'a Kalí

Fai 'e Juliann Tenney Doman

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Ko e taimi 'oku 'i ai ai ha ngāue ke fai, fai ia 'i he founiga malimali. Fai 'o lahi hake 'i he me'a 'oku kole atū pea fai 'o lahi ange" (Children's Songbook, 167).

Na'e tetetete 'a Ka'ala 'i he'ene teke 'ene pasikalá 'i he havilí. Na'a ne fakakaukau 'o pehē "Oku 'ikai ke u fa'a tatali ke u a'u ki 'api ki he māfaná". "Pea 'oku 'ikai ke u fa'a tatali ke fakaava e ngaahi me'a'ofa Kilisimasi!"

Na'e toe vave ange 'ene 'ā 'i he pongipongi ko iá ke tufa e nusipepá. 'I he'ene teke hake 'ene pasikalá he fo'i hake ke foki ki 'apí, na'a ne fakakaukau ki he sinamoni Kilisimasi 'a 'ene Mamí. 'E ifo 'aupito ia ki he kaí. Hangē na'a ne 'osi 'ahi'ahi'i atu pē 'e ia e ifo 'o e kilimí.

Kilimi! Na'e fakatoupi'koi 'a Kali. Kuo ngalo 'iate ia ke tatau e pulú mo e ngaahi ngāue kehe na'e fie ma'u ke ne faí. Neongo ko e 'aho Kilisimasi.

Na'e tau 'e Kali 'ene pasikalá 'i he toumu'a honau falé. Na'a na fe'auhi mo hono tokouá pe ko hai 'e 'uluaki 'osi 'ene tufa nusipepá. Na'e 'ikai ke ne fakatokanga'i 'a e pasikala hono tokouá, ko ia ai na'e mālohi 'a Kali.

Ko e me'a pango pē he'ene mālohi, kuo pau 'eni ke tali ki hono tokouá ke toki fakaava fakataha 'ena 'ū me'a'ofá. Pea te na toe foki leva ki tu'a 'o toe hoko atu 'ena ngāuē. Na'e faka'amu 'a Kali ke nofo pē 'i loto 'o fakafiefia he Kilisimasi.

Na'e fakakaukau 'a Kali, "Te u fakakakato 'e au 'eku ngāuē he taimi ni" "Pea he 'ikai leva ke toe fie ma'u ke u foki ki he tu'a ki he momokó." Na'a ne fakavavevave leva ki he fale tauhi'anga monumanú.

'I he'ene to'omai e kané pea tangutu hifo ke tatau e pulú, na'e vakavakai holo 'a Kali. Na'e kei fie ma'u ke fakahoko mo ha ngaahi ngāue kehé. Fakafokifá kuó ne ma'u ha fo'i fakakaukau. Kapau te ne fai kotoa e ngāuē, te ne faka'ohovale'i hono fāmilí pea te nau fakafiefia fakataha leva e Kilisimasi 'i he pongopongi ko iá. 'E hoko ia ko e me'a'ofa Kilisimasi lelei tahá!

Na'e fakavavevave 'a Kali 'o tatau e pulú. Na'a ne fakamaau leva 'a e fale tauhi'anga monumanú, fafanga e fanga moá pea tānaki e ngaahi fua'i moá. Na'a ne malimali 'i he'ene fakakaukau atu ki he 'ohovale hono fāmilí.

Na'e foki atu 'a Kali ki loto fale. Na'a ne ki'i fakasioso atu 'i he matapaá pe kuo kakato e fāmilí ai. Peá ne moulu atu ki peito. Na'e toki 'osi pē 'ene fa'o 'a e hu'a-kaú mo e fua'i moá ki he 'aisí mo e hū mai 'a e Fine'eikí.

Na'e fā'ofua ange 'ene Mamí mo pehē ange, "Ō 'io, sai kuó ke a'u mai ki 'apí ni". "Ne kamata ke mau fifili pe ko fē koe."

Na'e tokoni ange 'ene fa'eé ke vete hono koté. 'I he sio mai e toenga 'o e fānaú kiate iá, ne nau kaila, "Ko Kali 'eni! Tau fakaava 'etau ngaahi me'a'ofá!" Na'a nau nofo takatakai he fu'u 'akau Kilisimasi mo tali ke tufa 'e Teti e me'a'ofá. Na'e manako 'a Kali ke siofi e vahevahe e tokotaha kotoa 'enau ngaahi me'a'ofá.

Na'e talaange leva 'e he tangata'eikí. "Sai" "Ko e taimi leva 'eni ke fai ai 'etau ngaahi ngāuē. Ka kimu'a iá, mahalo 'oku sai ke tau inu mo kai sinamoni"

Na'e lue atu e tangata'eikí ki peito 'o fakaava e 'aisí. Na'a ne tu'u 'o toe sio fakamama'o.

'O pehē mai 'e Teti. "Pea mou sio mai ā ki hē!" "Kuo fonu e sioki hu'akaú, pea kuo 'osi 'omi mo e fua'i moá! Ko hai ia na'a ne fai iá?"

Na'e foki mai 'a Teti ki loto fale. Na'e feinga mālohi 'a Kali ke fakapuliki 'ene malimalí.

Na'e lea mai e tangata'eikí mo ne malimali pē. "Kali, 'okú ke 'ilo ha me'a fekau'aki mo 'eni? Hangē kuo 'osi fai 'etau ngāuē 'a tautolu."

Na'e kaila 'a Kali. "Ke mou ma'u ha Kilisimasi Fiefia!"

Na'e fā'ofua 'a Teti kia Kali. "Mālo 'aupito foha. Ko e fakakaukau lelei ia kuó ke faí. Mahalo pē ko 'etau Kilisimasi lelei tahá 'eni!"

Na'e malimali pē 'a Kali. Na'a ne 'osi 'ilo ko 'ene Kilisimasi lelei tahá ia. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i Kololato, USA.

Keiti mo Kuinisi

Fai 'e Evan Valentine mo Marissa Widdison

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Oku 'ofa ma'u ai pē 'a e kāinga mo'oni"
(Ngaahi Lea Fakatātā 17:17).

Na'e manako 'a Keiti he hivá. Na'á ne manako he hulohulá. Ka na'á ne sai-ia taha he ngaahi 'aho Sāpaté. Ko e taimi ia 'okú ne fetaulaki ai mo hono kaungā-me'a ko Kuinisií.

Na'e faingata'a'ia fakaesino 'a Keiti. Na'á ne fa'a puputu'u he taimi 'e ni'ihi 'i he lotú 'o 'ikai 'ilo e me'a ke faí. Ka na'á ne 'ilo ne 'i ai 'a Kuinisi ke tokoni'i ia.

Ne fa'a puke 'e Kuinisi e nima 'o Keití pea lue mo ia ki he Palaimelí. Na'e ongo'i faikehe 'a Keiti lolotonga e taimi fe'inasi-'akí, peá ne fā'ofua ki ai 'a Kuinisi. Na'e tokoni ma'u pē ia ke fakanonga 'a Keiti. Hili e taimi fe'inasi'akí, ne tokoni 'a Kuinisi kia Keiti ke kumi 'ene kalasí. Na'e 'ofa 'a Keiti 'ia Kuinisi.

Ne 'ilo 'e Keiti 'i ha 'aho 'e taha ha me'a fakamamahi na'e hoko ki he fāmili 'o Kuinisií. Ne mālōlō e tuonga'ane lahi 'o Kuinisi ko Kolí! Na'e 'ilo 'e Keiti 'e lotomamahi hono kaungāme'a. Na'á ne 'ilo ne 'ofa lahi 'a Kuinisi 'i hono tuonga'ane lahi.

Na'e talaange 'e he fine'eiki 'a Keití 'e ō e kakaí ki he 'api siasí ke fakahaa'i 'oku 'ofa'i lahi e fāmili 'o Kuinií. Pea 'e fai leva e me'a faka'eiki 'o Kolí 'apongipongi.

"Te ke fie 'alu nai mo au mo Teti ki he 'api siasí 'a pō?" Ko e 'eke ange ia 'e Mami kia Keití.

Na'e kamokamo pē 'a Keiti. Na'á ne loto ke talange kia Kuinisi 'okú ne 'ofa 'iate ia!

Na'e tokoni 'ene fine'eikí ke fakatui ha vala lelei 'o Keiti. Pea nau faka'uli leva ki he lotú.

'I he'enaú a'u ki aí, na'e vakai atu 'a Keiti ki ha kakai tokolahi. Na'á ne 'ilo ha ni'ihi 'o kinautolu mei he lotú. Na'á ne sio atu ki he'ene pīsopé. Na'á ne sio atu ki he'ene faiako Palaimelí. Ka na'e 'ikai ke ne sio ki hono kaungāme'a.

"Mami, ko fē 'a Kuinisi?" Ko e 'eke ange ia 'e Keití.
Na'e 'ikai 'ilo ia 'e Mami.

"Fefē ke ta 'eke ki ha taha?" Ko e tali ange ia 'ene Mami.

Ne 'ikai ke fu'u saifia 'a Keiti ke pō talanoa mo ha kakai tokolahí. Ka 'i he pōní na'e fie ma'u ke ne kumi 'a Kuinisi. Na'e ongo'i loto to'a 'a Keiti. Na'á ne lue atu ki he pīsopé.

"Oku lotomamahi 'a Kuinisi. 'Oku ou fie ma'u ke u kumi 'a Kuinisi!" ko 'ene leá ange ia.

Na'e malimali 'a e pīsopé mo puke e nima 'o Keití.
"Ta 'alu 'o kumi 'a Kuinisi."

Na'e lue takai fakataha 'a e pīsopé, Mami, mo Keiti 'i he fale lotú. Na'e faifai pea nau ma'u ia! Na'e tangutu 'a Kuinisi 'i ha ki'i tuliki. Na'á ne fotu loto mamahi lahi 'aupito.

Na'e lue atu 'a Keiti ki hono kaungāme'á 'o fā'ofua kiate ia. Na'á ne fakakaukau ki he 'ofa 'a Kuinisi ki hono tuonga'ané.

"Oku sai pē ia, Kuinisi. 'E tokanga'i lelei 'e Sisū ia 'a Koli," ko e lea ange ia 'a Keiti. Na'á ne amoamo fakalelei e 'ulu 'o Kuinisi, mo faka-papau'i 'okú ne fai fakalelei ia.

Na'e kamata ke tangi 'a Kuinisi. Na'e toe mālohi ange hono kuku ia 'e Keiti.

Ne talaange 'e Keiti, "Oku sai pē." 'E tokanga'i lelei 'e Sisū 'a Koli."

Na'e hokohoko atu pē 'ene tangí. Na'e 'ikai tuku ai e fā'ofua 'a Keiti ki hono kaungāme'á. Hili ha taimi si'i mei ai, na'e kamata ke nonga hifo 'a Kuinisi. Na'á ne kei mihihi pē, ka na'e 'ikai ke toe fu'u tangi. Na'á ne sio hake kia Keiti.

Na'á ne pehē ange, "Keiti, Mālō 'aupito."

"Okú ke mo'oni. 'E tokanga'i lelei 'e Sisū hoku tuonga'ané."

Na'e fiefia 'a Keiti 'i he'ene malava ke tokoni'i hono kaungāme'á ke ongo'i nongá. Na'á ne 'ofa 'ia Kuinisi! ■
'Oku nofo 'a e ongo fa'u tohí 'i Iutā, USA.

NGAAHI KAUNGĀME'A 'OKU FAINGATA'A'IA FAKAESINÓ

'Oku 'i ai ha ngaahi faingata'a'ia fakaesino 'okú ne 'ai e sinó ke faingata'a 'ene ngāué. 'Oku 'i ai ha ngaahi faingata'a'ia fakaesino kehe 'okú ne 'ai e 'atamaí ke faingata'a 'ene ngāué. 'Oku 'i ai ha kakai 'oku nau faingata'a'ia fakaesino 'okú ne ueseia e 'atamaí mo e sinó fakatou'osi. Neongo pe ko e hā pē, 'oku mahu'inga e fānau kotoa pē mo 'ofa'i 'e he 'Otuá.

Kapau te ke fetaulaki mo ha taha 'oku faingata'a'ia fakaesino:

'Oua 'e...

Siofi, tuhu ki ai, pe fafana fekau'aki mo kinautolu.
Tukunoa'i kinautolú.
Faka'aluma'i kinautolú.
Ui 'aki kinautolu ha ngaahi hingoa fakaolí.

Fai 'eni...

Fakafe'iloaki kiate kinautolu mo angalelei.
Fai ha fehu'i 'i ha founiga anga 'ofa.
Kau mo ia 'o kapau 'e angakovi ha taha kiate kinautolu.
Manatu'i ko e fānau kinautolu 'a e 'Otuá,
'o hangē pe ko koé!

Ko e Loto ‘Apasiá Ko e ‘Ofa

Fai 'e Luaiou W., ta'u 10, Victoria, Australia

Na'e kole mai he'eku faiakó ke u lau ki he fānau akó, kau faiakó mo e ngaahi mātu'a ha maau na'a ku fa'u lolotonga e fakataha homau 'apiakó. Na'a ku fu'u fiefia lahi, peá u talaange, "Io!" Ka na'a ku fu'u ongo'i manavasi'i foki.

Na'e tā vave hoku mafú 'i he'eku tangutu mei he funga siteisí 'o teuteu ke lau 'eku māú. Na'a ku ongo'i manavasi'i 'i hono vahevahe ha me'a na'a ku tohi 'i he ha'oha'onga 'o ha kakai tokolahi.

Pea ne u ma'u ha fakakaukau. Na'a ku fakakaukau ki he founга ne mau lau fakataha ai mo hoku fāmilí 'a e Tohi 'a Molomoná 'i he pongipongí kimu'a pea fai e akó. Na'e 'ai au 'e he fakakaukau ki hono lau e folofolá mo hoku fāmilí ke u fakakaukau ai ki he Tamai Hēvaní. Na'a ku fakakaukau ki He'ene 'ofa 'iate aú. Na'a ku ongo'i fiemālie pea 'ikai ke u toe ongo'i tuenoa. Na'e 'ikai ke

toe tā vave hoku mafú, pea na'a ku ongo'i loto 'apasia.

'I he *Tohi Hiva 'a e Fānaú* 'i he peesi 12, 'oku hā 'i he fakaleá,

*'Apasia 'ikai ko e nofo ma'u
ka ko e manatua e Tamaí
Ongo'i tu'unga he ngaahi tāpuakí
'Apasia he ko e 'ofá ia.
Hā 'i he'eku ngāue mo e leá
Mahino hala ke fouá
'Apasia pea mahino 'oku
Ofi e Tamai mo Sīsū.*

'Oku ou hounga'ia ko 'eku ongo'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'i he taimi na'a ku ongo'i manavasi'i ai 'i he fakataha e akó. Pea 'oku hounga kiate au 'eku 'ilo 'okú Ne 'ofa lahi 'iate aú.

'Oku ou 'ilo te u lava 'o fili ke u loto 'apasia mo fakakaukau ki he 'Otuá 'i he taimi 'oku ou 'i he ngaahi tūkunga faingata'aí aí. ■

**Eletá Adilson de
Paula Parrella**

‘O e Kau Fitungofulú

Fakahaofi meí he Pelepelá

“Fakahā e ‘ofā, tokoni‘i ha taha” (Tohi Hiva ‘a e Fānaú, 42).

Na‘e nofo homau fāmilí ‘i São Paulo, Brazil. Na‘e ‘i ai ha ‘ulutongo ‘i he tafa‘aki ‘e taha homau halá. ‘Oku ‘i ai ha ngaahi vaitafe ‘oku tafe atu ‘i he ‘ulutongó. ‘Oku pelepele ‘aupito e kelekelé.

‘Oku langa ‘e ha kakai tokolahi honau ngaahi falé ‘i he pelepelá ko iá. Ne nau tuku ha ngaahi fu‘u kupu‘i ‘akau ‘i he pelepelá. Pea langa leva honau falé ‘i ‘olunga ai. Ka ‘i he taimi na‘e ‘uha aí, na‘e hake e vaitafé. Na‘e hū e vai ki honau ngaahi falé. Pea ne ‘ikai leva ha feitu‘u ke mohe ai e kakaí ‘i he po‘ulí.

‘I he taimi na‘e hoko ai iá, na‘e fakaafe‘i leva kinautolu ‘e he‘eku tangata‘eikí ki homau ‘apí. ‘I he taimi ‘e ní‘ihia‘e a‘u pē ‘o toko 15 e kakaí! Na‘á ne ‘omi ia ki homau loto falé pea ‘oange mo honau kafu. Na‘e ngaahi leva ‘e he‘eku fine‘eikí ha me‘a ke nau kai. Pea nau mohe leva ‘i homau ‘apí ‘o a‘u ki he ‘aho hokó.

Na‘e tu‘o tolu pē fā nai ‘ene hoko iá. ‘Oku ou manatu

ki he‘eku fakakaukau ‘o pehē, “‘Oku ‘ikai tokolahi ha ní‘ihia te nau tokoni‘i ha kakai sola ki honau ‘apí.” Na‘e hanga ‘e he‘emau tamaí ‘o ‘omi ha kakai na‘e ‘ikai ke mau fu‘u maheni ke nau mohe ‘i homau falé! Ka na‘á ku fakakaukau ‘o pehē, “‘Oku ‘ikai ha toe fietu‘u ke nau ō ki ai.”

Na‘e fai ma‘u pē ‘e he‘eku mātu‘á ha me‘a ke tokoni‘i ai e kakaí. Ka na‘e mahulu hake ‘ena ngāué ‘i he tokoni mo e foakí. Na‘á na fakahaia‘i ‘ena ‘ofá ki homau kaungā‘apí, ‘o tatau ai pē kapau na‘e ‘ikai ke mau maheni lelei mo homau kaungā‘apí.

‘Oku totonu ke tau ala atu ki he kakai ‘oku fie ma‘u tokoni. ‘Oku totonu ke tau tokoni ‘i he lahi taha te tau lavá. ‘Oku ‘ikai totonu ke fakangatangata e me‘a ‘oku tau fai ke tokoni‘i e kakaí. Te tau lava ‘o foaki ha nofo‘anga mo ha ngaahi tokoni kehe. Te tau lava ke vahevahé mo hotau taimí. Te tau lava ke vahevahé ‘etau ‘ilo fekau‘aki mo ‘etau Tamai Hēvaní pea mo Sīsū Kalaisi, kae tautaufitio ‘i he fa‘ahita‘u Kilisimasí. ■

TĀ FAKATĀAA'E AUBREY BLACKHAM

“‘Oku mo’ui ‘a Sīsū Kalaisi pea ko e Fakamo’ui mo e Huhu’i la ‘o māmaní.
Kuó Ne fakahā mai ‘a e hala ki he fiefia mo’oni.”

Fai’e ‘Eletā Quentin L. Cook

‘O e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá

“*Oku Tau Muimui ‘ia Sīsū Kalaisi*,” Liahona, Mē 2010, 86.

KO 'ETAU PĒSÍ

FĀNAŪ

Na'a ku fiefia lahi ke u papitaiso mo fakama'u ko e mēmipa 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisí. 'E hoko e Laumālie Mā'oni'oni ko hoku takaua faivelenga 'o kapau te u mo'ui ma'a mo tauhi e ngaahi fekaú. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'ui e 'Otuá, 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu, 'oku mo'oni 'a e Siasi, pea 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná.

Juan O., ta'u 8, Cali, Colombia

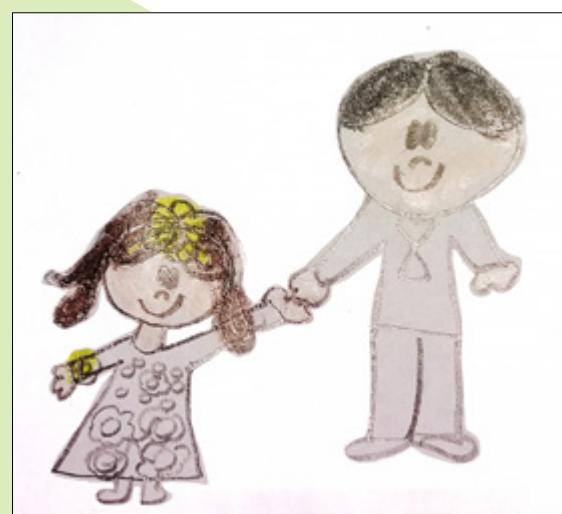
"'Oku ou sai'ia 'i he palani 'a e Tamai Hēvaní," fai 'e Irreantum D. mo e "'Oku ou loto ke vahevahé mo e tokotaha kotoa pē," fai 'e Verlann T., Luzon, Philippines

"Ko e Kau Faifekau 'a e 'Eikí," Emilio A., ta'u 9, Formosa, Argentina

'Oku makehe 'a e 'aho fā'ele'i kotoa pē, kae talu 'eku kei si'i mo 'eku teuteu ki hoku papitaisó. 'Oku ou fiefia 'eni he taimí ni he kuó u papitaiso. 'Oku ou 'ilo 'oku fiefia mai 'a e Tamai Hēvaní mo 'ofa 'iate au.

Danna M., ta'u 9, Chimaltenango, Guatemala

Ongo Tautehina ‘Okú na Fakamaama ‘a e Māmaní

1

Seiteni: Ko ha Hiva Kilisimasi

Na‘e fakafaiva i ‘e he‘emau kalasi‘
he akó e alo‘i o Sisuú pea ne
u tā ai e pianó he polokalamá
kotoa. Na‘á ku ako‘i ‘a e tokotaha
kotoa ke nau hiva ‘a e “O Holy
Night.”

2

Seiteni: Ko Hono Ako‘i e Ngaahi Kaungā‘apí

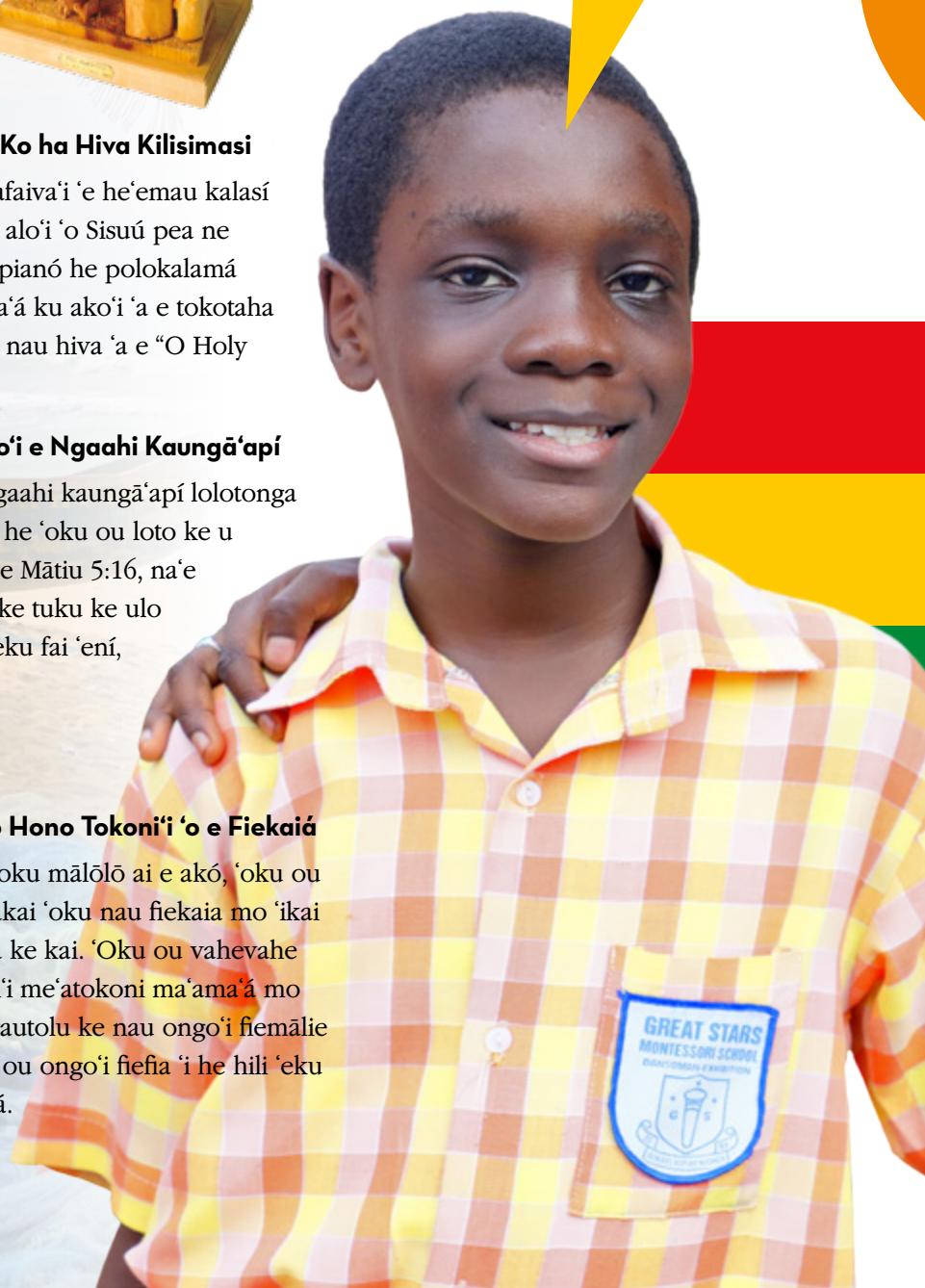
‘Oku ou ako‘i hoku ngaahi kaungā‘apí lolotonga
‘emau va‘ingá koe‘uhí he ‘oku ou loto ke u
tokoni‘i kinautolu. I he Mātiu 5:16, na‘e
ako‘i kitautolu ‘e Sisū ke tuku ke ulo
atu ‘etau māmá. I he‘eku fai ‘ení,
‘oku ou ongo‘i fiefia.

3

Hūpeti: Ko Hono Tokoni‘i ‘o e Fiekaiá

I he taimi ‘oku mālōlō ai e akó, ‘oku ou
sio ki ha kakai ‘oku nau fiekaia mo ‘ikai
hanau me‘a ke kai. ‘Oku ou vahevahé
leva ‘eku ki‘i me‘atokoni ma‘ama‘á mo
tokoni‘i kinautolu ke nau ongo‘i fiemalie
ange. ‘Oku ou ongo‘i fiefia ‘i he hili ‘eku
vahevahé iá.

Mālo e lelei!
Ko Hēpeti mo
Seiteni kimaua.

4

Hūpeti: Ko Hono Tā e 'Ōkaní

'Oku ou tā 'a e 'ōkaní 'i he lotú ke hiva ki ai e kau mēmipá. 'Oku ou ongo'i fiefia 'i he'eku fai iá.

5

Tuku Ketau Fakamāma'i 'a e Māmaní

'Oku hā 'i he folofolá ko Sīsū 'a e Maama mo e Mo'ui ki he māmaní. Ko ia ai tuku ke tau fakamāma'i 'a e māmaní!

Fakamālō Atu 'i ho'o omai Ho'o Fetu'u ki he Liahona!

Kuó ke fakafonu homau langí 'i he ta'ú ni 'aki ha ngaahi fetu'u mo ha ngaahi talanoa 'e lauiafe 'o ho'o ngāue tokoni anga'ofá. Kuó ke tuku mo'oni ke ulo atu ho'o māmá.

Ko Siona mo e Tofua'á

Fai 'e Kim Webb Reid

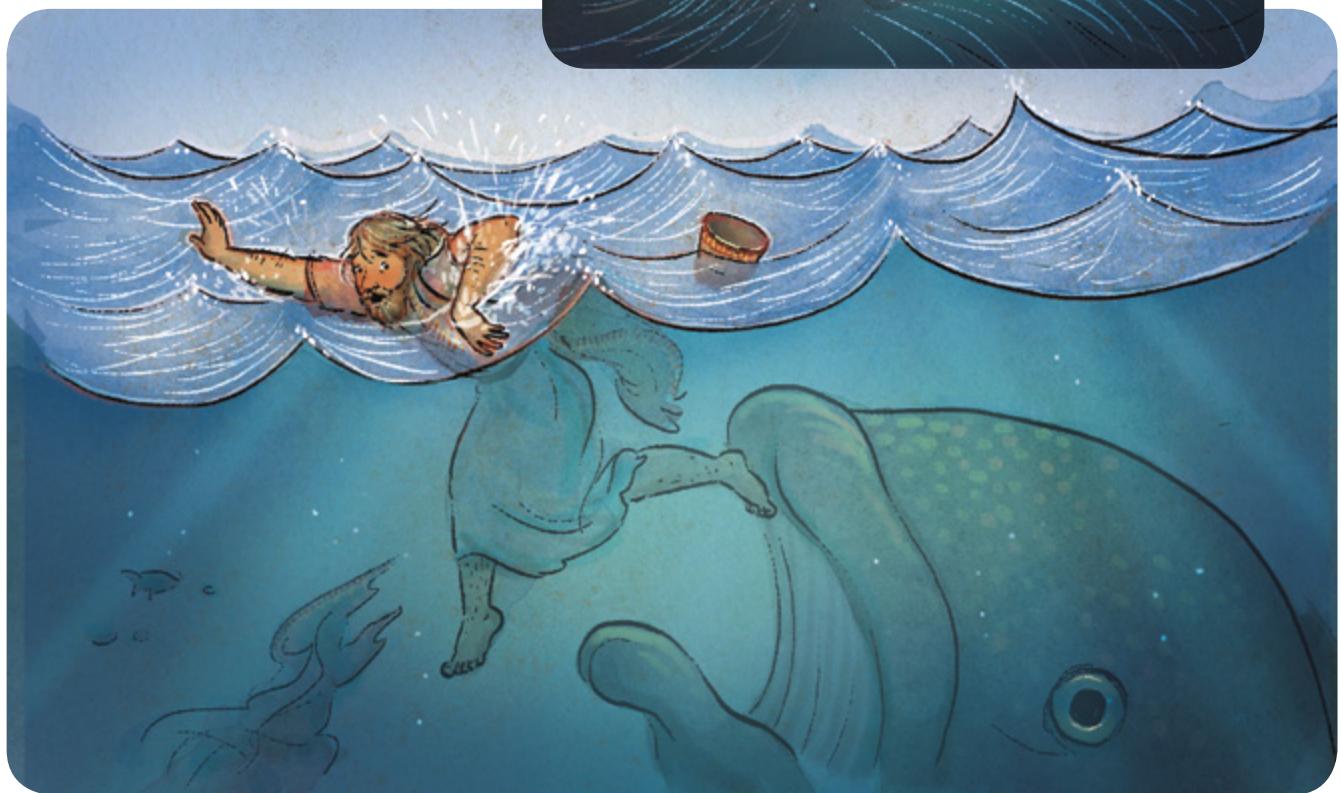

Na'e folofola 'a e 'Otuá kia Siona ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Na'e totonu ke ne 'alu ki he kolo ko Ninivé 'o fekau e kakaí ke nau fakatomala. Ka na'e 'ikai ke fie 'alu 'a Siona ia ki ai. Na'e heka ia 'i ha vaka na'e folau ki ha kolo kehe.

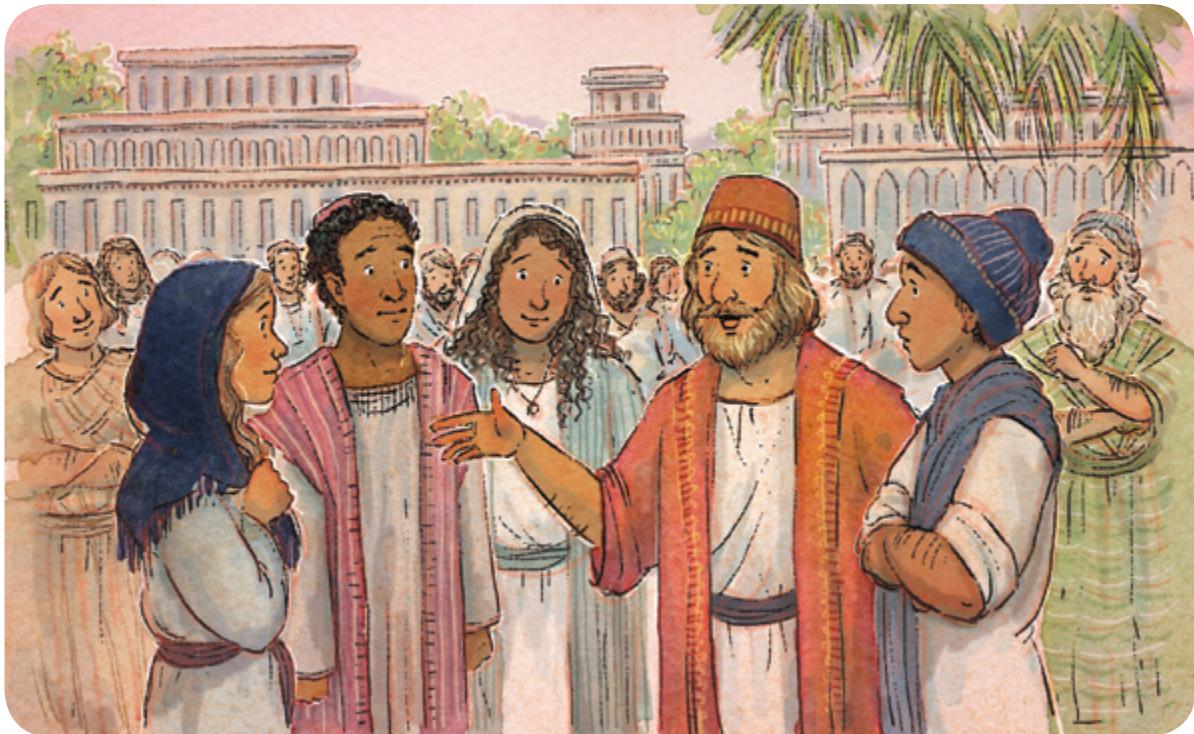

Na'e tō mai ha matangi mālohi. Na'e manavasi'i e kau kauvaká na'a ngoto honau vaká!

Na'e 'ilo 'e Siona ko e
 'Otuá na'á ne fekau'i
 mai 'a e matangí koe'uhi
 ko 'ene holá. Na'á ne
 talaange ki he kau
 kauvaká ke lī ia ki tahí
 kae tu'u e matangí.

Na'e tuku mai 'e he 'Otuá ha fu'u tofua'a ke fakahaofi 'a Siona. Na'á ne
 'i he loto kete 'o e tofua'a 'i ha 'aho 'e tolu. Na'e lotu 'a Siona. Na'á ne
 fili ai ke fakatomala pea muimui ki he 'Otuá. Na'e fekau 'e he 'Otuá e
 tofua'a ke pu'aki 'a Siona ki tu'a ki he kelekele mōmoá.

Na‘e ‘alu ‘a Siona ki Ninive. Na‘á ne ako‘i ‘a e kakai aí. Na‘e fanongo ‘a e kakai ‘i Ninivé. Na‘e kamata ke nau toe muimui ki he ‘Otuá.

Te u lava ‘o fakatomala ‘i he taimi te u fai ai ha fili ‘oku halá. Na‘e ‘ofa e ‘Otuá ‘ia Siona, pea ‘oku ‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘iate au. ■

Mei he Siona 1–4.

“Oku ou ‘omi ‘a e ongoongo
lelei ‘o e fiefia lahi.”

—Luke 2:10

Fai 'e 'Eletā
Bruce R. McConkie
(1915–85)

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

'Ilo'i a Kalaisi 'o fakafou 'ia Siosefa Sāmita

Kuo 'i ai ha taha 'a ia kuo 'omi ai e 'ilo fekau'aki mo Kalaisi pe a mo e fakamo'uí 'i hotau 'ahó.

Oku tau akonaki mo fakamo'oni 'oku 'ia Kalaisi 'a e faka-mo'uí. Ko Ia hotau 'Eikí, mo hotau 'Otuá, mo hotau Tu'í. 'Oku tau moihū ki he Tamaí 'i Hono huafá, 'o hangē ko e kau palōfita mā'oni'oní, mo e Kau Mā'oni'oní 'i he kuonga kotoa pē.

'Oku tau fiefia 'iate Ia mo 'Ene feilaulau huhu'í. 'Oku mā'olunga ange hono huafá 'i ha toe hingoa, pea 'e tū'ulutui Kiate Ia 'a e tui kotoa pē pea fakamo'oni 'a e 'elelo kotoa pē ko Ia 'a e 'Eiki 'o e me'a kotoa pē, pea kapau na'e ta'e'oua Ia, he 'ikai ha mo'ui ta'e fa'amate pē mo'ui ta'engata.

Ka te u lea he taimí ni ki ha taha kehe, 'a e tokotaha na'e 'omi ki ai 'a e 'ilo fekau'aki mo Kalaisi mo e fakamo'uí 'i hotau kuongá. . . .

Te u lea fekau'aki mo Siosefa Sāmita ko e si'i, 'a e palōfita ma'ongo'onga 'i hono Toe Fakafoki Mai e Ongoongoleleí, 'a e tokotaha na'a ne fuofua fanongo ki he le'o fakalangi 'i he kuonga fakakōsipelí ni, 'a e tokotaha ko e me'angāue na'e toe fokotu'u ai 'a e pule'anga 'o e 'Otuá 'i he fa'ahinga 'o e tangatá. . . .

'I he fa'ahita'u failau 'o e 1820, na'e hanga 'e he ['Otua ko e Tamaí mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí] 'o fakamavaeua'i 'a e veili fakapo'uli na'a ne kāpui 'a e māmaní 'i ha ngaahi ta'u lahi. . . . Na'a na ha'ele hifo mei Hona 'afio'anga fakasilesitrialé ki ha vao 'akau ne ofi ki Palemaila, Niu 'Ioke. 'I he'ena ui 'a e talavou ko Siosefa 'aki hono hingoá, na'a Na folofola kiate ia . . . te ne hoko ko ha me'angāue 'i Hona to'ukupú ke toe fakafoki mai e kakato 'o 'Ena ongoongolelei ta'engatá. . . .

'E lava ke fehu'i hifo 'e he tangata kotoa pē kiate kinautolu pe 'oku nau tui kia Siosefa Sāmita mo hono misiona fakalangí. 'Oku nau kole ki Hono huafá mo fekumi ki he fakamo'uí 'oku ma'u he ongoongolelei pē 'o Kalaisí, hangē ko hono fakahā ki He'ene palōfita he ngaahi 'aho kimui ní . . . ? Ko e fehu'i

mahu'inga taha 'oku fie ma'u ke tali 'e he tokotaha kotoa pē 'i hotau kuongá—pea 'i he tu'unga faingata'a honau fakamo'uí—ko e: Na'e ui nai 'e he 'Otuá 'a Siosefa Sāmita? . . .

. . . Tuku ke 'oua na'a 'i ai ha ta'efemahino'aki. Ko e kau fakamo'oni kitautolu 'o Kalaisi. Ko Ia hotau Fakamo'uí. . . . Ka ko ha kau fakamo'oni foki kitautolu 'o Siosefa Sāmita, 'a ia kuo tau 'ilo ai 'a Kalaisí, pea ko e tangata ia ne fakamafai'i pea tuku ki ai e mālohi, ko e me'a te ne ha'i 'i māmaní 'e sila'i ia 'i langi, pea 'e hoko e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá talu mei hono kuongá ko ha kau 'ea-hoko 'o e fakamo'uí. ■

Mei he "Siosefa Sāmita—Ko e Pālofita Mā'ongo'onga 'i hono Toe Fakafoki Mai," Ensign, Mē 1976, 94–96. Na'e fakalelei'i e mata'itohi lahí.

MEI HA FAKAFIEFIA 'O E 'ALO'I NE FAI 'I GAINESVILLE, GEORGIA, USA.

MONOMONO 'O E 'ALO'I
TUI E JUDY VANGEMANN

"He kuo 'alo'i kiate kimoutolu i he 'ahō ni, 'i he kolo 'o Tēvita, 'a e Fakamou'i 'ia ko Katalisi ko e 'Eiki.

"Pea ko e faka'ilongā 'eni kiate kimoutolu; te mou 'ilo 'a e tamasi'i kuo takatakai'aki ia 'a e kofu, pea tokoto ia 'i he 'ai'anga kai'o e manū

"Fakafeta'i ki he 'Otua 'i olungā, pea 'i māmanī'a e melinō, ko e 'ofa ki he kakai" (Luke 2:11-12, 14).

KAKAI LALAHİ KEI TALAVOÚ

**NGAAHI FILI
LALAHİ KE FAI?**

*Te ke lava ke falala ki he
fai fakahinohino haohaoá
ke ne tataki koe.*

42

FAKAFIEFIA'I E "HOKO 'O TAHÁ"

**HANGA ATU KIMU'A
'I HE UOUANGATAHÁ**

46, 51

TO'U TUPÚ

**FAKAHOKO HO'O
NGÄUE FAKAETAUHI
FAKATÄUTAHÁ**

52

KILISIMASÍ

**NGAAHI FOUNGA
'E FITU KE VAHEVAHE
E FIEFIÁ**

56

**TÄNAKI ATU 'ENI KI
HO'O LISI KILISIMASÍ**

60

SIASI 'O
SISU KALAISSI
'O E KAU MÄONI'ONI
'I HE NGAAHI 'AHO
KIMUI NÍ